

KDO IZ MENE POJE:

LJUDJE, LJUDJE, LJUDJE...

LISTI

Uredil kulturno-umetniški klub TONE ČUFAR

Štev. 57/XIII

JESENICE, DNE 10. FEBRUARJA 1983

ODLOK

**o proglasitvi dneva Prešernove smrti
za kulturni praznik slovenskega naroda.**

Osmi februar, dan smrti dr. Franceta Prešerna, osrednjega slovenskega književnega genija, se proglašaja za kulturni praznik slovenskega naroda.

Ta dan naj se poleg s proslavami in svečanostmi praznuje po vseh slovenskih prosvetnih in kulturnih ustanovah ter zavodih.

Ves slovenski narod naj se proslavam svojih kulturnih in prosvetnih ustanov pridruži in pri njih sodeluje.

Za Predsedstvo SNOS-a

Sekretar

Boris Kidrič l. r.

Predsednik

Dne 1. februarja 1945 Josip Vidmar l. r.

Zvezdogledcam.

*Vsi pojte rákam živžgat,
Lažnivi prátikarji,
Lažnivi zvezdoglédci,
Vreména vi preróki!
Vi modrijáni hóíte*

*V' nebiškíh zvezdáh bráti:
Al sònce bó dobrótno
Nam dálo sréčno léto;
Al bó neba togóta
Vétró nam šum zbudíla,
Karsúla v pólje tóčo,
Vttopíla čóln na mórji.
Sad umoríla terte.
Lažnivi zvezdoglédci
Vsi pojte rákam živžgat!
Dve sámi zvezdi glédal,
Vci sim svóje gúbe,
Dve svítli zvezdi glédal,
Sim v njih neúmon slepic,
Sésele brál si dnéve
In sònce brez oblákov
Sim brál gubérni sréčo.
Solré so móni zrásle,
In kás in šerd sta zrásla,
Samóta in mójga
Miru je smert mi zrásla,
Dve sámi sta zmotile,
Dve sámi zapeljale
Mi zvezdi úmno glávo,
In celga néba hóíte
Vi zvezde zmóckováti! -*

*Lažnivi prátikarji,
Lažnivi zvezdoglédci,
Vreména vi preróki,
Le pojte rákam živžgat! -*

OB ŠTIRIDESETLETNICI SMRTI DR. ALEŠA STANOVNIKA

Dr. Aleš Stanovnik

Drugega junija 1982 je minilo štirideset let, kar je padel pod okupatorjevimi streli v Gramozni jami pri Ljubljani član Vrhovnega plenuma OF dr. Aleš Stanovnik. Za Tonetom Tomšičem je bil druga žrtev iz najvišjega vodstva slovenskega narodnoosvobodilnega boja. Po štirih desetletjih, kar je preminil, ostaja njegov človeški in politični lik slovenskemu narodu še vedno enako svetel, kot je bil ves čas njegovega življenja, v narodnoosvobodilnem boju in vsa leta doslej.

Kot človek in politik se je Aleš Stanovnik odlikoval z zelo svojevrstnimi značilnostmi, ki najbrž izvirajo iz slovenstva. Prva takšna značilnost je njegov krščansko-socialistični nazor, druga pa njegova izredna narodna zavednost in razumevanje slovenskega narodnega vprašanja.

Rodil se je 17. julija 1901 v kmečki družini v Horjulu; njegov oče je bil ugleden lokalni politični voditelj Slovenske ljudske stranke. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani v letih 1911–1919. Po maturi je šel za eno leto študirat na Dunaj na Ekspornato akademijo. Jeseni 1920 se je vpisal na Pravno fakulteto v Ljubljani in na njej je 1925 diplomiral in promoviral za doktorja prava. Že v mladih letih sta ga v družinskem krogu seznanjala s politiko oče, pa tudi deset let starejši brat dr. Ivan, ki je med prvo svetovno vojno doštudiral pravo na Dunaju ter po prvi svetovni vojni postal tudi politik SLS v Ljubljani in 1922 ljubljanski podžupan.

Aleš se je med študijem prava na ljubljanski univerzi veliko družil in prijateljeval z leto dni mlajšim študentom prava Mirom Jeršičem in medicincem Tomažem Fulanom. Ta krog in še nekateri so se zelo zanimali za socialna vprašanja in se navduševali za takrat radikalne ideje krščanskega socializma, ki so jih med akademsko mladino širili pravno, sociološko in političnoekonomsko izobraženi Janko Kralj, zlasti pa dr. Engelbert Besednjak in dr. Andrej Gosar. Bil je med začetniki katoliškega mladinskega gibanja, ki se je

začelo z revijo Križ na gori 1925. leta in si je prizadevalo za poglobitev religioznega življenja, a je s svojo samostojnostjo, kritičnostjo in zahtevo po uresničitvi krščanskosocialne etike zbudilo nasprotovanje katoliške cerkvene hierarhije in političnega vodstva SLS. Že kmalu na začetku križarskega gibanja je izrazil prepričanje, da bo »pokret, ki je predvsem religiozen, močno vplival na socialno in politično življenje. Ob političnem razmišljanju človek po nujnosti posledic religiozne obnove na politiko naravnost strastno zahrepeni«. (Socialna misel IV, 1925, str. 104, članek: Katoliški akademiki o svojem pokretu.) Kot politično razmišljujoč angažiran človek je napisal članek, v katerem je lucidno povedal, da »zverženost in zamotanost družbenega življenja hiti nezadržno h koncu. Človeške tvorbe v obliki držav so že godne za pogin. Je samo še vprašanje kratkega razdobja, ko se bodo na razvalinah zmehaniziranih držav zgradile nove tvorbe ljudskega sožitja, ki ne bo temeljilo na sili in paragrafih, ampak na vzajemnosti. To novo življenje že diha z vzhoda. Poročevalci trdijo, da vstaja v zadnjih letih tam nov svet. Čisto poseben način skupnega življenja, preprosto in mehko brez zamotanih statusov«. Zaključil je z odkrito mislijo: »Vsi čutimo, da nam sedanja naša oblika ne prija več. Zato se nikar ne silimo z njo in ne dopovedujemo sebi in drugim, da to ljubimo, da to hočemo.« (Križ na gori II, 1926, str. 94–96, članek: Nova država.) Takšni nazorji so ga, razumljivo, skupaj z njegovimi prijatelji približali krščansko-socialističnemu delavskemu sindikatu Jugoslovanski strokovni zvezi (v nadaljevanju: JSZ). Kot odvetniški kandidat (pri svojem bratu) je postal brezplačni pravni svetovalec JSZ in bil 1928 izvoljen v njen nadzorni odbor; v letih 1930–1932 mu je tudi predsedoval.

Leta 1930 je dr. Aleš Stanovnik naredil krščansko-socialističnemu delavstvu izredno veliko uslugo. Zaradi pritiska klerikalnih vrhov se je krščansko-socialistična Delavska pravica znašla v silnih finančnih težavah. Stanovnik je vodstvu JSZ podaril precejšnjo vsoto 30.000 dinarjev, s katero je slednje poravnalo dolg v tiskarni. Vodstvo JSZ je potem zmoglo kriti stroške časopisa s članarino svojih članov. S to materialno osamosvojitvijo se je začela tudi ideološka in politična emancipacija. Tako se je krščansko-socialistično delavstvo do 1932. leta povzpelo do razredno-socialističnega stališča in v letih 1932–1935 dokončno pretrgalo politične vezi z vse bolj konzervativno in reakcionarno klerikalno stranko.

Leta 1930 je na Jesenicah odprl lastno odvetniško pisarno, ki jo je imel vse do okupacije. V letih 1932 do 1935 je bil član konzorcija krščansko-socialistične revije Beseda o sodobnih vprašanjih, ki je jasno utemeljila razredni krščanski socializem, zavrnila cerkveno korporativistično doktrino in uveljavila slovensko narodno vprašanje. Aleš Stanovnik je bil izrazita politična osebnost in je postajal že v teh letih nesporni politični voditelj slovenskih krščanskih socialistov. Izoblikoval si je zelo določene nazore o politiki. Le-ta mu je bila »skrb za popolnjenje splošne blaginje, dejavnost, ki posega najgloblje v življenje posameznika in družbe«. Politik naj bi imel predvsem temeljito splošno znanje. Politično znanost je pojmoval kot celotnost vseh držav in družbe tikajočih se ved:

državno- in narodnopravne, narodnospodarske, narodnopsihološke, sociologije, zgodovine in zemljepisa. Politiki je pripisoval celo umetniški značaj, ki bi se kazal v njeni taktiki.

V jeseniškem delavskem okolju so se Stanovnikovi nazorji potrdili v praksi in v njegovem prijateljevanju s komunistoma dr. Jožetom Vilfanom in delavcem v železarni Vencijem Perkom. Ko je Komunistična partija podeli 1935 začela izvajati politiko povezovanja v Ljudsko fronto, je dobila v Alešu Stanovniku svojega simpatizerja. On je krščanske socialiste usmerjal v skupni boj s komunisti proti socialnemu zatiranju in poudarjal, da pri tem svetovnonazorske razlike ne smejo biti ovira. V klerikalnem taboru pa je rasla jeza nanj in klub krščansko-socialističnih intelektualcev Beseda, ki je družil Stanovnikove prijatelje, so začeli nasprotniki in prijatelji kratko malo imenovati »politična komisija JSZ«; njej so pripisovali odločilen vpliv za drsenje JSZ na levo.

V narodnem oziru je bil njegov cilj zedinjenje vseh Slovencev v slovenski državi, vključeni v jugoslovansko zvezo. Da bi se čim bolj seznanil z vprašanji zamejskih Slovencev, je vsako leto kot turist potoval po Primorskem in večkrat po Koroškem. Zelo je cenil dejanja slovenskih narodnih revolucionarjev iz organizacije TIGR in sliko enega izmed bazoviških junakov, Bidovca, je imel v svoji delovni sobi. Stalno je poudarjal in pri svojem političnem delu dosledno zastopal mnenje, da je v boju proti socialnemu in narodnemu zatiranju nujna zveza delavstva s kmeti.

Na Jesenicah je leta 1935 s prijatelji ustanovil Okrajno hranilnico in posojilnico; posojila je dajala tistim, ki ga niso mogli več dobiti v klerikalni posojilnici. Stanovnik je podpiral predlog komunistov za ustanovitev medstrokovnega akcijskega odbora, ki so ga sestavljale tri sindikalne organizacije na Jesenicah: SMRJ, JSZ in NSZ, in je ob veliki stavki jeseniškega delavstva poleti odigral odločilno vlogo in prispeval k pomembni delavski zmagi. Stanovnik je bil tudi eden izmed ustanoviteljev tekstilne zadruge v Otočah, ki je skušala zaposlovati delavce, odpuščene med veliko tekstilno stavko.

Na predlog Aleša Stanovnika so se krščanski socialisti na Jesenicah sporazumeli s komunisti in levimi socialisti za skupen volilni nastop na občinskih volitvah jeseni 1936 kot »lista slovenskega delovnega ljudstva«. Izdali so volilni programski letak, ki je poleg občinskega gospodarskega in socialnega programa obsegal tudi pomembne politične zadeve. Na volitvah je bila na Jesenicah Stanovnikova lista le za las ob zmago: od 1733 volivcev je dobila 618 glasov, medtem ko je zmagovita klerikalna lista dobila 636 glasov. Tretja lista jugoslovanskih nacionalistov je dobila 479 glasov in tako Stanovnikovi listi odtegnila nekaj potrebnih socialdemokratskih glasov. Lista »slovenskega delovnega ljudstva« z nosilcem komunistom Vencijem Perkom je zmagala v sosednji občini Koroški Beli. Da bi preprečili zmedo med delavstvom, ko je Kranjska industrijska družba 30. novembra 1936 odpovedala kolektivno pogodbo delavstva in začela 7. januarja izdajati Tovarniški vestnik, so delavske sindikalne organizacije SMRJ, JSZ in NSZ na Jesenicah ustanovile konzorcij in začele izdajati »svobodno glasilo delavstva KID« Naš kovinar. Predsednik konzorcija je bil Stanovnikov odvetniški družabnik dr. Miha Potočnik. Glavni pobudnik in podpornik pa je bil dr. Aleš Stanovnik, ki je vanj napisal tudi nekaj izredno pomembnih člankov. Stanovnik se je zelo navduševal nad uspehi Ljudske fronte v Španiji in Franciji. Med obiskom pariske razstave se je seznanil z Edvardom Kardeljem in se še bolj približal komunistični politiki. Po vrnitvi iz Pariza je napisal članek, v katerem je z navduše-

njem govoril o tistih francoskih katoličanih, ki so pozdravili ljudsko fronto in njen program. Članek je zaključil takole: »Ljudska fronta je nezlomljiva moč. Kadar bo pri nas delovno ljudstvo pozabilo na vse razlike, ki ga danes ločijo in držijo narazen v veliko veselje njegovih nasprotnikov, bo tudi pri nas mimo vseh ovir in varuhov rasla stvar slovenskega in jeseniškega delovnega ljudstva in uspevala tako, kot govori svetopisemska prilika o gorčičnem zrnu. Naš kovinar bo to rast podpiral in se ob njej veselil...« (Naš Kovinar, 16. julij 1936, članek: Ljudska fronta — nezlomljiva moč.)

Ob petnajstletnici Zveze delovnega ljudstva v Ljubljani, decembra 1937, ji je posvetil navdušen udaren članek, v katerem je med drugim zapisal: »V tistem trenutku slovenskega političnega življenja je bila prvič in zadnjič vzpostavljena enotnost vsega slovenskega delovnega ljudstva, enotnost ne na katoliški, ne na katerikoli drugi internacionalni osnovi, dosežena je bila enotnost zgolj na osnovi samovlade vsega delovnega, socialno in demokratično čutečega ljudstva. Tako je bila ustanovljena ena prvih ljudskih front v Evropi«. Povedal je, da so voditelji to ljudsko fronto imeli le za taktiko in jo izdali, ko se je ponudila priložnost. Delovno ljudstvo in mlajša generacija razumnikov pa sta bila iskreno zanj in sta trdno verjela, »da je ideja združitve vsega slovenskega delovnega ljudstva v eno samo čvrsto politično telo ne samo najlepša, temveč tudi edina rešilna ideja — edina rešitev za obstoj slovenskega naroda«. Sklenil je s pozivom, naj se znova oživi zveza delovnega ljudstva. Ideja o zvezi slovenskega delovnega ljudstva je Stanovnika vodila, da je s komunisti in še nekaterimi demokrati kandidiral na listi slovenske združene opozicije za parlamentarne volitve decembra 1938 ter si nakopal hudo kritiko in sovraštvo klerikalcev. Ta ideja ga je vodila, da je s svojimi prijatelji krščanskimi socialisti in nekaterimi poštenimi demokratskimi avtonomistično razpoloženimi politiki SLS jeseni 1939 zasnoval ustanovitev politične stranke, ki bi skušala to idejo uresničiti. Izdali so eno ciklostirano številko svojega političnega glasila Slovenska politika, v kateri so izrazili tako napredne misli o socialni in nacionalni osvoboditvi slovenskega naroda, da jih je mogoče uvrstiti ob manifest slovenskemu delovnemu ljudstvu, ki ga je izdala na ustanovnem kongresu na Čebinah Komunistična partija Slovenije.

V Slovenski politiki, ki jo je v glavnem zasnoval dr. Aleš Stanovnik, je bilo zapisano tudi tole:

»Svoje politično delo začnemo v usodnih trenutkih, ki pomenijo začetek svetovnega obračuna. Priče smo prvemu spopadu svetovnih imperializmov, pred katerimi so nam domači politični vzgojitelji vedno zakrivali oči. Bali so se namreč, da zdravo slovensko ljudstvo spozna sledove svetovne reakcije tudi na Slovenskem. Zato pomeni začetek svetovnega obračuna tudi začetek slovenskega obračuna...«

Mi, ki Vam ta vestnik pošiljamo, smo se združili med seboj v politično tovarištvo, ki naj postavi temelj novemu slovenskemu političnemu gibanju. Začenjamo graditi iznova in od spodaj. Sprožiti hočemo val političnega hotenja, ki naj prenovi slovenskega človeka, obenem pa doseže konkretne vseslovenske politične cilje...

Ce govorimo natančneje, hočemo uresničiti trojni cilj: doseči celotnost slovenskega narodnega ozemlja, potem hočemo doseči politično samostojnost slovenskega naroda v sožitju z vsemi Jugoslavi, kot tretji cilj pa hočemo ustvariti tak socialni red na Slovenskem, da bo slovenski človek z njim čim bolj zavarovan.

Takšna opredelitev je Stanovnika in krščanske socialiste junija 1940 privedla do sklepa, naj se čim tesneje povežejo z edino programsko sorodno, organizacijsko moč-

no, strateško in taktično politično usposobljeno in na dejanja pripravljeno KPS. Sodelovanje, vzpostavljeno poleti 1940 v Društvu prijateljev Sovjetske zveze, je bilo temelj, na katerem je bilo mogoče v najtežjem trenutku za slovenski narod ustanoviti OF.

Po nacistični okupaciji je gestapo na začetku maja 1941 zaprl Aleša Stanovnika najprej v Begunje, nato pa ga je poslal v zbirališče za prisilno izselitev v Srbijo v Šentvidu nad Ljubljano. Iz časa gestapovskega zasliševanja sta ohranjeni dve Aleševi pismi (Pismi sta objavljeni v dodatku.) ženi Marinki in njeni starejši sestri, ki pričata o njegovi nacionalni zavesti, prisebnosti in borbeni orientiranosti. Že iz Šentvida je dobil stik s krščanskimi socialisti v Ljubljani, ki so ga obvestili o ustanovitvi OF. Dne 6. julija so ga Nemci izselili v Srbijo, toda že po nekaj dneh se mu je z legitimacijo Rdečega križa posrečilo pobegniti v Ljubljano. Tam se je takoj vključil v OF in bil kot predstavnik krščanskih socialistov vključen v njen vrhovni plenium, obenem pa je bil tudi član okrožnega odbora OF za Ljubljano. Ves se je vrgel na delo za novo organizacijo, zlasti pa je bil dejaven v pomembni politični komisiji, ki je oblikovala program OF. Bil je na znamenitem sestanku krščanskih socialistov s predstavniki Centralnega komiteja KPS 14. novembra 1941, na

katerem so se neverjetno jasno, iskreno in daljnovidno dogovorili za odnose med obema skupinama v osvobodilnem boju in v poznejši socialistični družbi.

Dogovorili so se za entno družbenopolitično graditev in prihodnji svobodni slovenski družbi in za duhovni svetovno-nazorski in kulturni pluralizem. Krščanski socialisti so se odpovedali snovanju svoje posebne politične stranke in komunistom priznali njihovo avantgardno vlogo v političnem boju.

Zaradi stalne nevarnosti, da bi ga odkrila okupatorjeva policija in domači izdajalci, je moral Aleš živeti v ilegali. Toda v svoji neustrašnosti in zavesti, da je treba vse žrtvovati za osvobodilni boj, ni odnehal in tako tvegal lastno življenje. Dne 22. maja 1942 ga je italijanska policija prišla v stanovanju prijatelja Mira Jeršiča, kjer je zadnje dni ilegalno stanoval. Po kratkem postopku ga je specialno vojaško sodišče italijanskega XI. armadnega zbora obsodilo in je bil 2. junija ustreljen v Gramozni jami pri Ljubljani. Aleš je do konca ohranil neustrašnost, izredno prisebnost duha ter narodni in človeški ponos. Umrl je zvest svojemu krščanskemu prepričanju in prepričanju o nujnosti skupne fronte s komunisti v boju za nacionalno in socialno svobodo Slovencev. Izguba za osvobodilni boj je bila velika.

PISMI DR. ALEŠA STANOVNIKA IZ GESTAPOVSKEGA ZAPORA

Draga Marinka!

Prejšnji petek se je začelo zasliševanje. Prvi so bili na vrsti učitelji in profesorji. Dobili so najrazličnejša vprašanja: Ali ste se politično udeleževali, pri katerih kult. društvih ste bili, ste bili Sokol, četnik, kaj ste delali in kje živeli po letu 1914, kakšno razmerje do Nemcev ste imeli, kakšno je Vaše mnenje o nac. social., kakšen odnos do nac. social., ali ste Slovenec, kako boste vzgajali oz. vzgajate svoje otroke, ali ste pripravljeni iti v Reich, ali morda želite v Zgb. ali Beograd. Ali imate sorodnike v Nemčiji, kakšna je Vaša gospa — po velikosti, kaj ste čitali, kaj sodite o nac. soc., kje ste študirali itd. itd.

Kakor vidiš, so bila koščljiva vprašanja. Učiteljev in profesorjev je bilo okrog 130. Kaj so bili vprašani vemo, kaj so odgovorili, vemo le delno.

Nato so bili zaslišani podjetniki (industrialci) in nekateri drugi samostojni poklici. Duhovniki niso bili zaslišani in menda ne bodo. Pač pa so morali odgovoriti na tri vprašanja: 1. Ali si Volksdeutsche. 2. Ali so bili Tvoji predniki Nemci. 3. Ali imaš sorodnike v Nemčiji.

Včeraj so prišli na vrsto pravniki in inženirji. Zaslišan sem bil popoldne.

Razgovor je potekal nekako takole:

On: Vaše ime je...

J: Stanovnik.

On: Ste se kulturno in politično udeleževali pri katerih društvih?

J: Da. V mladosti pri Orlu, pri SLS, od leta 1929 sem se polit. udeleževal izven SLS.

On: Vi ste prvi, ki pove, da se je politično udeleževal. Tu je šlo mimo ogromno inteligence, pa se ni nihče politično udeleževal. Če ste politično delali, zakaj ste pustili, da je slovenski narod zašel v tak položaj.

J: Mi nismo imeli odločilnega vpliva.

On: Potem bi morali napraviti oborožen upor.

J: To pa ni lahko, tako kakor si morda predstavljate vi, ki ste član velikega oboroženega naroda.

On: Zakaj niste uspeli v politiki?

J: Največ zato, ker Slovenci nismo imeli močne politične osebnosti.

On: Vi ste vendar imeli politično osebnost in to veliko — dr. Korošca.

J: On ni bil politična osebnost, temveč le politični taktik.

On: Saj res: rekli ste, da ste bili pripadnik Korošca. Zakaj ste se ločili od njega.

J: Zato ker sem v zrelih letih spoznal, da se njegova politika ne sklada z interesi slovenskega naroda.

On: Da, mi poznamo dr. K. On je vodil »Pfaffenpolitik«. Poznamo ga že 20 let. — Ja, vi ste advokat, nesrečen poklic, kaj pa hočete sedaj početi.

J: Poklic ni važen, odločilno je veselje do kakršnegakoli dela. Lahko delam doma na polju pri bratu, če ne bom imel prilike izvrševati odvetništva.

On: Kje pa ste doma — (pogleda na popis, ki ga ima pred seboj) — kje leži ta kraj?

J: Zahodno od Ljubljane — 20 km — »derzeit von Italien besetzt«.

On: Niht derzeit, sondern das bleibt auch in Italien.

J: No, tako pač moram reči, doslej je bila tu Jugoslavija.

On: Da, da. Vi ste član nesrečnega naroda, čez katerega gre kolo in ga bo zdrobilo (Volk es wird zermahlt).

J: Zavedam se, da je slovenski narod geopolitično tako postavljen, da se danes

(Nadaljevanje na 4. strani)

res lahko imenuje nesrečen, tu se križajo tri rase.

On: Da, da, Vi ste tudi nesrečen človek. Mi vidimo, da ste Slovenec, zaveden Slovenec. Glejte: Mi nočemo nikogar odtujiti od svojega naroda. Hočemo le, da se vrnejo vsi, ki so nemškega pokolenja nazaj k Nemčiji, ki so jo pozabili. Vi pa morate pač živeti na ozemlju kake slovanske države.

J: Razumem.

On: Ali imate morda fotografijo svoje žene s seboj.

J: Pokažem fotografije.

On: Ali morda želite ostati v Nemčiji. Pri tem vam kot »ehrlichen Mann« odkrito povem, da ne morete računati, da bi bivali na obmejnem ozemlju, kjer hočemo čisto nacinčno mejo in nobenih konfliktov več med narodnostmi.

J: Hvala lepa. Vi veste, da ima človek tudi srce. To pa me vleče v kraje, kjer sem bil rojen in kjer sem preživel mladost.

On: To vam bomo v najkrajšem času omogočili.

To je približen izvelec razgovora.

Jasno je, da me bodo izgnali.

Važno je sedaj med drugim tole: poskusi rešiti vsaj najlepše slovenske knjige, ki bodo gotovo postale redkost, dokler bo tako stanje. Ali si prejela kaj odveč denarja, kaj nekaj Hildi za Mihov račun. Če imaš kaj odveč, zamenjaj v dinarje in pošlji v Lj. da bo za prvo silo, ko pridem. Možno je namreč, da nam ne puste nič s seboj. Sicer ni nujno, da to storiš, ker so še druga pota, vendar priporočam, če moreš. Tudi sicer bi kaj potrebnega spravil v Ljublj. Ako ima katera od gospodičen priliko, naj pregleda omaro še enkrat in tiste spise, ki bi se dali urediti tudi iz Ljubljane, izloči, da bom poskusil vzeti s seboj. Ako tega ne morejo, bom pa sam napravil, če bo čas. Ne rabim nič, tudi perila ne, ker ga že imam v zalogi. Zato nič ne pošiljaj.

Prosim, zahvali se lepo Jožetu Hafnerju za darilo, vsi trije — Miha, Jože in jaz — smo v redu prejeli.

Vse vas lepo pozdravljam Aleš
4. 6. 1941

(Objavljamo le drugi del pisma. V prvem delu pisma svakinji, najstarejši ženi sestrji, govori, da sta z Marinko o vsem tem govorila, in ji pač še enkrat »vse to reproducira, da bo pomagala pri selitvi otrok oz. pri zdravljenju otrok v Ljubljani, ker na Jesenicah ni primerne zdravstvene varstva«.)

MILAN STRMEC

FRAGMENT

V mahu jeseni
iščem
otročstvo
otročstvo
potopljeno
v spomin
besed

otročstvo
in
nedonošene
sanje

v mahu jeseni

Čast je velika stvar. Kdor jo je pogazil, ga peče vest. Tistim, ki so nas tako ponižali, ne smemo poljubljati rok. Najbolj jih zadane ponosno obnašanje. Kdor količkaj more, naj se ponosno vede. Kaka ogromna moralna škoda za nas je bilo navodilo svoj čas, da gredo vsi v JNS, nato v JRZ, sedaj zopet ne vem kam. Če je bila taka usodna odločitev v marcu zaradi časti, moramo biti dosledni. Nikoli ne smemo mahedrati. To je fatalno. Le konsekvence, ponos, močatost, morejo zopet dvigniti Slovence iz obupa. Kdor ne spoštuje človečnosti, ga dostojanstveno preziramo. Bili smo res taki zajci in zmešanci, da ne vidimo nič drugega kot reševanje malenkosti materialij, ljudi pa pustimo, da propadajo moralno.

Sedaj se dogajajo usodne stvari. Res ne moremo odločilno vplivati na potek dogajanj Slovencev. Toda storiti moramo svojo dolžnost. Zgodovinska naloga je, moralna ohromitev in obranitev (pozicij). Ne upropščajmo se s prodajanjem, ponujanjem, klečeplastvom. Vsi tisti, ki čutijo kako odgovornost, naj to premislijo. Nas so ponižali, ko še nihče nikoli. Na ponižanje je odgovor prezir. Trdno smo uverjeni, da so tudi pri njih še ljudje, ki čutijo človeško. Prilika je, da taki ljudje vidijo, da so tudi pri nas ljudje. Glave pokonci. Obraz pokažimo ljudem, drugim hrbet.

Razumemo popolnoma ljudi, ne razumemo pa tistih, ki dajejo navodila. Nekaj svetega mora le biti. Če nam ni sveto naše slovensko čustvovanje, naša zemlja, naši otroci, starši, potem naj propademo. Oni bi radi videli, da ste vsi z njimi dobri, prijazni, uslužni itd. To sme biti samo v določenih mejah, kolikor nam to nalaga dolžnost do dela in samoohrane. Vse preko te meje pa nič tega. Nikar jim ne pomagajmo pri njihovem uničujočem delu. Oni zase, mi zase. Ne pa tako: oni zase, mi pa tudi zanje. Potem je slovenska stvar res v kratkem izgubljena. Mi pa hočemo vendar živeti, ne životariti, še manj poginiti. Končno se le more zbuditi pri ljudeh čut pravice, prodreti mora človečnost, saj smo končno vendarle vsi ljudje. Če se to ne zgodi, bo pa splošna človeška propast. Konkretno: Videl sem, da jih nekaj zaboli, če so ljudje ponosni. Mi smo slovensko peli svoj čas. Vi nam lahko ukažete, da molčimo. Ubogali bomo. Toda vi nam ne ukazujte stvari, ki so ponižujoče. Zadostovalo je. Nismo nemško peli. Drugič pa so naleteli na slabiče. Predsednik županske zveze Novak Nande in neki župnik sta organizirala zbor za nemško petje. Drli so se kot plačani cigani. Poslali so jih na pohod za vzgled. 4 h. Toda izvedli so z njimi, ki so taki hlapci, tudi tako vežbanje (ponoči), da se jih je 5 onesvestilo. Tako oni samo razlikujejo.

Na cesti so se neke ženske obrnile proč in jim pokazale hrbet. Z oknov so se umaknile, da ni bilo treba delati prijaznih obrazov. To jih boli itd.

Neštetokrat so mi pred očmi fantje iz Bazovice. To je naš cvet, zgled ponosa, zavesti, žrtev. In narod, ki ima take junake, je vreden življenja. Pa še druge zglede imamo. Ravnajmo se po njih, ne po omahljivcih.

Če bi se z nami kdaj kaj zgodilo, naj vedo otroci, da so imeli starše, ki so bili Slovenci, ne šleve. Kdor ostane, je njegova dolžnost, da otrokom ob pravem času vse pove.

Mi smo vsi dobre volje, polni optimizma. Čutimo nič in zadovoljstvo kljub vsemu, kar se je zgodilo, se godi in kar pričakujemo. Naš vzornik je Janez Cankar in Janez Krek, ne pa Tone Korošec in njegovi ključni nasledniki.

Tebe in vse iskreno pozdravlja

23. 6. 1941

Aleš

Ponatis iz BORCA št. 1 — januar 1983

MILAN STRMEC

LEŽATI V TRAVI

Ležati v travi
in poslušati
lastno senco
izza ozar

ležati v travi

in pozabiti
da čas odlaga
tvojo bit
v mrtvi tok

ležati v travi

in sanjati

otrok
včerajšnjega dne
ne čuti
tvoje
bolečine

ležati v travi

LJUBEZEN

V dlaneh prgišče mehke
v očeh igrivost
in smeh

v prsih toplina
in strast

in ustne
nenasitne
svoje vezi
polagajo
dojkam
molče

včeraj

In v dlaneh grenkoba
in v očeh
sivina

ostaja

danes

NE TOŽIM

Ne tožim za izgubljenimi
dnevi

ne skrivam se v pajčolan
noči

vem

ujet sem v vsakdanji
korak

in sonce je sivo
in modrina je siva
in reka je siva
in trava je siva

in v očeh mi odseva
zapoznani let
ptic

Ne tožim za izgubljenimi
dnevi

AKCIJA CANKARJEVEGA BATALJONA GORENJSKEGA ODREDA NA ŽELEZNIŠKI IN CESTNI MOST PRI ŽIROVNICI

Spomladi leta 1942 je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet izdalo več odredb in ukazov, s katerimi je bila izvedena temeljita reorganizacija dotedanje slovenske partizanske vojske. Osnovni namen te preureditve je bil v zvezi z načrtovano splošno partizansko ofenzivo v Sloveniji. 4. aprila 1942 je izšla odredba, na osnovi katere so nastale tri grupe odredov: gorenjska (I), štajerska (II) in dolenska (III.). Vsaka grupa naj bi združevala po več odredov. I. grupa odredov na Gorenjskem naj bi v svojem sestavu imela Gorenjski, Kokrški in Koroški odred. Njen komandant je postal Jože Gregorčič-Gorenje, politkomisar pa Lojze Kebe-Štefan (Gregor Požar).

V zvezi s splošno vstajo in mobilizacijo na Gorenjskem je bilo predvideno, da poleg direktne pomoči v obliki pošiljanja prostovoljcev pride preko Polhograjskih Dolomitov na svoji poti proti Štajerski tudi II. grupa odredov in pomaga gorenjskim enotam pri osvajanju Gorenjske. Predvidena je bila tudi obsežna mobilizacija. Tako naj bi obstoječe enote močno številčno porastle in bile zmožne opraviti predvidene in zapovedane naloge. Vendar Glavno poveljstvo zaradi slabih zvez ni poznalo tedanjih razmer na Gorenjskem, ki so bile posledica vzdušja po zadušeni decembrski vstaji prejšnjega leta ter krvavega okupatorjevega nasilja in represalij. Zato svojih načrtov ni postavilo, kot se je kasneje izkazalo, zadosti realno. Predvsem ni upoštevalo številčnosti in moči nemških oboroženih sil na Gorenjskem, zemljepisne lege in razpredenega cestnega omrežja v goratih predelih Jelovica, Pokljuke in škofjeloškega pogorja, ki je okupatorju omogočalo hitre in učinkovite intervencije.

Zametke bodočega Cankarjevega bataljona moramo videti v Jeseniški četi pod Stolom, ki je bila ustanovljena po decembrski vstaji 16. decembra leta 1941. Tik pred ustanovitvijo bataljona je štela 40 partizanov. (4) Ko je v drugi polovici junija prispela na Gorenjsko oz. pod Stol kot pomoč večja skupina borcev — prostovoljcev iz Polhograjskih Dolomitov, je bil 20. junija ustanovljen Cankarjev bataljon kot I. bataljon Gorenjskega odreda, kot ga je takrat imenovalo Glavno poveljstvo in ga tako obravnavajo danes tudi zgodovinarji. Borci so bataljonu spet nadeli ime Cankarjev bataljon in je kot tak na terenu bil in je še danes med preživeli borci in terenci bolj poznan (4). Ustanovili so ga v taborišču na Ravnih, severozahodno od Valvasorjevega doma.

Za komandanta je bil imenovan Albin Zemva-Izidor, ki je že 5. oktobra 1942 padel v Hrašah pri Lescah. Politkomisar je postal Matija Verdnik-Moti (Štajzi, Tomaž), ki je padel na Koroškem 2. februarja 1944 in bil po vojni proglašen za narodnega heroja. Nekaj dni kasneje je postal intendant bataljo-

na Franc Konobelj -Iztok (Slovenko), ki je bil prvotno komandir 1. čete. Bataljonski in hkrati odredni zdravnik je postal novodošli dr. Edvard Pohar-Edvard in bolničar Franc Guzej-Dohar, ki je že čez nekaj dni nad Potoki padel.

Komandir 1. čete je bil Ivan Vovk-Tomi (Živan), politkomisar pa Karel Kozar-Romi. 2. četo pa sta vodila Tone Matoh-Štepsel kot komandir in Marjan Šifrer-Kuki kot politkomisar. 3. ali Prešernova četa, imenovana tudi Gorjanska, ki se je zadrževala predvsem v okolici Gorij in na Pokljuki, je imela naslednje vodstvo: komandir je bil Ernest Seidler-Iztok, dolžnosti politkomisarja pa je opravljal Ivan Hribar-Gorjanc. Operativno območje I. bataljona Gorenjskega odreda I. grupe odredov je obsegalo do konca julija desni in levi breg Save Dolinke do sotočja pri Radovljici in področje na levem bregu Save Bohinjke — Pokljuka ter okolica Bleda (2).

Tednji in prvi komandant Gorenjskega odreda je bil današnji narodni heroj Andrej Žvan-Boris iz Spodnjih Gorij, ki je padel v zadnji veliki ofenzivi 24. marca 1945. na Poreznu. Za politkomisarja odreda je bil imenovan Polde Stražišar z Javornika, ki je padel 8. avgusta 1942 na Jezercih pod planino Lipanco. Intendantske posle je opravljal španski borec Franc Potočnik. Ta je bil

istega dne, ko je padel Stražišar, ujet in je kasneje podlegel v koncentracijskem taborišču Mauthausen (3). Že na dan ustanovitve 20. junija je bataljon opravil dve akciji. V tedanji jeseniški bolnici na Senogetih je zaplenil opremo in pripomočke za zdravnika dr. Edvarda Pohorja, druga skupina pa je med postajama Kočna in Blejska Dobrava iztirila tovarni vlak.

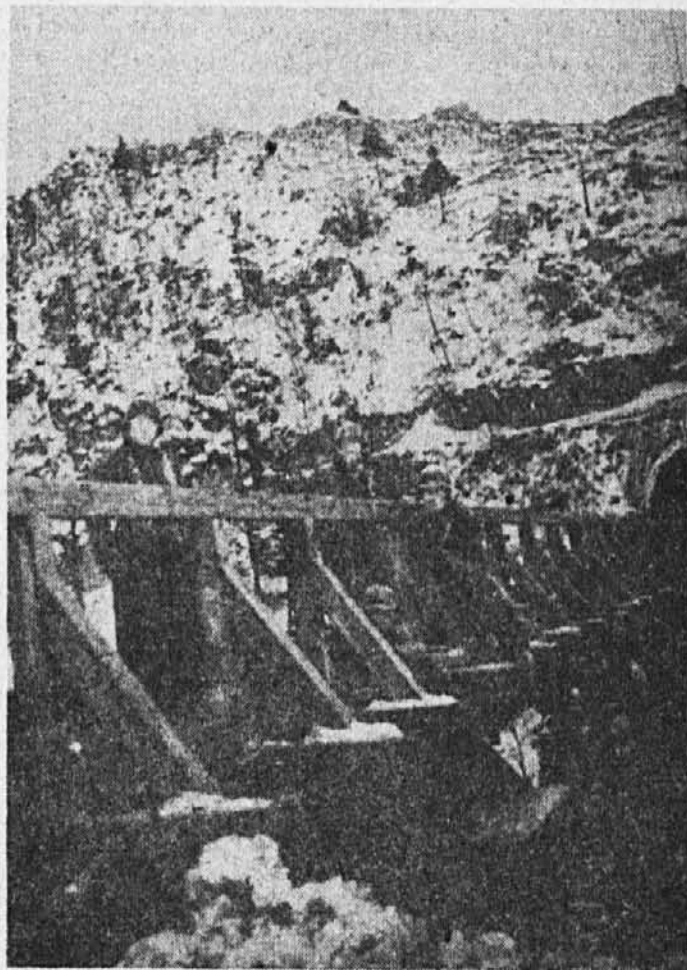
22. junija je bataljon opravil večjo prehranjevalno akcijo na Koroški Beli. To noč je s stražarskega mesta pobegnil borec Anton Kosmač-Fazan z Dovjega. Zato se je bataljon iz taborišča na Ravnih previdno umaknil. Novo taborišče so si borci uredili niže za hribom Hrastnik nad Koroško Belo.

Dne 24. junija je bataljon odšel v akcijo v Lesce v tovarno čokolade. (4)

Že od ustanovitve je štab bataljona, v skladu z navodili štaba odreda in grupnega štaba, načrtoval večjo sabotažno akcijo na železniški progi, ki bi za dalj časa prekinila promet, ki je bil tedaj precej intenziven. Odločeno je bilo, da je treba uničiti železniški in cestni most v Mostah pri Žirovnici.

Ta pomembni prometno-strateški prehod, ki povezuje radovljiško kotlino z gornjesavsko dolino in omogoča zvezo z Avstrijo in Italijo, je že v »aprilski vojni«

(Nadaljevanje na 6. strani)

Nemška straža na železniškem mostu v Mostah

leta 1941 uničila starojugoslovanska vojska — minerci Dravske divizije. Razstrelili so železniški most in kamniti obok cestnega mostu.

Že pred vojno je bil prehod čez sotesko potoka Završnice, ki se je izlivala nekaj sto metrov niže v Savo Dolinko (danes jez HC Moste), posebno utrjen z bunkerji in vključen v sistem objektov t. i. »Rupnikove linije«.

Ko so 11. aprila prispele na Jesenice iz trbiške smeri italijanske okupacijske kolone, so bile pri svojem nadaljnjem prodiranju proti Radovljici zaradi porušenihih mostov v Mostah prisiljene napraviti zasilno pot in most čez Završnico niže od porušenega cestnega mostu. Ta pot je bila speljana v serpentinah mimo Rožičeve hiše v globel Završnice. Tam so potem šli Italijani čez potok Završnico in se povzpeli po levem bregu zopet na cesto.

Po 20. aprilu so Nemci, potem ko so Italijani zapustili Gorenjsko, začeli z obnavljanjem obeh porušenihih mostov v Mostah, kajti tako cestni kot železniški promet sta bila zanje silno pomembna pri njihovem prodiranju in premikih vojaških enot ter upravnega aparata, ki je tedaj prihajal na Gorenjsko. To je bila glavna prometna žila, predvsem železniška, ki je povezovala nemški reich s severozahodno Slovenijo. Nemci so najprej popravili cestni most tako, da so razstreljeni kamniti obok nadomestili z leseno konstrukcijo.

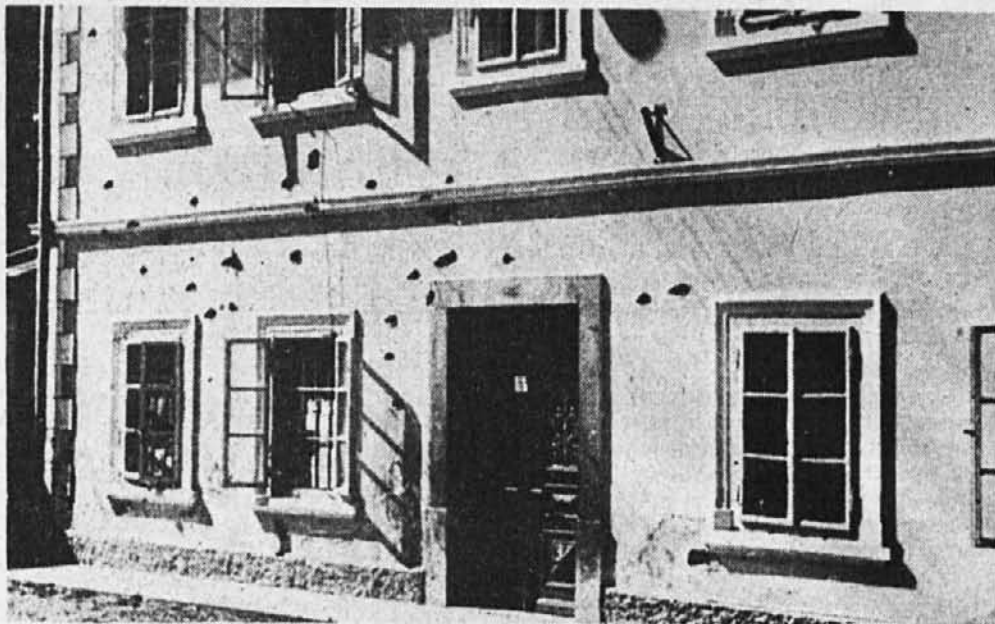
Pri obnovi železniškega mostu pa so na sredini začeli graditi v etažah močno povezano konstrukcijo (t. i. kozo) iz lesenih tramov v obliki na vrhu prisekane piramide. Ta nosilec je stal na obeh bregovih potoka Završnice in so nato na njem spojili po dve vzporedno tekoči železni traverzi, na kateri so kasneje položili železniški tir s pragovi. Dve manjši oporni leseni konstrukciji so postavili tudi na obeh krajih bodočega obnovljenega mostu. Ko so bila dela opravljena, je promet ponovno stekel.

Meseca julija 1941, ko so se že zbirali prvi borci na Mežakli, Hrastniku nad Koroško Belo in Mirci, ki so se nato združili v Cankarjevo četo 28. julija na Obranci, je bila njihova prva akcija usmerjena prav v Moste. Njen namen je bil porušiti oba cestna mostova; glavnega in zasilnega, ki so ga postavili Italijani. Načrt te diverzije je bil narejen v duhu sklepa o splošni vstaji, ki je bil sprejet na konferenci pod Malim Gregorjevcem nad Kropo 17. julija 1941.

Akcija je bila izvedena v noči z 31. julija na 1. avgust in je glede na načrte uspela le delno. Popolnoma je bil razstreljen manjši spodnji most, glavni pa je dobil le dve luknji. Ko so se borci vračali proti jutru 1. avgusta, so prispeli na Obranco v teku nemškega napada na njihovo taborišče in tovariše, ki se niso udeležili akcije in so ostali v taborišču. Povratniki so nemudoma Nemcem udarili v hrbet in jih s tem zmedli ter pogнали v beg. Tedaj sta padla tudi prva partizana na Gorenjskem Viktor Arzenšek in Ferdo Koren.

Po teh dogodkih so Nemci oba mostova v Mostah temeljiteje zastražili in zavarovali. K temu so jih prisilile tudi druge partizanske akcije in vstaja, ki se je začela širiti.

V Bizjakovi in sosednji Školarisovi hiši — danes gostilna Pod Stolum — so nastanili posadko policije, ki so jo pripeljali iz Kamnika in je imela nalogo ču-

Bizjakova (Birčeva) hiša, kjer je bila nemška postojanka, ki jo je preresetala Fifijeva zbrojevka

ti prometne objekte v Mostah. Policisti so bili v večini avstrijskega porekla (1)*. Imeli so troje stražarskih mest: dva stražarja na železniškem mostu in enega spodaj na cestnem, kjer je stala manjša uta. Na železniškem mostu sta bili stražarski mesti na dohodih nanj, kjer sta bila bunkerja. Na severni strani je bil bunker na robu Školarisovega vrta (5), na južni strani pa ob zasilni poti, desno od vhoda v predor (1).

Kot je že bilo omenjeno, je bilo v začetku julija predvideno, da bo na Gorenjsko prišla II. grupa odredov, ki ji je poveljeval Franc Rozman-Stane. V zvezi s tem pohodom so bile predvidene razne akcije, ki naj bi bile izvedene skupaj z gorenjskimi partizanskimi enotami, katerih cilj je bila delna osvoboditev Gorenjske. Nemci so na to naglo in srdito reagirali. Hudi in težki boji so se odvijali v spodnjem delu Gorenjske: v Poljanski, Selški dolini in na Jelovici.

Da bi ovirali intenzivne premike nemških čet in delno s tem razbremenili ter olajšali izvedbo ofenzivnih akcij partizanskih enot zahodno od Kranja, je bilo treba za daljši čas prekiniti železniški in cestni promet med Jesenicami in Kranjem, oziroma med reichom in okupirano Gorenjsko. To je bilo tudi v skladu z navodili Glavnega poveljstva. In to je bila konec junija 1942 osnovna naloga Cankarjevega bataljona. Da bi bil učinek sabotažne akcije čim večji in popolnejši, je bilo določeno, da se porušita cestni in provizorični železniški most v Mostah pri Žirovnici.

Zaradi bližine in številčnosti nemških postojank v Mostah, Žirovnici in bližnji okolici: Begunje, Poljče, Lesce, Radovljica, Bled, Bohinjska Bela, Jesenice je bila akcija drzna in tvegana. Potrebno je bilo pripraviti temeljit in jasen načrt, izbrati za vodje ključnih nalog najbolj odločne in hrabre ljudi. Vsakdo je moral v določenem trenutku natančno vedeti, kaj je njegova naloga. Pri izvedbi tega načrta je bila potrebna hitrost in odločnost. Vse to je štab bataljona s pomočjo in navodili odrednega štaba tudi pripravil. Narejena je bila skica mostov in pomembnih objektov (9) in iz doline so preko sodelavcev dobili natančne podatke. V zvezi s tem je treba poudariti, da so v mesecu juniju v več skupinah in posamično vstopali v Cankarjev bataljon domačini iz vasi pod Stolum.

Prva taka skupina, ki je organizirano vstopila v partizane, je bila grupa žirovnškega Wehrmannschaftha. To se je zgodilo 4. junija 1942. Ti domačini so, kot dobri poznavalci razmer in terena, lahko dali marsikak potreben podatek, ki se je nanašal na načrtovanje akcije v Mostah. Posebno pomembno vlogo je v tem dogajanju odigral Marjan Šifrer-Kuki. Borci — domačini, čeprav so bili nekateri šele dan ali dva v bataljonu, so v akciji kot poznavalci terena vodili skupine z določenimi nalogami. Pri zbiranju podatkom je sodelovala tudi Marta Tavčar-Ria iz Most (9).

Ker je bilo predvideno, da bodo oba mostova uničili z ognjem, je bil potrebno priskrbeti bencin. Tega so dobili pri gostilničarju Janku Muleju z Borovelj na Javorniku. Mulej je leta 1944 odšel v partizane in je bil kot minerec ujet. 12. februarja 1945 je bil ustreljen v Begunjah kot zadnji talec s področja jese-niške občine. Po bencin je šel nekaj dni pred akcijo mitraljezec Vlado Kersnik-Fifi, ki je Muleja dobro poznal. S še dvema soborcema se je podal na Javornik (2). Bencin je bil v sodu, ki je bil zaka-pan v zemljo. Pretočilo so ga v tri kante po 20 litrov in odnesli na vnaprej določeno mesto na Gojzdec nad Mostami, kjer je bil skrit do akcije.

Dan pred načrtovanim napadom je v taborišče za Hrastnikom prispel komandant odreda Andrej Žvan-Boris. Z njim sta bila tudi komisar odreda Polde Stražisar ter intendant Franc Potočnik. (4). Tedaj so borci Cankarjevega bataljona spoznali komandanta odreda, ki jih je, ko so stali postrojeni, tudi nagovoril (4).

Skupaj z vodstvom bataljona so preverili in uskladili še zadnje podrobnosti v zvezi z bližnjo akcijo in se odločili, da se naslednji dan, 26. junija, premaknejo bliže Mostam.

To so naslednji dan tudi storili. Zapustili so staro taborišče za Hrastnikom nad Koroško Belo ter se odpravili proti Ajdni. Utaborili so se začasno na južnem pobočju Ajdne nad Ratibovcem (3), na kraju z ledinskim imenom Hrastje (5). To je manjša ravnica zahodno od južne stene Ajdne. Ker je ta kraj precej izpostavljen, je bila potrebna stroga konspiracija in previdnost. Niso smeli kuriti ognja in kuhati, zato so imeli pripravljeno suho hrano. (3). Iz tega začasnega taborišča je bil dober razgled na Moste in

je bilo mogoče opazovati dogajanja in morebitne podrobnosti, ki bi bile pomembne za bližnjo akcijo.

Na tem mestu je štab bataljona določenim vodjem posameznih skupin, ki so imele konkretne naloge, pojasnil te naloge ter dolžnosti in jih seznanil z načrtom napada na mostova (6). Določene so bile tri patrulje, ki so imele nalogo, da odstranijo ali onemogočijo stražarje na železniškem in cestnem mostu in prerežejo telefonsko napeljavo. Za zavarovanje akcije so bile določene tri zasede.

Zaseda proti Žirovnici in Radovljici je imela nalogo, da zasede predel med cesto proti zadnji hiši na južnem koncu zaselka in vrhom hriba Lipje (Reber) nad železniškim predorom. Druga močnejša zaseda je bila določena za zavarovanje smeri proti Javorniku in Jesenicam.

Tretja zaseda pa je imela nalogo, da zavaruje akcijo v smeri proti dolini Završnice (5). V glavnem so bile te naloge poverjene borcem 2. čete, ki so bili v večini domačini iz bližnje okolice Most, ki so kraj dobro poznali. Za blokiranje jeseniške smeri je bila določena celotna 3. četa, ki je v ta namen prišla s Pokljuke. Za onemogočanje policijske postojanke pri Bizjaku in Školarisu sta bili določeni dve skupini. Prva naj bi preprečila izhod na prednji strani, ki je obrnjena proti cesti, druga pa gornjo — zadnjo stran, kjer se nahajata tudi gospodarsko poslopje. Za požig mostov je bila določena 1. četa, ki jo je vodil komandir Ivan Vovk-Tomi (Živan). Les in butare naj bi dobili pri bližnji »Birčevi« žagi pri Zagarju.

3. ali Prešernova četa Cankarjevega bataljona je v času pred akcijo v Mostah taborila na Stari Pokljuki nad kmetom Figovcem (7). Ko je od štaba odreda dobila nalogo, da postavi zasedo proti Jesenicam, se je 24. junija premaknila preko doline Radovne na Mežaklo in preko Poljan na Kočno (12). Tja je ponjo naslednji dan prišel Pavel Praprotnik-Divji (Boris), ki je imel nalogo, da jo kot dober poznavalec terena pripelje na določeno mesto (8). Ponoči med 25. in 26. junijem jo je peljal čez Dobravsko polje in mostič v Kavčkah na levi breg Save Dolinke (12) v Ratibovec, kjer je izbral skrito mesto, tja je četa predanila dan pred akcijo. 1. in 2. četa sta bili med tem že v pripravljenosti na Hrastju. Ob prvem mraku je začelo deževati (6). Med 20. in 21. uro se je glavnina spustila po južnem pobočju Ajdne do t. i. »rudne poti« (6).

Tam so se od nje ločile skupine, ki so šle v varovalne zasede na spodnji konec Most in k postojanki pri Bizjaku in Školarisu. Tudi 3. četa se je začela pripravljati, da odide na odrejeno mesto.

Skupino, ki je bila določena, da blokira policijsko postojanko v Mostah s sprednje — cestne — strani, je vodil domačin Tine Dolar-Ciro. Na že omenjenem mestu v Ratibovcu se je ta grupa, v kateri je bilo okoli deset borcev, ločila od glavnine in se preko potoka Ratibovca ter skozi Groblje poleg hriba Požarnice približala progi in cesti. Obe prometnici je brez ovir prekoračila in se pri Šmidovi hiši na zahodnem koncu Most približala mestu, ki je bil določen za postavitev zasede. Le-to je bilo na spodnjem Rožičevem vrtu, tik pod cesto, ki je še dandanes od vrta, ki se polagoma spušča v globel Završnice, ločena s kamnito škarpjo. Kjer cesta dela blag ovinek, 40 metrov od Bizjakove hiše, je bil pred-

Komandant Cankarjevega bataljona Albin Žemva-Izidor

viden položaj te zasede (9), ki ga je le-ta tudi zasedla. Mitrалjezec Vlado Kersnik-Fifi je v tej akciji nosil kratke hlače. Položaj, ki ga je zavzel, je bil slučajno sredi kopriv, kar zanj ni bilo najbolj prijetno. Ostali borci so se razporedili okoli njega (2).

Varovalna zaseda, ki je imela nalogo, da zapre iz smeri Žirovnice in Radovljice dohod v Moste, se je prav tako spustila do proge in ceste ter ju varno prečkala zahodno od vasi. V njej je bil tudi bataljonski intendant Franc Konobelj-Iztok (6). Vodil jo je Mirko Lužnik-Miro.

Potem je zavila na pot, ki je vodila v savsko sotesko Kavčke (danes je to cesta, ki pelje na vodno pregrado HC Moste). S te poti je nekaj nižje zavila levo na vaško pot, ki pelje mimo Matuha v globel Završnice. Tu so borci previdno šli čez vaški most preko Završnice in se po levem bregu približali južnemu delu

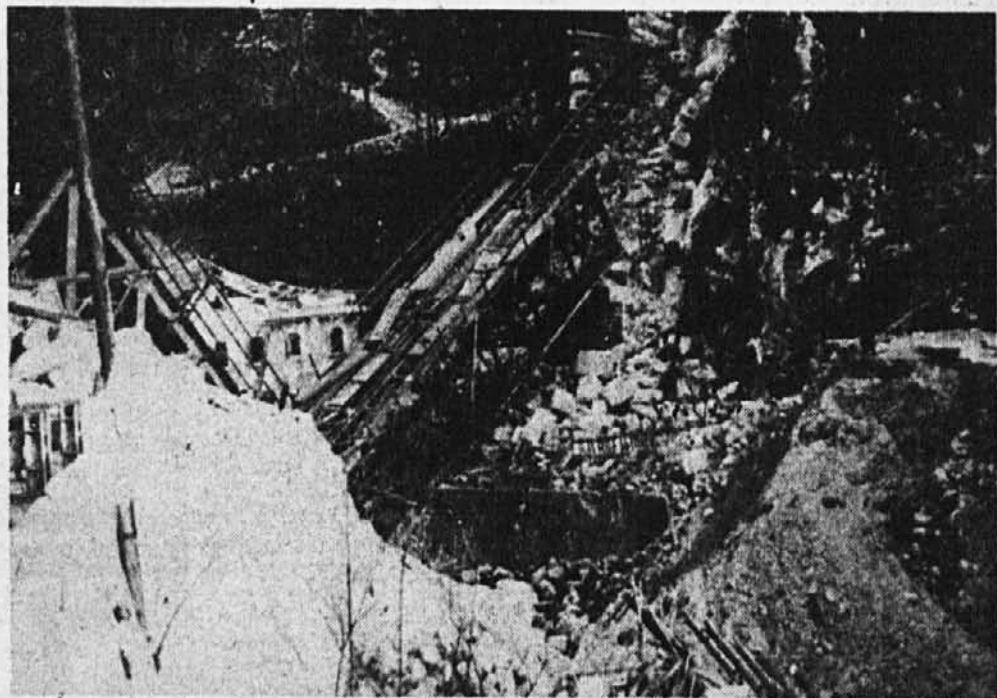
Most. Tu se je skupina razdelila na dva dela.

Prvi del je odšel nad cestni ovinek h kapelici nasproti Žumrove hiše (3). Tu so zavzeli še kar ugoden položaj nad cesto, ki so je pregradili z lesenimi rantami, katere so našli v bližini. Skupina je štela 5—6 borcev. Mitrалjezec na tem položaju je bil Franc Benigar-Gabrin (3). Druga skupina je zavzela položaj v okolici južnega vhoda v železniški predor in na pobočju Lipja nad njim. Tu je bil tudi Jože Rebolj-Planinc, ki je imel položaj poleg kozolca (danes je to vrt Petra Sitarja) na desni strani železniške proge Jesenice—Ljubljana (10). On je to skupino tudi vodil (9,10). Naloga te skupine je bila, da v času akcije preprečijo in onemogočijo vsakršno sovražnikovo posredovanje po železniški progi in lokalni vaški poti, ki je tod potekala iz Žirovnice v Moste.

Tudi tretja četa je v tem času odšla na odrejeno mesto za zasedo proti Javorniku in Jesenicam. Položaj je zavzela na levem bregu potoka Ratibovec, tik pred nekdanjim cestnim mostom, ki je bil istočasno tudi ovinek (8). Temu mestu so tedaj domačini pravili »Matičev vrt« in so tam rastle številne smreke, ki so nudile dober zaklon zasedi. Ta je imela nalogo, da v času akcije zaustavi vsakogar, ki bi prišel po cesti ali železnici iz jeseniške smeri. Tretja četa je tedaj štela nekaj čez dvajset borcev. V tej skupini je bil in ji verjetno tudi poveljeval odredni komandant Andrej Žvan-Boris (4). Njen mitraljezec je bil Adolf Repe-Tilen iz Spodnjih Gorij (12). Začetek akcije je bil predviden ob 23. uri (8) in tedaj je zaseda požagala nekaj smrek čez cesto in progo (7). Pred to uro so se morale vse zasede potajiti in vsakogar pustiti mimo, (9) po njej pa opravljati že opisane naloge. Dogovorjeni znak za umik vseh skupin v zasedah je bil trenutek, ko bodo opazile požar v Mostah, kar naj bi bil znak, da je akcija opravljena.

Cankarjev bataljon je tedaj imel pet mitraljezcev. Štirje so bili v 1. in 2. četi pod Stolom (4). Vsi so bili v tej akciji dodeljeni varovalnim zasedam in so imeli pomembne naloge. Uspeh požiga mostov je bil v marsičem odvisen od njihovih sposobnosti in uspešnosti. Mitrалjezci

(Nadaljevanje na 8. strani)

Razdejanje po akciji Cankarjevega bataljona

so bili: Franc Benigar-Gabrin, Janez Kavčnik-Tomač, Mirko Lužnik-Miro, Vlado Kersnik-Fifi in Adolf Repe-Tilen.

Glavna — udarna skupina, ki jo je predstavljala večina 1. čete in jo je vodil njen komandir Ivan Vovk-Tomi, se je napotila navkreber po »rudni poti«, v vzhodni smeri, do Sivega vrha (4), to je do mesta, kjer na to pot pripelje pot iz doline Završnice (z Gojzdeca). To mesto je znano, predvsem nedomačinom, bolj po imenu »Pri belem pesku«.

Tu naj bi se od glavnine ločile tri skupine, ki so imele posebne naloge (6), in sicer: onemogočiti stražarje na obeh mostovih ter prerezati telefonsko napeljavno pri bližnji železniški čuvajnici. Skupine naj bi šle po bližnjici preko hriba Žičice. Glavnina 1. čete pa je šla po poti, ki pelje ob vzhodnem in južnem vznožju omenjenega hriba na Gojzdec in do Most. V bližini nekdanjega t. i. »Starčkovega bazena«, je bil shranjen bencin, ki ga je priskrbel Vlado Kersnik-Fifi s tovarišema (4). Kot je bilo že rečeno, je bil bencin v treh pločevinastih kantah, ki so imele po dvajset litrov. Vzeli so jih iz skričališča in se nato od vzhoda približali Mostam.

Tam, kjer pot, po kateri je šla 1. četa, tik nad Mostami, pride na cesto, ki vodi v dolino Završnice, se je ločil od nje zdravnik dr. Edvard Pohar-Edvard in nekaj stran postavil začasno ambulanto. Imel je štiri pomočnike, ki so mu jih dodelili v pomoč, vendar jih kasneje na srečo ni rabil (11). Na položaj je poleg Jošanove hiše odšla tudi zaseda, ki je imela nalogo, da zavaruje akcijo iz smeri doline Završnice, kajti sovražnik bi lahko prišel v dolino Završnice in za hrbet 1. čete preko petih poti in prehodov preko Rebra (Smokuški vrh, Gosjak, Mali vrh, Brinji vrh in skozi predor, ki se nahaja pri zbiralniku za vodno napeljavo HC Završnice (5)(9).

Med tem časom se je Franc Papler-Boris s še enim tovarišem, ki je nedavno prispel pod Stol s skupino iz Dolomitov, že približeval stražarju, ki je stražil cestni most (6). Previdno sta se spustila v grapo Završnice do Bizjakovega hleva, kjer so bili konji za potrebe bližnje žage ter mimo Katnikove in Žagarjeve hiše do malega mostu, ki tod vodi levo preko Završnice do Bizjakovega mлина. Čezenj sta se morala plaziti, kajti bila sta že v neposredni bližini obeh mostov, ki sta bila osvetljena. Nato sta se splazila po ozkem prehodu, med mlinom na desni in stavbo na levi, tik pod skalno steno Rebra — Lipja do spodnjega vogala mлина. Predel med mlinom in cestnim mostom (ca. 25 metrov) je bil močno osvetljen, razen skrajnega skalnega vznožja Rebra na levi strani, ki je bil v senci. Zagledala sta tudi že nemškega stražarja na mostu, ki je bil zaradi dežja, ki je padal, ogrnjen v pelerino. V ugodnem trenutku sta se začela v zavetju omenjene sence bližati cestnemu mostu po poti, ki se od mлина na levem bregu Završnice najprej nekoliko spušča in nato proti mostu dviguje ter priključuje cesti na začetku cestnega mostu. Tu sta se s pripravljenim orožjem prihulila in opazovala stražarja — policista, ki se je le nekaj metrov stran sprehajal po mostu. Nastopili so napeti trenutki pričakovanja začetka akcije (6).

Tudi patrolja, ki je imela namen ujeti stražarja, ki je stal poleg bunkerja na robu Školarisovega vrta in varoval železniški most, se je med tem že približevala (5). V

njej so bili Albin Zemlja-Nande, ki je kot domačin odlično poznal teren, Anton Razinger-Stric, ki je dobro znal nemški jezik in še neki borec iz Ljubljanske skupine. Odločili so se, da bodo stražarja živega zajeli. Nekaj minut pred začetkom akcije, to je pred 23. uro, je iz jeseniške strani pripeljala lokomotiva, ki je nemoteno peljala dalje (7)¹⁸. Patrolja se je stražarju na mostu previdno približala ob robu travnika nad globeljo Završnice. Na tem travniku nad levim bregom Završnice so bile kope sena, ki so brcem služile za kritje. Ko so se stražarju popolnoma približali, je Anton Razinger-Stric v nemškem jeziku poveljeval: »Hände hoch! Waffen ablegen!« (Roke k višku! Odvrzi orožje!). Stražar je verjetno mislil, da se z njim poigrava nekdo od njegovih kameradov, zato mu je odgovoril: »Scheisser! Komm her! Ich werde dir schon geben!« (Posredec! Pride sem! Ti bom že dal!) (5)¹⁹. Ko pa je opazil, da je stvar resna in nevarna zanj, je odvrnil bombo in se pognal po strmem pobočju, mimo začetka mostu, proti globeli Završnice. Albin Zemlja-Nande je ustrelil za njim, vendar v prazno. Bomba, ki jo je stražar proti patrolji zagnal, se je zapletla v veje bližnjega drevesa in eksplodirala. Škode sicer ni naredila, bila pa je znak za alarm v bližnji postojanki (5).

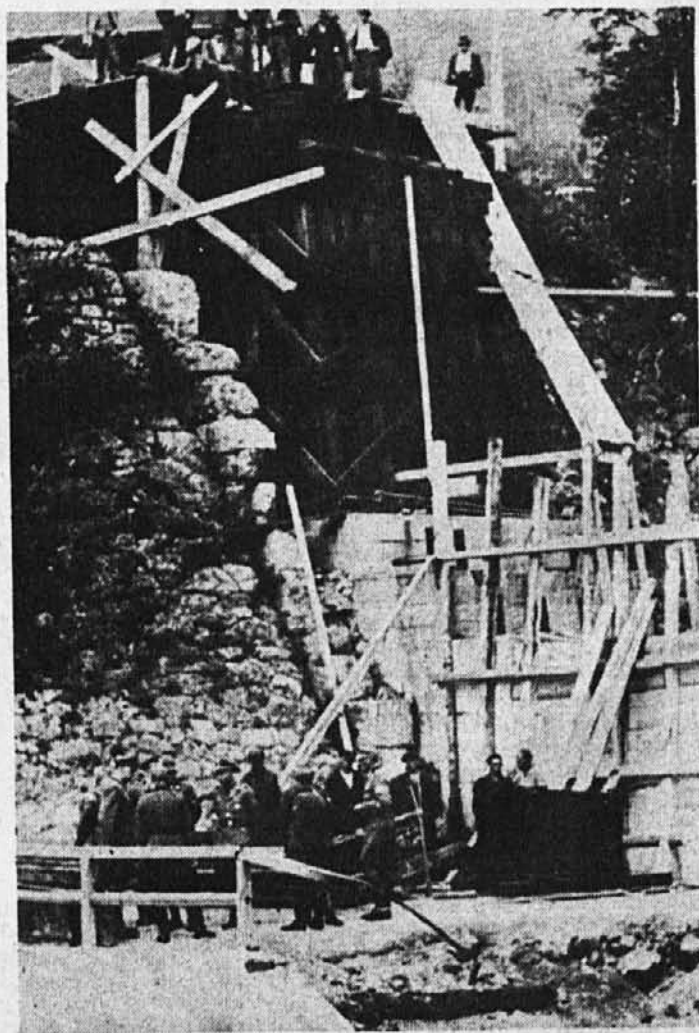
Po vsej verjetnosti se je na železniškem mostu, pri vходу v predor, nahajal še en stražar (1), ki pa se je najverjetneje potuhnil ali skril. Istočasno je tretja skupina nenadoma vdrla v leseno železniško čuvajnico, ki je bila od stražarja na mostu in postojanke oddaljena manj kot sto metrov, od Školarisa pa le dobrih petindvajset metrov. Tu je uničila telefon in dežurnega železničarja zaklenila v shrambo, da ne bi pobegnil in izdal napada²⁰.

Vse to se je dogajalo, več ali manj sočasno tik po 23. uri, ki je bila dogovorjena za začetek akcije.

Eksplodizija bombe in strel sta vzdramila policiste v postojanki pri Bizjaku in Škola-

risu (1). Policisti v Bizjakovi hiši so takoj poskušali priti ven skozi prednja vrata na cesto. Ko so jih začeli odpirati, je dobro odmerjen rafal iz zbrojevke Vlada Kersnika-Fifija, to preprečil (2). Zapokale so tudi puške ostalih borcev v zasedi (9). Nemci so takoj nato poskušali izpad pri gornjem (zadnjem) izhodu na dvorišče, kjer se je nahajalo tudi gospodarsko poslopje, vendar so jih tudi tu odbili strelj skupine, ki jo je vodil Marjan Šifrer-Kuki. Podobna je bila reakcija tudi v gornjih prostorih Školarisove hiše. Policisti so morali ostati v obeh stavbah in so zato začeli na vso moč in v glavnem na slepo streljati skozi okna ter metati bombe. Pri Bizjaku so vdrli policisti tudi v gornje prostore, gledano s strani ceste in se zabarikadirali za okni. Menili so, da partizani napadajo njihovo postojanko (1).

Reakcija stražarja na cestnem mostu, na katerega sta prežala Franc Papler-Boris in njegov tovariš, je bila precej nepričakovana in nenavadna. Oba borca sta s pripravljenim orožjem čakala, kaj bo storil, ko bo opazil nevarnost, kajti čakala sta na to, kako se bo iztekla zadeva z gornjim stražarjem na železniškem mostu (6). Naročeno jima je bilo: če bo poskušal posredovati z orožjem, ga je treba onemogočiti. Toda, ko je zaslišal pok in detonacijo in ko je zaropotalo pri postojanki, jo je bliskovito ucvrl po cesti proč od mostu, v smeri proti zasedi, ki je pri kapelici varovala dostop iz žirovniške smeri. Ker je bilo nevarno, da bi ušel in izdal napad, sta se borca pognala za njim in tekla po cesti skoraj do zasede, vendar je stražar izginil, kot bi se v zemljo vdrl. Če bi tekel po cesti proti Žirovnici, bi ga morala prestreči zaseda. Kasneje so ga opazili spodaj v grapi Završnice, ko je brezglavo tekal sem ter tja pri Matuhovem mlinu. Borci niso streljali nanj, ker jim je bilo naročeno, naj po nepotrebnem ne prelivajo krvi (4). Najverjetneje je ta stražar, po kratkem dirjanju s kraja, kjer je stražil, zavil na mestu, kjer je danes

Okupatorski veljaki ogledujejo razdejanje v Mostah

kip talca, na stopnice, ki tamkaj strmo ob skali vodijo v globel do Tepkarja. S tem se je zasledovalcema izgubil izpred oči. Pri tem mu je precej pomagalo tudi slabo vreme. (6).

Med tem časom se je mostovoma približala od vzhoda tudi že 1. četa, ki je šla po poti mimo Joštana, to je v isti smeri kot patrolja na cestnega stražarja. Prišla je v globel Završnice po poti na njenem desnem bregu do Bizjakove žage pri Žagarju. Njej je bila poverjena glavna naloga (4). Po že znanem načrtu je bilo vodji te skupine, komandirju Ivanu Vovku-Tomiju (Živanu), znano, da bodo vse, kar je za požig obeh mostov razen bencina, našli na Bizjakovi žagi pri Žagarju, ki se je nahajala v neposredni bližini mostu na desnem bregu potoka. Glavni nosilec od Nemcev obnovljenega železniškega mostu, se je v svojem spodnjem delu nahajal na obeh bregovih potoka Završnice, nekaj metrov oddaljen od cestnega, prav tako z lesom obnovljenega mostu. Zato so borci 1. čete najprej preko potoka položili nekaj tanjših smrekovih debel, ki jih je bilo na žagi dovolj in na njih iz desk zložili ploščad. Segala je izpod nosilca pod cestni most. Nanjo so naložili preko sto butar iz Žagarjeve drvarnice in na te še večje število desk. Delali so hitro in jih gosto rosenje ni preveč oviralo (4).

Od sto metrov oddaljene postojanke se je ves čas slišalo streljanje, ki je od časa do časa postajalo močnejše. Policisti so streljali bolj na slepo in metali skozi okna bombe, ki naj bi partizanom preprečile vpad v postojanko. Nastopali so tudi kratki premori in enega od teh je izkoristil stražar, ki je s cestnega mostu pobegnil v globel Završnice (6). Kasneje se je skrivoma povzpел na cesto med mostom in Školarisovo gostilno. V ugodnem trenutku je planil proti prednjim vratom postojanke v Bizjakovi hiši in se srečno prebil vanjo. Ker se je partizanska zaseda nahajala nekoliko zahodnejše od Bizjakove hiše, tako da je imela pregled tudi nad zahodno stranjo stavbe, mu je bilo to v temni noči toliko lažje. Mitraljezec Fifi, ki je imel zbrojevko naslonjeno na obcestni kamen, ga je sicer še pravočasno opazil in bi mu to lahko preprečil, vendar se je držal navodila, da naj brez potreb Nemcev ne pobija (2). Občasno je spuščal kratke rafale v vrata in okna; sicer pa policisti niso več poskušali prodreti iz postojanke. Pokalo je tudi na zgornji strani, kjer je bila druga skupina, ki jo je vodil domačin iz Žirovnice Marjan Šifrer-Kuki (9).

Pri vseh ostalih zasedah je ta čas vladalo zatišje in ni prišlo do stika s sovražnikom, ki zaenkrat ni skušal posredovati (3, 7, 8, 10). Slišali so streljanje, ki je prihajalo od postojanke v Mostah. Zasedi, ki se je nahajala pri kapelici, so žvižgali nad glavo izstrelki, ki so prihajali iz postojanke pri Bizjaku (3)", vendar niso bili namenjeni njej. V vseh varovalnih zasedah na pristopih v Moste je vladala velika opreznost in napetost, kajti bilo je pričakovati, da bodo iz številnih bližnjih postojank Nemci slej ko prej prišli gledat, kaj se v Mostah dogaja. Prav tako so nestrpnost pričakovali, kdaj se bo pokazal odsev požara, kaj naj bi bil znak, da je akcija zaključena in se lahko umaknejo (2, 3, 8, 10).

Medtem je bila grmada iz smrekovih butar in desk pod mostovoma pripravljena. Vsi so se nekoliko bali, če bo sploh hotelo goreti. Znale so jim bile namreč govorice in trditve, da so leseni deli obeh mostov zaščiteni s posebnim premazom, ki je odporen proti ognju. Ko je nastopil trenutek zažiga, sta ostala ob mostu le še komandir Tomi in odredni komisar Polde Stražisar; vsi ostali so se že umaknili po poti, po kateri so prišli. Komandir Tomi je naluknjaj z nožem vse kante z bencinom in nato sta jih s komisarjem odreda Polde-

tom eno za drugo vrgla na pripravljene les. Umaknil se je tudi borec, ki je imel nalogo, da napravi baklo, s katero bi »kres« prižgali. Ker ni bilo časa, je komandir prižgal grmado tako, da je iz bližine vrgel nanjo prižgano vžgalico. Grmada se je v hipu vžgala in vzbuh plamena ter zračni sunek sta bila tolikšna, da sta komandirja in komisarja zbila na tla. Na srečo se pri tem nista poškodovala (4). Ogenj se je hitro razgoreval in plameni, ki so se začeli dvigovati vedno više, so razsvetljevali okolico. Prva četa se je tedaj začela v redu umikati mimo Joštana, zadnje hiše v Mostah v smeri proti Dolini Završnice, na Gojzdec. To se je dogajalo malo pred polnočjo". Pridružila se jim je tudi zaseda, ki je bila tam. Na začetku Gojzdeca so se ustavili in nekaj časa opazovali požar na obeh mostovih. Slišali

so prasketanje plamenov in zavijajoče zvoke, ki so jih povzročali vijaki tračnic, ki so se trgali iz pragov, ko se je konstrukcija posedajočega se mostu nagibala vedno bolj navzdol (4). Še vedno je deževalo. Nadaljevali so umik po isti poti, po kateri so prišli. Na križišču na Sivem vrhu, za hribom Žičica, naj bi se sešli z zasedami, ki so se umikale po drugih poteh. Še ko je akcija tekla, so borci, ki so bili v zasedi na žirovniški strani, zaslišali vlak, ki je prihajal iz smeri Lesc (3). Ta se je na žirovniški postaji ustavil (1). Ko so zagledali vrh Rebra oz. Lipja odsev požara, so se v skladu s poveljem začeli umikati. Šli so po isti poti, po kateri so prišli. Ko je skupina, ki je bila v zasedi pri južnem vходу v predor in nad njim, v kateri je bil tudi Jože Rebolj-Pla-

(Nadaljevanje na 10. strani)

Ustreljeni talci v Mostah

Objava

V noči od 26. na 27. junija 1942 so komunistični banditi z ognjem uničili železniški in cestni most pri Mostah, Kreis Radmannsdorf. V zadošččenje so bili dne 1. julija 1942 naslednji komunistični nasilni zločinci na mestu zločina

usmrčeni:

1. ACHACIC Anton, roj. 12. 6. 1893, stanujoč Neumarktl
2. AHCIN Franz, roj. 12. 1. 1912, stanujoč Feistritz Nr. 75
3. ARHAR Josef, roj. 26. 2. 1922, stanujoč Krainburg, Am Hang 91
4. DOLZAN Valentin, roj. 14. 2. 1907, stanujoč Pristava b. Neumarktl
5. DREU Anton, roj. 30. 12. 1909, stan. Wasche 2 b. Zwischenwässern
6. DRNOVŠEK Alois, roj. 21. 7. 1912, stanujoč Wari 147
7. HAFNER Josef, roj. 8. 9. 1904, stanujoč Zwischenwässern 8
8. HROVAT Alois, roj. 5. 7. 1921, stanujoč Naklas Nr. 3
9. JENKO Vinzenz, roj. 16. 3. 1914, stanujoč Trboje 31
10. JUGOVIC Blasius, roj. 4. 2. 1902, stanujoč Wari 288
11. LAZAR Felix, roj. 18. 5. 1926, stanujoč Alt-Ossalit 7
12. MEGLIČ Viktor, roj. 22. 12. 1902, stan. Neumarktl, Platz der SA 25
13. MERŠOČ Johann, roj. 29. 4. 1905, stanujoč Neumarktl, Am Bach 22
14. NOVAK Karl, roj. 14. 9. 1917, stanujoč Krainburg, Falkendorf 28
15. PERDIH Karl, roj. 5. 8. 1920, stanujoč Krainburg, Falkendorf 9
16. PROSEN Johann, roj. 13. 5. 1906, stanujoč Safnitz 56
17. RAJGELJ Franz, roj. 6. 4. 1923, stanujoč Schutna 6
18. RAKAR Franz, roj. 16. 8. 1905, stanujoč Wari 34
19. REŠ Karl, roj. 12. 11. 1923, stanujoč Krainburg, Falkendorf 41
20. SIŠKA Alfons, roj. 23. 10. 1924, stanujoč Wari 199
21. SOLAR Stanislaus, roj. 3. 8. 1922, stanujoč Feistritz 67
22. SVELC Franz, roj. 27. 1. 1910, stanujoč Krainburg, Am Hang 62
23. STRITTIJ Cyril, roj. 29. 3. 1909, stan. Neumarktl, Krainburgerstr. 23
24. TRUKALJ Milan, roj. 25. 10. 1911, stanujoč Orehek 6
25. TUSCHEK Johann, roj. 29. 10. 1904, stanujoč Afriach 1
26. VALJAVEC Leopold, roj. 15. 11. 1902, stan. Neumarktl, Veldeserstr. 7
27. VODNIK Johann, roj. 30. 11. 1922, stanujoč Schutna 14
28. KOPRIVNIK Rudolf, roj. 31. 3. 1923, stanujoč Neumarktl
29. MAROLT Anton, roj. 21. 12. 1913, stanujoč Lees

Plakat z imeni talcev, ki so bili pobiti 1. julija 1942

ninc, hitela čez mostič spodaj pri Matuhu na desni breg Završnice, se je z velikim truščem železniški most zrušil v globel (10). Posamezne skupine so se pospešeno umikale preko ceste in železnice Jesenice—Žirovnica severozahodno od Most skozi Groblje v Ratibovec in po »rudni poti« do križišča na Sivem vrhu, kjer so se združile z glavnino (9) (10). Skupini, ki sta bili pri postojanki, sta imeli krajšo pot in sta zato prispeli prej.

Poudariti je treba, da ves čas akcije, ki je trajala slabo uro, Nemci iz okoliških postojank niso poskušali posredovati. Oni iz postojanke v Žirovnici so se v paniki celo umikali proti Smokuču (5). Kdt izgleda, tudi nihče ni obvestil nadrejenih komand v Radovljici in na Bledu. Svoje je verjetno opravilo tudi izredno slabo vreme, ki je onemogočilo, da bi bil velik požar na večjo razdaljo viden.

Tudi 3. četa se je iz zasede v Ratibovcu začela umikati, ko je zagledala požar in ko se je železniški most zrušil (8). Odločili so se, da se takoj umaknejo na svoje področje, na Pokljuko. Vendar niso šli po poti, po kateri so prišli na levi breg Save Dolinke, ampak so si za povratek izbrali povsem drugo pot. Spustili so se v Moste, šli pri Matuhu čez mostič (7) in nato ob Savi do mostu v Piškowci pod Bregom oz. Zasipom. Tu so šli nemoteno čez Savo in se podali čez polje pod Zasipom, Sebenjami, Podhom in čez hrib Radovljica, kjer so prečkali progo Jesenice—Bled, mimo Spodnjih Gorij v gozd za trato (hrib Tratovec) ob vznožju Pokljuke pri Poljšici (7) (8). Vso pot jih je spremljala huda nevihta z vetrom in dežjem, kar jim je po eni strani lajšalo po drugi pa oteževalo umik. Zaradi slabega vremena in teme so napredovali precej počasi. Ko so prispeli na polje pod Zasipom, se je že začelo daniti, kajti zaradi poletja se je dan začel že zelo zgodaj. Zadnji in najbolj nevarni del poti so zato opravili tako rekoč v teku (12) in ko so prišli na cilj terna varno, se je že docela zdanilo (8).

Čprav se je Cankarjev bataljon po opravljeni akciji hitro umikal iz Most, si policisti v postojanki pri Bizjaku in Školari do jutra niso upali iti iz postojanke. Šele zjutraj, ko se je zdanilo, so šli gledat, kaj se je ponoči zgodilo (1). Tedaj so tudi poskrbeli, da so bile o dogodku obveščene nadrejene komande.

Kot je bilo že omenjeno, je še medtem, ko je akcija trajala, iz leske smeri v Žirovnico prispel tovorni vlak. To noč je bil na železniški postaji dežurni prometnik Adolf Mekina iz Bizjakove hiše v Mostah. Ker se je že dalj časa iz smeri Most slišalo močno streljanje in ker se je preko hriba prav takrat pojavil odsev požara, je tovorni vlak ustavil. Ker Mekina ni točno vedel, kaj partizani napadajo, najverjetneje pa je sumil, da je cilj napada postojanka v hiši, kjer je živel njegova družina, se je odločil, da od kompozicije vlaka odklopijo lokomotivo in se z njo odpeljejo gledat, kaj se dogaja.

V času, ko je lokomotiva peljala proti predoru, se je zaseda, ki se je prej tam nahajala, že umaknila in se spuščala v globel Završnice. Na lokomotivi niso slutili, da so partizani podkurili mostu in kakšna nevarnost jim grozi. Šele ko so bili že skoraj v predoru, ki je dolg 81 metrov, so zagledali plamene in nevarnost. Strojvodji je zaradi bolj počasne vožnje nekako uspelo, da je še pravočasno zaustavil lokomotivo. Če bi bili za lokomotivo tudi vagoni, mu to sigurno ne bi uspelo, ker bi bila zavorna pot predolga. Prav v trenutku, ko je lokomotiva začela vztrati vzvratno, se je most z močnim sunkom zrušil v globino in ni dosti manjkalo, da ta sunek tirnic ni potegnil v prepad (1).

Medtem sta se 1. in 2. četa Cankarjevega bataljona v deževni noči pomikali v

smeri Olipovega rovta. Nista se več vrnili v staro taborišče. Proti jutru so se borci nastanili v seniku in kuhinji na Olipovem rovtu nad Potoško planino, vzhodno od Debelega brda (4). Ker je še vedno deževalo, so lahko brez skrbi zakurili v kuhinji, si skuhali toplo hrano in se za silo posušili. (8).

Dežurni v enoti je bil tedaj vodnik iz 2. čete Albin Zemlja-Nande, ki je skrbel za stražo in zavarovanja. Tega dne, 27. junija, je iz njegovega voda s stražarskega mesta pobegnil borec Tinček Zemlja-Triglavski, ki je v bataljon prispel dan pred napadom na Moste (5). Zaradi varnosti se je zato bataljon premaknil naprej na Križevce nad Javorniškim rovtom, kjer je opravil nekaj manjših akcij in se nato 2. julija odpravil naprej proti Gornjesavski Dolini.

Takoj naslednji dan 27. junija so si prišli ogledat rezultat partizanske akcije v Mostah predstavniki nemških vojaških, policijskih in političnih ustanov na tedaj okupirani Gorenjski. V spremstvu generalporočnika Erwina Rössenerja, višjega vodje SS in policije v 18. vojnem okrožju ter generalmajorja Karla Brennerja, poveljnika redarstvene policije »Alpenland«, je prišel na ogled tudi generalpolkovnik Kurt Daluge, šef redarstvene policije reicha. Ta je prišel iz Berlina na Gorenjsko zato, da bi poskrbel za temeljito izvedbo in izpolnitev zločinskih navodil, ki jih je izdal sam državni vodja SS in policije Heinrich Himmler. Direktno odgovoren za izvedbo teh navodil na Gorenjskem je bil njegov podrejeni Erwin Rössener.

V zvezi s tem je bila načrtovana, v povezavi z italijanskimi silami v t. i. »Ljubljanski pokrajini«, obsežna očiščevalna ofenziva nemške policije in soldateske na Gorenjskem. To ofenzivo so označili s šifro »Enzian«. V ta namen so iz reicha pospešeno dovažali sveže dopolnilne sile, med drugimi 18. policijski polk gorskih lovcev, ki je bil posebno izurjen za bojevanje v goratih predelih.

Akcija v Mostah je bila zatorej hud udarec tem pripravam in je nedvomno sprožila hud bes pri tedaj na Gorenjskem navzočih hitlerjevskih veljakah. Ravnali so se po svojem patentiranem in po Himmlerju predpisanem ter, zaukazanem receptu: račun naj plačajo talci.

V zgodnjih jutranjih urah 1. julija 1942 sta v Moste pripeljala dva pokrita nemška kamiona. V prvem so bili policisti, v drugem pa devetindvajset talcev, ki naj bi to jutro v nemško zadoščenje in opozorilo ter grožnjo upornim Gorenjcem na mestu požiga mostov nasilno umrli. Toda zgodilo se je nekaj, na kar Nemci niso računali. Dve ma talceri, Francu Rakarju in Karlu Perdihi, je uspelo med vožnjo iz Begunj razvezati vezi na rokah in ko so ju peljali na mesto ustrelitve, sta se pognala v beg. Preskočila sta kamnito ogrado ceste in se pognala v globel proti strugi Završnice. Rakar si je pri tem poškodoval nogo in so ga Nemci ujeli ter po hudem mučenju ubili. Perdihi pa je kljub divjemu zasledovanju uspelo, da se je skril in ušel. Po večdnem tavanju po gozdovih mu je končno uspelo priti med partizane na Pokljuki, žal pa je že čez dobra dva meseca, 9. septembra 1942., padel na Jelovici skupaj s komandantom gorenjskih partizanov Jožtom Gregorčičem-Gorenjcem in petindvajsetimi tovariši. Soborci so ga poznali pod imenom Žar.

Čprav je bilo nemško maščevanje kruto in v smislu omenjenih navodil, je vendar bilo za tedanji čas izjemno, da se Nemci niso maščevali tudi nad prebivalci Most, kot je bilo tedaj tako rekoč pravilo. Celotno med talci ni bilo domačina, če izvezemo Franca Rakarja, ki se je sicer rodil v Zatreznici, vendar večino svojega kratkega življenja preživel na Koroški Beli in v Stražišču pri Kranju ter bil kot Kranjčan od Nemcev tudi aretiran. To nas še bolj začudi, saj je pri napadu na Moste sodelovalo večje število domačinov iz okoliških vasi. Res so ti prišli šele pred kratkim v Cankarjev bataljon pod Stol in so Nemci meni-

ST. 44

PISMO STABA I. GRUPE ODREDOV Z DNE 30. JUNIJA 1942
STABU 2. BATALJONA O NEMSKI KONCENTRACIJI V POLJANSKI DOLINI IN AKCIJI NA MOST V MOSTAH PRI ŽIROVNICI

STAB I. GRUPE ODREDOV
SLOVEN. PART. CET

Na položaju, 30. VI. 42.

Opr. št. 16/I.

STABU II. BAT.

NA POLOZAJU.

Po dosedanjih še nepotrjenih vesteh smo izvedeli, da so Nemci nekaj svojega vojaštva poslali v Poljansko dolino. Zaradi sigurnosti vas opozarjamo, da bodite v tem pogledu zelo previdni, to se pravi, bodite v stalnem primiku in ofenzivnem stanju, da vas ne bi sovražnik presenetil. Če bi uvideli, da ima sovražnik le preveliko nadmoč, tedaj lahko pokličete 4. bat. na pomoč. Vi pa vztrajajte in ne zgublajte vere v našo započeto borbo. Danes ali jutri stopi 1. bat. v ponovno akcijo, s katerimi vas bo delno razbremenil, tako da boste lažje nadaljevali svoj načrt. 1. bataljonu je prva akcija 100% uspela. Uničili so cestni in železniški most v Mostah pri Žirovnici, tako da je promet za dalj časa prekinjen.

Od 3. bat. nimamo nobenih poročil, če so stopili že v akcijo ali ne. Govori se namreč, da so tam boji, vendar točnih poročil do danes še nimamo. Storili bomo vse, da ta bat. stopi takoj v borbo, v kolikor se to še ni zgodilo.

Z ukrepom, ki ste ga storili proti vodstvu 1. čete, se popolnoma strepjam, z edino pripombo, da se stvar še natančneje preišče ter krivca strogo kaznuje.

Smrt fašizmu — svoboda narodu!

Partizansko poročilo
o požigu železniškega
mostu v Mostah

Komendant:
Jože Gorenje

Polikomisar:
Požar Gregor

li, da so bili vsi po vrsti na silo ugrabljeni in verjetno je bil to tudi eden od razlogov, kajti dotlej so vasi pod Stolom za Nemce veljale kot mirne. Tudi udeleženci decembrske vstaje koncem prejšnjega leta so se nemški evidenci uspešno izmuznili. Svoje pa je pri tem odigral nedvomno tedanji nemški župan, upokojeni avstroogrski polkovnik Franc Hočevar, ki je stanoval v Mostah, nedaleč od mostov. Ta se je zavzel za vas in sovaščane, kajti vedel je, če se Nemci nad njimi maščujejo, se bodo tudi partizani njemu. Stražarja, ki sta varovala požgana mostova, pa so Nemci že naslednji dan prijeli in odpeljali (1)".

Nedvomno sodi napad in porušenje železniškega ter cestnega mostu v Mostah pri Žirovnici med največje diverzantske akcije Gorenjskega odreda na Gorenjskem v letu 1942. Verjetno jo moramo šteti tudi kot eno največjih v sklopu celotnega obdobja narodnoosvobodilnega boja na Gorenjskem. Bila je dobro pripravljena, drzno in učinkovito izvedena in imela za Nemce hude posledice. Pretrgana je bila glavna prometna žila, ki je povezovala Avstrijo z Gorenjsko in drugimi predeli Slovenije ter okupirane Jugoslavije. Promet je bil prekinjen za tri tedne, kar je bilo za tedanje vojne razmere in potrebe za okupatorja zelo hud udarec. Posebno boleče zanj je bilo dejstvo, da se mu je to zgodilo tik pred nosom številnih in močnih postojank, ki sploh niso mogle ali utegnile posredovati. V neposredni bližini v Mostah in Žirovnici so se bile tri postojanke: poleg one v Mostah še žandarmerijska postojanska posadka in postojanka v bivšem Sokolskem domu v Žirovnici.

Pri tem pa partizani niso utrpeli nobenih izgub. Ni bilo ne mrtvih ne ranjenih. Edino poškodbo je staknil nek borec 1. čete pri prenašanju in nakladanju desk na grmado, ko mu je padla na glavo deska in si je nekoliko ranil uho (11). Akcija je trajala slabo uro in je bila v celoti izvršena, kot je predvideval načrt, kar se je sicer le poredko dogajalo pri večjih operacijah. Na splošno in širše gledano je lega Most, ki so tik ob vznožju Stola in njegovega predgorja, za napad bila ugodna, vendar bi, zaradi lege objekta napada, ki je v strmi globeli, kaj lahko postala smrtonosna past, če bi sovražnik učinkovito posredoval in prebil zavarovanje oz. če le-ta ne bi bila ustrezno in premišljeno postavljena. Tudi način uničenja mostov s požigom je bil ustrezno izbran, čeprav je deževalo že par dni pred akcijo in med akcijo samo. Dež se je pokazal tudi učinkovit zaveznik.

Ta in druge akcije tega časa na Gorenjskem so imele svoj odmev tudi v Hitlerjevem štabu v Berlinu. Kot je bilo že omenjeno, je tedaj ponovno prišel na Gorenjsko šef redarstvene policije generalpolkovnik Kurt Daluege. Njegova prisotnost kaže, kako močno so akcije gorenjskih partizanskih enot prizadele okupatorja in kako močno so odmevale do najvišjih vrhov v tedanjem nemškem imperiju, ki je bil takrat še na višku svoje moči. Bil pa je vseeno nemočen v boju proti upornemu narodu. Maščeval se mu je lahko le s terorjem, streljanjem talcev in požigi vasi, vendar upora tudi s tem ni mogel zaustaviti in uničiti.

Svoje sledove je akcija v Mostah pustila tudi v poročilih in dokumentih, in sicer tako v partizanskih kot v nemških. V pismu štaba I. grupe odredov z dne 30. junija 1942 štabu 2. bataljona, ki je tedaj bival v Poljanski dolini, beremo, da je prav akcija 1. bataljona 100 % uspeša. Poročilo pravi, da je bataljon uničil cestni in železniški most v Mostah pri Žirovnici, tako da je promet za dalj časa prekinjen¹⁰.

Poročilo sta podpisala komandant Jože Gregorčič-Gorenje in komisar Lojze Kebe-Gregor Požar.

V poročilu komandanta orožniškega okrožja Radovljica, poročnika Daxböcka, za mesec julij tudi beremo, da so bili napadi na železnico v Mostah pri Žirovnici in dvakrat pri Podnartu²¹.

Diverzija v Mostah je imela kasneje tudi svoje nadaljevanje. Nemci so do sredine meseca julija porušena mostova obnavljali in za primer ponovne diverzije zanju pripravili na Belškem polju pod Koroško Belo v posebni baraki rezervne dele za mostove. Baraka je stala pod Lavtizarjevo (p. d. »Cestarjevo«) hišo na levi obali potoka Bele (6). To je izvedela partizanska obveščevalna služba in štab bataljona je konec julija ali začetek avgusta sklenil, da morajo barako uničiti. (5)

V akciji so se pozno zvečer podali Albin Zemlja-Nande, Franc Papler-Boris in še nekdo (5). Govorilo se je sicer, da so ti rezervni deli premazani s posebno zaščitno prevleko, ki je proti ognju odporna. Isto so

govorili tudi za mostova v Mostah, pa sta vseeno pogorela.

Ko se je trojica baraki približala, so vložili streho in notranjost in zunanost polili z bencinom. Ko so zažgali, je buhnal velik plamen, ki je razsvetljeval okolico. Borci so se naglo umaknili v južno smer proti Savi (5) (6).

Kot so kasneje zvedeli, je tedaj res zgorel le razliti bencin, baraka in les v njej pa so ostali celi.

To akcijo so pomladi leta 1943 ponovili. Tudi tokrat jo je vodil Albin Zemlja-Nande iz Žirovnice. Tedaj je bila situacija drugačna. Ko so vdrl v barako, so v njej našli poleg lesenih delov tudi sode z oljem. Odprli so sode in olje razlili po baraki in tokrat je vse temeljito pogorelo (5).

Oba mostova so Nemci v Mostah obnovili na isti način, kot so to storili že leta 1941 in takšna sta dočkala konec vojne in svobodo.

IVAN VOVK-ŽIVAN

KOMANDNI KADER IN BORCI, KI SO 26. JUNIJA 1942 SODELOVALI PRI NAPADU NA CESTNI IN ŽELEZNIŠKI MOST V MOSTAH PRI ŽIROVNICI

Štab Gorenjskega odreda: Žvan Andrej-Boris (komandant), narodni heroj; Stražisar Polde-Polde (politkomisar); Potočnik Franc (intendant), španski borec; Pohar dr. Edvard-Edvard (odredni zdravnik).

Štab Cankarjevega bataljona: Zemva Albin-Izidor (komandant); Verdnik Matija-Moti, Stajzi, Tomaž (politkomisar), narodni heroj; Konobelj Franc-Slovenko (intendant).

1. četa: Vovk Ivan-Tomi, Živan (komandir); Kozar Karel-Romi (politkomisar); Dolar Valentin-Ciro; Jerala Franc-Cvetko; Jerovšek Franc-Vasja; Krmelj Ivan-Brko; Kiršner Rupert-Jože; Lončar Anton-Zoro; Majhen Florjan-Šimen; Rupar Peter-Pero; Triler Ciril-Ciro; Smid Janez-Janoš.

Borci iz ljubljanske skupine: Bernik Maks-Lipa; Cimerman Franc-Nace; Divjak-Peter; Gorkič Lado-Lado; Japelj Štefan-Štefan; Japel Stane-Slobodan; Kavčnik Janez-Tomaž; Kurent Franc-Kos; Leben Janko-Zmago; Mikec Avgust-Ivan; Pečenik Matija-Jazbec; Rotar Ivan-Orel; Sever Alojz-Gams; Slovinc Jože-Kavboj; Uršič Franc-Gorazd; Valič Aleksander-Muki; Vrhovec Janko-Majski; Vrhovec-Lado; Vrhovec Lojze-Rab; Bojan; Boris; Koman Janko-Ciko; Dušan; Franjo; Kucl; Miha; Nestl; Švejk.

2. četa: Matoh Tone-Štepsl (komandir); Sifrer Marjan-Kuki (politkomisar); Baloh Franc-Sambo; Benigar Franc-Gabrin; Dolžan Rado-Marko; Grčar Avgust-Mato; Grčar Stane-Miki (Štefan); Kernik Vlado-Fifi; Koder Tone-Baco; Križnar Franc-France; Kuralt Drago-Drago; Languš Peter-Drzni; Lužnik Mirko-Miro; Mulej Franc-Suljo; Mulej Franc-Gorski; Novak Ludvik-Aleksander; Obermajer Julij-Bobi; Papler Franc-Boris; Pohar Alojz-Gregor; Praprotnik Boris-Divji; Pavel; Prešeren Ivan-Fridl; Razinger Anton-Stric; Rozman Jože-Radi; Rebolj Jože-Planinc; Slabe Franc-Brdski; Soklič Janko-Remi; Sifrer Savo-Kos; Zemlja Albin-Nande; Zemlja Tinček-Triglavski.

Borci iz ljubljanske skupine: Celar Ivan-Ralec; Tugo; Cvar-Taras; Čebin Boris-Džim; Ferjančič Jože-Leopold; Firm Ri-

hard-Šeri; Kerč Franc-Jozel; Kerč Ivan-Jože; Peterca Tone-Miha; Slabe Ludvik-Ludvik; Trebežnik Drago-Žane; Zupančič Ignac-Dušan; Žirovnik Jože-Mičo; Dušan; Jak; Nande-Lojze; Pepe; Tiger; kuhar; velik suh fant.

3. četa: Seidler Ernest-Iztok (komandir); Hribar Ivan-Gorjanc (politkomisar); Ambrožič Anton-Božo; Ambrožič Franc-Beton; Bizjak Peter; Černe Alojz-Edvard; Gogala Gabrijel-Lipe; Gogala Tone-Gorenjc; Dijak Franc-Štefan; Humar Martin-Soča; Kocijančič Stanko-Marjan; Krničar Jurij; Mužan Vinko-Mihajlo; Pogačnik Oskar; Pristov Peter-Drago; Repe Adolf-Tilen; Repe Vinko-Triglavski; Šmid Franc-Ljubo; Vister Valentin-Savski; Volf Janez-Družinski; Žumer Jakob-Mitja; Žvan Janez-Dravski; Žvan Jože-Tomo.

Opombe:

1. Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov VI/2, 1956, str. 91, 111 in sl.

2. F. Konobelj-Slovenko, Jeseniška četa in Cankarjev bataljon v letu 1942, Jeklo in ljudje (Jesenjski zbornik) IV, 1980, str. 351.

3. I. Jan, Med gorenjskimi partizani, 1956, str. 104.

F. Konobelj-Slovenko, o. c., str. 355.

4. Ivan Vovk-Živan, Prva akcija gorenjskih partizanov, Železar št. 30/IV, str. 4.

5. J. Vidic, Zločin pri Lenartu, 1973, str. 207.

6. Številke v oklepaju se nanašajo na posamezne zapisnike, ki so nastali na osnovi pripovedovanj preživelih udeležencev in prič ter se nahajajo v Tehničnem muzeju Železarne Jesenice.

7. I. Jan, o. c., str. 98, J. Vidic, o. c., str. 407 in sl.

8. I. Jan, o. c., str. 105.

9. I. Jan, o. c.

10. I. Jan, o. c.

11. I. Jan, o. c., str. 106.

12. I. Jan, o. c.

13. F. Konobelj-Slovenko, Pod Mežaklo in Karavankami in so se uprli, 1954, str. 200.

14. F. Konobelj-Slovenko, o. c.

(Nadaljevanje na 12. strani)

15. F. Konobelj-Slovenko, Jeseniška četa in Cankarjev bataljon v letu 1942, Jeklo in ljudje IV, 1980, str. 359.

16. I. Jan, Kronika Kokrškega odreda I, 1980, str. 246, isti, Ob 40-letnici prvih partizanskih odredov na Gorenjskem, Listi 55/XII, 1982, str. 15 (priloga Železjarja).

17. J. Vidic, Beg z morišča, 1971, str. 18 in sl.

18. J. Vidic, o. c., str. 25.

19. J. Vidic, o. c., str. 8

20. Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov VI/3, 1956, str. 108, op. 4.

21. J. Vidic, Semenji v Bistrici, 1981, str. 199.

Pričevanja:

(1) Izjava Valentine Mekina-Bizjak iz Most pri Žirovnici 9. maja 1982.

(2) Izjava Vlada Kersnika-Fifija z Bleda 5. maja 1982.

(3) Izjava Franca Konoblja-Slovenka z Jesenic 4. maja 1982.

(4) Številne izjave, nasveti in konsultacije z Ivanom Vovkom-Zivanom z Jesenic.

(5) Izjava Albina Žemlje-Nandeta iz Žirovnice 5. maja 1982.

(6) Izjava Franca Paplerja-Borisa iz Žirovnice 9. aprila 1982.

(7) Izjava Martina Humarja-Soče iz Zasi-pa — Sebenj 3. maja 1982.

(8) Izjava Vinka Repeta-Triglavskega iz Sp. Gorij 3. in 5. maja 1982.

(9) Izjava Tineta Dolarja-Čirota iz Žirovnice 5. maja 1982.

(10) Izjava Jožeta Rebolja-Planinca iz Most pri Žirovnici 26. aprila 1982.

(11) Izjava dr. Edvarda Poharja-Edvarda iz Ljubljane F. Paplerju-Borisu iz Žirovnice 7. aprila 1982.

(12) Izjava Stanka Kocijančiča-Marjana iz Nove vasi 15. aprila 1982.

Vsem se na tem mestu najlepše zahvaljujem.

VZTRAJANJE

Tu se ničesar več ne dogaja,
tu lahko tulim v dolino,
hodim od kraja do kraja
in to počnem leto in zimo.

Tu je vsako upanje odveč,
tu sem lahko mrtev ali živ,
ne, tu me ne zaznavajo več,
tu je vsak moj korak nezanimiv.

In vendar tu iščem svojo pot,
da bi v ljudeh našel svoj jaz,
vsak dan mimo grem tod,
da bi ljudje prepoznali moj obraz...

ŽALOSTINKA

Tu kjer se pogled na Osoje nagiba,
Triglav pa se samo na višje sosedo ozira,
tu se tudi ostali svet prav nič ne briga
za razbolelo srce, ki na tem robu umira.

Na tej gori turobnih, žalostnih noči,
se vsak krik obupa ubije ob Karavankah
in nihče ne sluti, kaj se z zemljo godi.
Samo jaz trepetam kot ujeta ptica

v zankah.

KESANJE

Ves sem iz sebe, na dvoje razklan.
Moje početje, praviho, so sami atentati,
moj obraz med grešniki najbolj iskan,
da bi že davno moral pred poroto stati.

Zato zdaj prostovoljno hodim v temnico
in se dan za dnem vanjo zaklepam,
gnusnim živalim razkrivam svojo resnico,
kako se odkritosti in svobodnega sonca
otepam.

ANDREJ KOKOT

PESMI IZ ZBIRKE

KAPLJE ŽGOČE ZAVESTI

NE MOREM DRUGAČE

Vem, to ni dobro, to nič ne donša.
Ljudje želijo lepe in čiste pesmi,
take o rožah, kod tekla je zibelka naša.
Ljudje nočejo biti v rog ugnani in tesni.

Jaz pa preresnično razkrivam sramoto,
preveč na stečaj odpiram svoje srce.
Vem, to me žene v neizbežno samoto,
to pomeni moj konec, ali pa vsaj moje

gorje.

Toda tu pri nas ne morem drugače.
Tu ima vsaka beseda dvojen pomen.
A jaz nočem, nočem za laž dobiti pogače,
jaz nočem in ne morem nositi dvojnih

imen.

SAMO ENKRAT

Enkrat, samo enkrat sem zamahnil
s krili svoje svobode, kakor kresnica
zasvetil v noč, se oddahnil,
spustil k izviru, kjer se poraja resnica.

Pa sem se znašel tam, kjer strižejo
predolge peruti, kjer se godijo čudne reči,
kjer osramočenci hinaustu pete ližejo,
tam, kjer se krivica pravici v brk smeji.

NE IZDAM

Moje početje je jalova setev,
zakaj njiva je hladna in nezorana.
A kljub temu čakam na žetev,
čeprav je ljubezen v smrti razdana.

Zdaj tu na robu svoje zemlje stojim
in vem, da ni izhoda, da je vse zaman,
a vseeno v daljnje zvezde strmim
in ne izdam, zakaj sem žalosten in sam.

GORA

Poglej,
tam čisto na robu.
To je moja gora.
Na to goro
z zeleno jaso
vabijo na oddih.
Tam je v ozračju
veliko ozona,
tam sonce zgodaj vstaja.
Na tej gori je blažen mir.

Vidiš,
od tam se stekajo
vse moje sledi.
A jih vsak dan zabrišejo
(zaradi čistoče
in lepšega videza kraja).

Kljub temu
sem se vsak dan podal na pot,
dokler nekega dne
niso odkrili vseh mojih
skrivnih poti.
Ta gora ne sme biti več moja.
Z nje so pobrali vse moje reči,
hišam in njivam so dali druga imena.

Zdaj ta gora
vsak dan
k meni pride
in mi na samem s soncem v naročju
želi dober dan.

VRAČANJE

Kadar se vse dveri zaprejo,
z vseh strani sika prezir,
ko moje prošnje v prazno grejo,
ko se v meni do brezupa vneme nemir,

zbežim v zadnji kot spomina
in sem majhen ali celo neviden.
Tedaj se pred mano odpre kraljevina
otročstva in ni več treba biti previden.

Tam je vse moje: oblaki, gmajna,
potoki in mlini, petje ptic
in vsi ljudje (med njimi ni Kajna).
Tam je vse kot včasih, pesem žanjic

in iskrena molitev večera.
Tam hodim po morju žit, merim prostrano
nebo

in sem močan, močan; če je treba,
koscem v senožet prinesem hladno vodo.

ŠEL BI MED ROŽE

O, šel bi med rože
in mednje položil svoje
trudne roke
in jim zaupal metulje
svojih pisanih misli.
Šel bi med trave
in prisluhnil njihovi
zeleni modrosti.
Šel bi med visoka
drevesa gozdov in pobožal
njihove sprijete roke.
O, šel bi daleč, daleč
in prisluhnil molku noči.

ODPOVEDUJEM SE

Odpovedujem se
ljubezni na prvi pogled,
čakanju letine
debelih gomoljev.
Odpovedujem se
vseh lepih reči
in rokavicam bele tkanine
za prikrivanje
nohtov črne vesti.

Odpovedujem se
igri patetičnih gest in
gledanju smešnih obrazov.
Odpovedujem se
omamnim vabam življenja.
Odpovedujem se
mizam, razsodbe in besedam,
spočetim za jalove pravde.

Sami počnite svoj cirkus
in druge iščite
naivnih obrazov,
lačnih izrabljenih trikov.

Klovni vaših predstav
postajajo trudni.
Njihovo početje
kviri sceno veselja,
njihove maske dobivajo podobo
resnice.

Odpovedujem se dolžnosti
pobiranja predmetov
vaših nespretnih žonglerjev.

Odpovedujem se
vlogi nabiralca praznih spominov.

OB NOVI PESNIŠKI
ZBIRKI

Kokotove pesmi so med najbolj žalostnimi, kar jih pozna slovenska literatura, ne cmerave, bog varuj! nekako moška, trda, premolčana, vase zagrizena žalost odmeva po vseh njenih kotih; predsmrtne rotitve in nerazumna zvestoba jim dodajajo prizven mračnega patosa. Dolgo časa jih njihov pesnik ni niti zmogel ujeti v tisto osebnostno zbranost, kakršna je čisti liriki potrebna za popolno zazrtje vase; iz njih je vsak hip zaklical upor in odpor zoper vsakršne krivice, sredi katerih živi in umira tisočletno zakaravansko slovenstvo; v besedju so bile te pesmi večkrat po govorniško svobodne.

V zbirki Kamen molka, še bolj pa v tejle (deveti po vrsti, če upoštevamo tudi nemško Die Totgeglaubten), kažejo čisto nov obraz: uvodni ciklus tudi po oblikovni naravni zveni kot ubrano in melodično koroško ljudsko petje. Takšna zunanja zbranost je obenem znamenje notranjega utišanja; ni več glasnih vprašanj nikomur, je le še intimno samospraševanje, preverjanje lastne resničnosti kot pripadnosti umirajočemu in zvestemu ljudstvu. — Že prej je bilo med retoričnimi besedami razgrnjenega veliko molka, zdaj je ta tišina še globlja, v svoji najgloblji intimnosti pa še zgovornejša. — Prav med temi pesmimi je treba iskati Kokotove najboljše stihe doslej; prvinsko in žlahtno preprosto branje bo ob njihovi silovitosti, nenapadalni človečnosti in zbranosti preprosto reklo: Lepe so. Žalostno lepe.

Andrej KOKOT je za pesniško zbirko KAPLJE ŽGOČE ZAVESTI prejel letošnjo nagrado PRESERNOVEGA SKLADA.

MOJI SPOMINI NA BOLNICO »FRANJA«

BOLNICA »FRANJA«

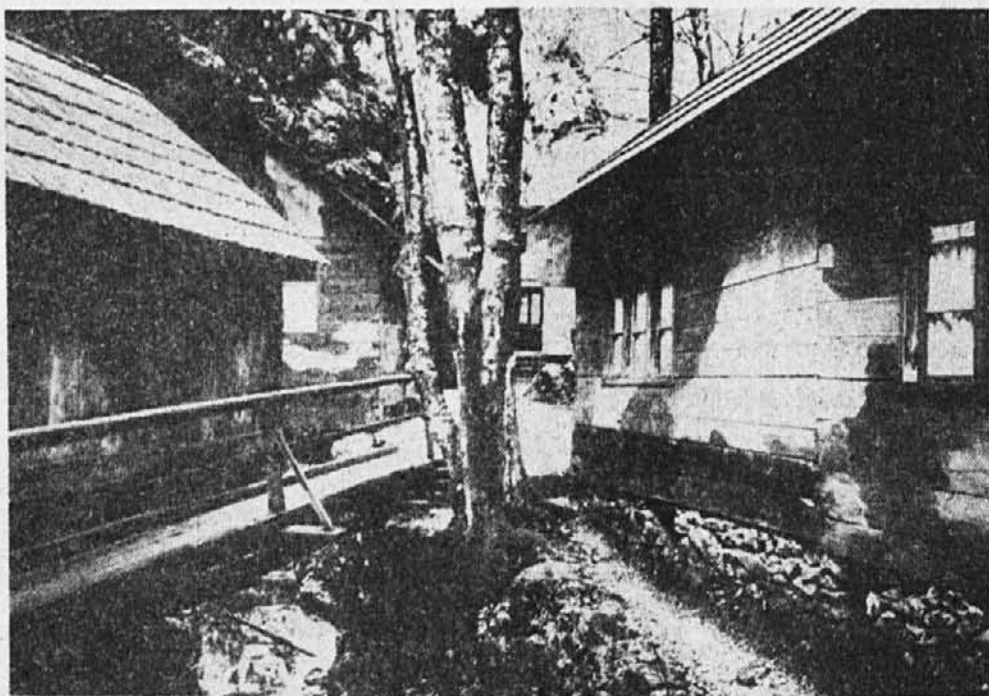
Z ukazom Vrhovnega štaba NOV Jugoslavije je bil 21. decembra 1943 ustanovljen IX. korpus. Vanj so spadale vse vojaške enote na Primorskem in Gorenjskem. Zaradi stalnih borb in spopadov se je zelo povečalo število ranjencev, katere je bilo težko varovati in še težje prenašati s kraja v kraj. To je tudi oteževalo uspešno zdravljenje. Na predlog sanitete IX. korpusa je zdravnik Viktor Volčjak pričel z gradnjo zakonspirirane bolnice. Prostor zanjo je našel v kanjonu Pasice v bližini Novakov. V času od ustanovitve 23. decembra 1943 do osvoboditve je bilo v soteski Pasice zgrajenih več kot 20 objektov; vključno z mostički in bunkerji za stražo in ranjence. Ti so bili zgrajeni visoko v skalah nad barakami, za primer, da bi prišlo do napada na bolnico.

sebni uredniški odbor pod vodstvom dr. Viktorja Volčjaka in bo predvidoma natisnjena oziroma v prodaji leta 1983 ob 40-letnici ustanovitve »Franje«.

POLITIČNO DELO V
VOJAŠKI PARTIZANSKI
BOLNICI »FRANJA«

SPLOŠNI ORIS

Opisati politično delo v bolnici »FRANJA« in njenih podružnicah, A, C in D ni lahka naloga. Na razpolago sem imel sicer nekaj zapisnikov s sestankov partijske organizacije in nekaj 14-dnevnih poročil politkomisarja, kar pa ni dovolj, da bi lahko podal natančnejši opis političnega

Skupina barak v »FRANJI«

V bolnici »Franja« se je za zdravnikom Volčjakom zvrstilo več zdravnikov, najdalj in do zadnjega pa je bila Franja Bojc-Bidovec, po kateri je bolnica tudi dobila ime.

Od ustanovitve do konca vojne je našlo v bolnici »Franja« varno zatočišče ter medicinsko in kirurško pomoč 523 ranjencev. Tu so všteti samo ranjenci v oddelku »B« (to je bolnica »Franja«). Pod upravo »Franje« je spadalo stalno ali občasno še osem manjših oddelkov, ki pa niso ohranjeni. Imeli so oznake: »A«, »C«, »C1«, »D«, »Pkljuka 10 in Stol. V teh oddelkih so se zdravili le lažji ranjenci. V bolnici je umrlo 60 ranjencev in na njih spominja spominska plošča, vzdignjena pri vходу v bolnico. Osebe so sestavljali borci raznih partizanskih enot s Primorske in Gorenjske; tudi z našega jeseniškega območja jih je bilo nekaj. Tudi ranjenci so bili z različnih enot in krajev. Da bi ostal na to bolnico in osebe, ki je v njej delovalo, lep in trajen spomin, sem se odločil, da napišem sestavek: Politično delo v slovenski vojaški partizanski bolnici »Franja«. Od oktobra 1944 do aprila 1945 sem bil v »Franji« pomočnik politkomisarja. Sestavek bo tudi vključen v Zbornik oziroma monografijo »Franje«, ki jo pripravlja po-

dela v bolnici »FRANJA« za vse obdobje.

Bolj sem se lahko posvetil obdobju, ko sem sam prišel v »FRANJO«, to je od zadnjih dni oktobra 1944 do srede aprila 1945. Težko je tudi razmejiti delo, ki sta ga opravljala politkomisar in pomočnik politkomisarja, ki sta bila zadolžena za delo partije v centralnem oddelku B in postojankah A, C in D. Ta partizanska enota je bila tudi specifična po svojih nalogah in zadolžitvah. Tu je potrebno upoštevati sanitetno službo, nego ranjencev in bolnikov, njihovo varstvo in zaščito, izgradnjo potrebnih objektov in preskrbo s hrano in ostalim.

Za razliko od drugih vojaških enot je bila bolnica »FRANJA« in njene postojanke ves čas na istem mestu in ni menjala lokacije. Čeprav je bilo za centralno bolnico — oddelku B (»FRANJA«) dovolj preskrbljeno, da bi zanjo vedelo čim manj nepoklicanih, se je le zgodilo, da so zaradi določenih situacij vanjo prišle skupine ali posamezni borci različnih partizanskih enot, ki so bile v okolici Novakov. Možnosti za razkritje je bilo precej, vendar zaradi zanesljivih ljudi v okolici, to je v Novakih, v Logu in Podnjivcu, ni prišlo ves (Nadaljevanje na 14. strani)

čas obstoja »FRANJE« do izdajstva. Bil je le en primer, ko je nekdo skušal ugotoviti, kje je »FRANJA«, pa je bil še pravočasno onemogočen.

Tudi življenje na postojankah je bilo značilno. Tu so bili ranjenci in lažji bolniki in za njih je moralo skrbeti osebje.

Stab IX. korpusa je bolnici »FRANJA« — oddelku B posvečal dovolj pozornosti, skrbel je za zadosten in pravilen kadrovski sestav, oborožitev in prehrano. Težje je bilo v postojankah, saj so bili glede varovanja odvisni sami od sebe in od sosedov. Tudi glede prahrane so se v postojankah morali zelo osamosvojiti. Sicer sta postojanki C in D (imeli sta ime ŠVICA in MICA) v Davči imeli dovolj zaledja, pa vendar za njih ni smel vedeti nihče razen bližnjega sosesa.

Tudi postojanka A nad Cerknim je imela dovolj dobre pogoje, le da je bila v bunkerju, ki so ga v času nevarnosti pokrivali in zamaskirali.

Politično delo je bilo dokaj naporno. Razpoložljiva ilegalna literatura je prihajala iz tehnike IX. korpusa; nekaj pa tudi iz gorenjskih ilegalnih partizanskih tehnik.

Za politično delo je bila »FRANJA« odgovorna oblastnemu komiteju KPS za Gorenjsko oz. škofjeloškemu okrožju in prav tako tudi postojanke. Kljub temu na veliko politično pomoč ni bilo mogoče računati, saj zaradi konspiracije ni mogel priti v »FRANJO« vsakdo.

K sreči je bilo tudi med ranjenci precejšnje število dobrih političnih delavcev, ki pa so se v politično delo vključevali le toliko, kolikor jim je dopuščalo zdravje.

Ob gradnji barak in prenosu lesa ali drugega gradbenega materiala so morali biti navzoči prav vsi. Izvzeti so bili le zdravniki in nekaj bolniškega osebja; v glavnem le ženske.

V času pred mojim prihodom je bilo nekaj kadrovskih težav v sami upravi, tako je za nekaj časa dr. Franjo zamenjal France Podkoritnik-Očka, pa vendar se je tudi to končno dobro rešilo. Potrebna je bila velika strpnost, kajti vsak prenapet vojaški ali politični pritisk je le škodoval.

Velika vsakodnevna angažiranost in stalna skrb za ranjence so vplivali, da so take težave nastajale. Iz zapisnikov partijskih sestankov so te težave premalo razvidne, čeprav so bile na sestankih obravnavane. Tako so bili primeri, da se je očitalo politkomisarju da se preveč angažira v intendanturi, manj pa pri političnem delu. V postojankah so bili tudi primeri, da se je posvečalo premalo pozornosti ranjencem. Iz teh razlogov je prihajalo tudi do kaznovanj z opominom in v nekaterih primerih tudi z ukorom. Vendar je bilo teh primerov zelo malo.

Sestanki partijskih organizacij so bili vsakih 14 dni. Ranjenci in bojniki — komunisti so imeli sicer svojo partijsko organizacijo, vendar brez večjih in odgovornejših zadolžitev. Pri tem je šlo v glavnem le za politični študij ali za kulturno delovanje.

Ob vsakodnevem dviganju zastave so sprejemale zadolžitve in naloge. Ob tem cerimonialu so bili navzoči le člani osebja. Vsak dan sproti je bil prebran raport. Na takih raportih so prebrali tudi vse kadrovske spremembe, pa tudi napredovanja posamezniki so prejeli tudi odlikovanja. Jaz sem prav v »FRANJI« prejel Spomenico 1941. Sicer je bilo tega zelo malo, vendar je bil tak dogodek za vse zelo všečen.

Iz politkomisarjevega poročila z dne 26. februarja 1944 je razvidno, da so bile v tem času v »FRANJI« tri partijske celice, in sicer so dve sestavljali ranjenci in bolniki in eno osebje. V prvih dveh je bilo 2 članov in 5 kandidatov ter 7 članov SKOJ. Med osebjem je bilo 11 članov in 5 kan-

Dr. Franja Bojc-Bidovec, po kateri je bolnica dobila ime

čevalec, Ljudska pravica, Primorski partizan, Gorenjski glas, Kmečki glas, Delavska enotnost, Slovenska žena, Mladi pionir itd.

Imeli smo tudi študij zgodovine VKPB (Vsevezne komunistične partije boljševikov). Vsak dan so bili ranjenci, bolniki in osebje seznanjeni z dnevnimi vojaškimi in političnimi dogodki. Večkrat je bil na programu študij o »vlogi in programu OF«, o sklepih AVNOJ, SNOS in podobno. Na razpolago smo imeli tudi brošure Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča in nekaj literature marksističnih klasikov Marksa, Engelsa, Lenina, Plehanova in seveda tudi Stalina.

Zanemarjali tudi nismo obletnic smrti ali rojstva znanih slovenskih kulturnih mož: Prešerna, Cankarja in drugih.

Tako kot v »FRANJI« — oddelku B, je politično delo teklo tudi v postojankah, le v manjšem obsegu.

Zaradi manjkajočih poročil za obdobje od nastanka oz. ustanovitve »FRANJE« do marca 1944 sem to obdobje obdelal le na splošno. O tem prvem času je seveda potrebno poudariti, da so morali biti vsi, ki so bili v tem času v »FRANJI«, zelo zavzeti in disciplinirani in še posebej požrtvovalni, saj je bil to čas gradnje »FRANJE«.

MOJI SPOMINI NA BOLNICO »FRANJO«

Tiste septembrske dni leta 1944 sem se odločil, da grem tudi sam za ostalimi prostovoljci, ki so se v septembru številno odzvali pozivu za prehod v partizanske enote. Večina jih je bila vključena v brigade na Primorskem: v Vojkovo, Gradnikovo in seveda tudi v Prešernovo.

Do takrat sem odgovarjal za politično delo na sektorju prvega okraja Jesenice in bil zadolžen za organiziranje odborov OF, SPZZ, ZSM, DE, gospodarskih komisij, NZ za vasi Javornik, Javorniški rovt, Koroško Belo in Potoke. V pomoč mi je bila kar

didatov. Politični študij je bil zelo pogost, tudi po večkrat na teden.

Partijska organizacija je posvečala posebno pozornost raznim pomembnim revolucionarnim dogodkom in obletnicam. Ob tem sta bolničarka Pavla Leban in kulturnik Albin Weingerl-Črček poskrbela za kulturni program. Oba sta izredno lepo pela. Črček je tudi igral na harmoniko.

Literature je bilo dovolj na razpolago, kot: Partizanski dnevnik, Slovenski poro-

Dr. Edvard Pohar, dr. Franja Bojc-Bidovec, Tončka Konobelj-Milica in Franc Konobelj-Slovenko prve dni januarja 1945 v Novakih

številna skupina tovarišev in tovarišice, da do podobnih težav ne bi več prihajalo. Snidenje v »FRANJI« je bilo zelo prisrčno in tudi doktorica FRANJA me je s simpatijami sprejela med osebje. Dala mi je najprej nekaj navodil, opozorila na konspiracijo in posebno vlogo »FRANJE« in njenih postojank. Tesnejši stik sem takoj vzpostavil s politkomisarjem Ivanom Brusom, sicer že starejšim borcem, tudi po letih.

Tako se je začelo moje delo v »FRANJI«. Partijska organizacija je v tem času štela 24 članov. Hitro sem se vživel v novo delo, še bolj pa v naloge, s katerimi se je bilo potrebno seznaniti. Kaj hitro sem tudi dojel, da vlada v bolnici veliko tovarištvu in strogo kolektivno življenje. Vse osebje je moralo vsak večer pomagati pri preraščanju gradbenega materiala, hrane in drugih potrebščin. Tudi prenos ranjencev je bil le v večernem času, ko je že nastopila tema. Tak način dela je bil zaradi konspiracije in da nas ne bi opazili nepoklicani. Tudi pot do bolnice je bila le po potočku in ob mostičku v Podnjivcu je bil v vodi še perilnik, da je bila do njega pot lahko dovolj uhojena. Ob deževnih dneh je potoček precej narastel in potrebno je bilo precej telovadbe, da si po kamnih lahko

Tako me je pot peljala prek Mežakle, Pokljuke in Jelovice naproti novi dolžnosti, za katero pa še nisem vedel, kakšna bo. Znašel sem se v Selski dolini v Farjem potoku (sedaj Potok). To je bilo tudi moje predzadnje »prekomandovanje«, sicer prostovoljno. Na pozivu in »propustnici« — partizanski vožni karti, sem imel posebno oznako, kje se moram javiti. Kurir, ki me je spremljal zadnji del poti, se je ustavil na javki »Sarajevo« v Selski dolini in po krajšem počitku sva nadaljevala pot proti Blegošu. Prav nič nisem še vedel, kam me bo kurir pripeljal, niti kakšna funkcija mi je bila določena.

Po nekajurni hoji sem se znašel malo pod vrhom Blegoša. Bil sem med borci, s katerimi sem se prvič srečal. Še vedno nisem vedel, kam sem prišel. Sprejel me je Jaka Štucin-Cvetko, ki je bil v tem času sekretar Oblastnega komiteja KPS za Gorenjsko (?). Kraj taborišča so imenovali »Tivoli«. Zdelo se mi je, da z mojim prihodom na Oblastni komite ni vse prav, pa mi ni nihče tega pojasnil. Šele kasneje sem zvedel, da sem bil že takrat določen za pomočnika politkomisarja v bolnici »FRANJA«. Seveda sedaj ni kazalo drugega, kot da so me začasno zadržali na Blegošu. Določili so me za kulturnika v zaščitnem bataljonu Oblastnega komiteja KPS Gorenjske. Komandir je bil Milan Tavš in je bil bližnji sorodnik Jaka Štucina.

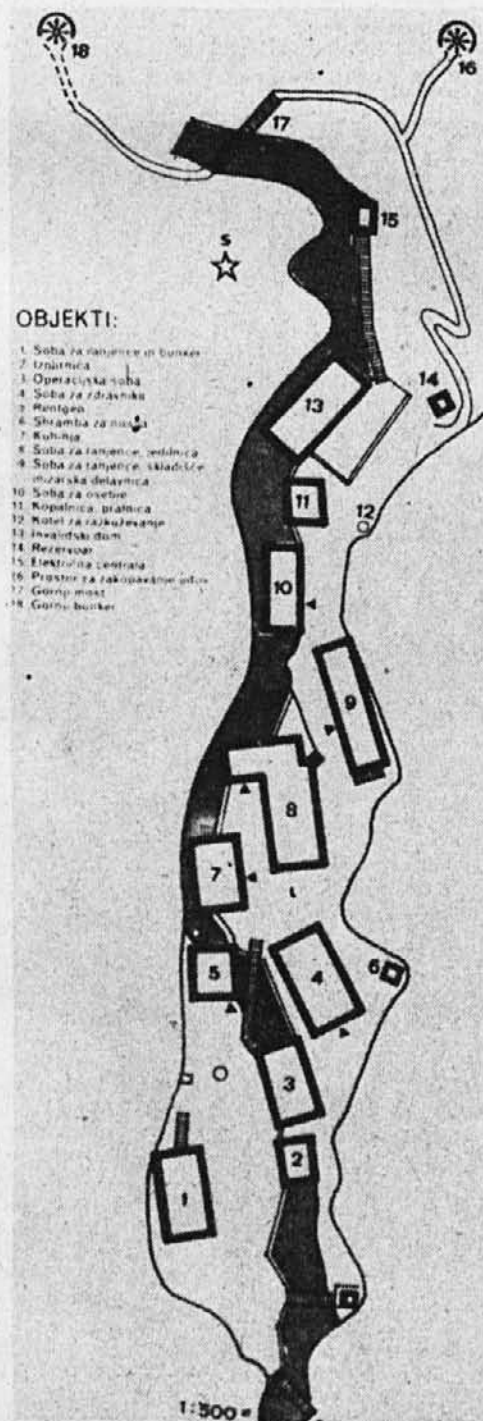
Že po nekaj dneh sem moral opraviti posebno nalogo. S posebno zaupno pošto sem moral oditi na Koroško; pravzaprav v Logarsko dolino in od tu v Solčavo, kjer je bilo takrat vodstvo Oblastnega komiteja KPS za Koroško. Pot, ki sem jo moral narediti prek Jelovice, Pokljuke, Mežakle, Karavank in Kamniških planin, je bila kar precej dolga in naporna. Seveda sem se spotoma ustavil v Javorniškem rovtu pri svojem dekletu; takrat mladinski politični delavki — ilegalki Milici. Več kot teden dni sem se zamudil s to potjo in še v veliko nemško ofenzivo sem zašel, tako da sem se komaj vrnil na Blegoš. Vračal sem se prek Kroke in tako nekoliko skrajšal pot.

Se nekaj dni sem ostal med borci zaščitnega bataljona, nato pa me je nekega dne, mogoče zadnje dni oktobra, odpeljal France Perovšek, član Oblastnega komiteja KPS za Gorenjsko, proti Novakom na Primorsko. Šele tedaj sem zvedel, da sem določen za pomočnika politkomisarja v bolnici »FRANJA« oziroma za oddelke A, B (Franja), C in D. Spotoma mi je Perovšek dal še nekaj navodil. Razložil mi je kadrovske in politično situacijo v »FRANJI« in ob tem tudi omenil, da je »FRANJA« že dalj časa brez pomočnika politkomisarja in da so bile pred tem nekatere kadrovske težave. Sicer sta te probleme že rešila Oblastni komite KPS za Gorenjsko in štab IX. korpusa. Moja naloga je bila, da bi kot

starejši partizan skušal vplivati, da do podobnih težav ne bi več prihajalo.

Snidenje v »FRANJI« je bilo zelo prisrčno in tudi doktorica FRANJA me je s simpatijami sprejela med osebje. Dala mi je najprej nekaj navodil, opozorila na konspiracijo in posebno vlogo »FRANJE« in njenih postojank. Tesnejši stik sem takoj vzpostavil s politkomisarjem Ivanom Brusom, sicer že starejšim borcem, tudi po letih.

Tako se je začelo moje delo v »FRANJI«. Partijska organizacija je v tem času štela 24 članov. Hitro sem se vživel v novo delo, še bolj pa v naloge, s katerimi se je bilo potrebno seznaniti. Kaj hitro sem tudi dojel, da vlada v bolnici veliko tovarištvu in strogo kolektivno življenje. Vse osebje je moralo vsak večer pomagati pri preraščanju gradbenega materiala, hrane in drugih potrebščin. Tudi prenos ranjencev je bil le v večernem času, ko je že nastopila tema. Tak način dela je bil zaradi konspiracije in da nas ne bi opazili nepoklicani. Tudi pot do bolnice je bila le po potočku in ob mostičku v Podnjivcu je bil v vodi še perilnik, da je bila do njega pot lahko dovolj uhojena. Ob deževnih dneh je potoček precej narastel in potrebno je bilo precej telovadbe, da si po kamnih lahko

Razpored objektov bolnice »FRANJA«

prisel do dvignjenosti mostička. Pričeti sem moral s pravim političnim delom.

Že 9. novembra 1944. leta sem vodil prvi partijski sestanek. Dnevni red je bil zelo obširen. To je bila tudi moja prva preizkušnja političnega dela v »FRANJI«.

Dnevni red je vseboval naslednje točke: branje zapisnika prejšnje seje, politična situacija, pregled okrožnic, novi člani in kandidati, pregled dela po sektorjih, slučajnosti, sklepi.

Seveda sem moral biti dovolj prepričljiv v svojih pripombah in ne preveč strog ter prenapet, saj sem se zavedal, da po nekaterih prejšnjih težavah z mojim predhodnikom pričakujejo vsi prisotni od mene pomoči in sprejemljivih zaključkov. Opozoril sem le na nekatere pomanjkljivosti v zapisniku. Politična situacija je bila za tisti čas dovolj zanimiva. Rdeča armada je že prodirala proti vzhodni Prusiji, medtem ko je zahodna fronta mirovala. Narodnoosvobodilna vojska je že aasedla Šibenik in osvobojeno je bilo že 400 km dalmatinske obale. Vseslovanski odbor je poslal čestitke maršalu Titu za osvoboditev Beograda.

V prebrani okrožnici smo bili seznanjeni, kako naj bi praznovali 27-letnico oktobrske revolucije. Istočasno nas je IX. korpus tudi obvestil o osvoboditvi Beograda.

Posebno svečan se mi je zdel sklep tega sestanka, da sprejmemo na predlog nekaterih članov KPS v članstvo: kurirja Mirka Maverja, kulturnika Albina Weingerla-Crička, bolničarko Lidijo Zlatoper in člana zaščite ter delavca Boža Benedika.

Tudi novi kandidati za sprejem so bili predlagani, in sicer: doktor Franci Derganc ter Marjan Kofol, Jože Pirman in Vinko Benedičič. Doktor Franci, po naravi izredno skromen, je izrazil pomislek, da s svojim delom morda še ni pokazal vsega, kar je za sprejem v partijo potrebno.

Ob pregledu dela je bilo podano poročilo, v kakšnem stanju je orožje. Govorja je bilo tudi o zamenjavi mitraljezov, o čemer so se že dogovorili s štabom IX. korpusa.

Politkomisar Ivan Brus je poročal, da je opravil predavanja, za katera je bil zadolžen, da pa se nekateri člani osebja niso predavanju udeležili. Bolničarka Pavla Leban je poročala o komemorativni svečanosti na partizanskem pokopališču bolnice »FRANJA« ob 1. novembru. Omenjena je bila tudi proslava 27-letnice oktobrske revolucije, na kateri so sodelovali tudi ranjenci in bolniki. Minka Pirman je imela govor o vlogi sovjetske in naše žene.

Da bi bili dnevno seznanjeni z vsemi političnimi in vojaškimi dogodki ter o dogodkih v sami bolnici, sem predlagal, da se pripravi stenčas. Med slučajnostmi smo obravnavali nekatere predloge za napredovanje. Karakteristike in politična poročila naj bi pripravljala midva s politkomisarjem.

Kuhar Vili Simončič se je pritoževal, da ima preveč obiskovalcev v kuhinji in da mu včasih zmanjka sladkor.

Tudi o dviganju zastave ob jutranjem raportu je bilo nekaj govora. Iz dosedanjega prostora bi se zastava lahko videla tudi izven bolnice. Vojaške vaje naj bi bile vsaj dve uri tedensko. Za namestnika komandirja zaščite je bil določen Milojko Rajčević. Sklenjeno je bilo, da se za zaščito zgradi še en bunker za obrambo.

Jaz sem se seveda obvezal, da bom imel vsaj sedem političnih ur tedensko. Nekaj je bilo govora tudi o lastni izobrazbi. Nekaterim ni šlo preveč dobro branje, posebno tistim, ki so morali hoditi le v italijanske šole. Črička smo zadolžili, da bo skrbel za stalno nabavo bolnikov in ranjencev. Sodeloval naj bi tudi pri oblikovanju stenčasa.

Nazadnje je bilo še dogovorjeno, da se opravijo nekatere popravila na stenah barak, skozi katere je včasih tudi zapihalo.

Ta prvi sestanek se je zavlekel do pol enajste ure zvečer, pričeli pa smo ga ob 20.30. Tako pozen čas smo zbrali, da bi se

(Nadaljevanje na 16. strani)

vsi člani lahko sestanka udeležili. Toda vsakdanje delo je teklo po že določenem pravilu. Jaz sem se seveda poleg vsakodnevne političnega dela vključil tudi v razna druga opravila. Počitka v »FRANJI« ni bilo, razen v nočnem času po opravljenem prenosu materiala iz Podnjivca ali potem, ko smo pripeljali ali prinesli zadnje ranjence v »FRANJO«.

Se ena od neprijetnih nalog mi je bila naložena. Bilo je nekaj primerov, ko ranjencu ali bolniku kljub skrbni negi ni bilo več pomoči, oziroma mu ni bilo mogoče rešiti življenja. Pripraviti sem moral poslovinne besede in jih tudi na grobu prebrati. Tako sem moral spregovoriti tudi trem domačinom z našega jeseniškega območja.

Zaradi splošne zastrupitve ob eksploziji nemške mine v borbah v Poljanski dolini ni bilo več pomoči Francu Zupanu, mlademu fantu, doma s Poljan (Kočne) nad Jesenicami. Težko je bil ranjen v hrbtnico Ivan Bakovnik, doma z Borovelj. Nazadnje smo morali pokopati še Poldeta Trtnika, že priletnega možakarja-železarja, doma z Borovelj, ki je zaradi večdnvnih naporov tako oslabil, da mu je srce že prvo noč, ko smo ga pripeljali v »FANJO«, prenehalo biti.

Vse tri kot tudi ostale smo pokopali na grobišču tik nad sedanjo potjo ob vhodu v Franjo. Seveda smo morali grobove tako prikriti, da ni nobenih sledi, da smo na tem kraju kopali jame. Imeli pa smo natančen načrt grobov; v vsako jamo smo dali steklenico s podatki o umrlem.

Vsaj enkrat tedensko sem moral obiskati postojanke, tako v Davči kot nad Cerknim. V tem času sem že dodobra spoznal življenje v Novakih in v Cerknem. To je bilo pravo partizansko središče. Tako sem bil celó na enem od partizanskih mitingov. V novi dvorani v Cerknem, v nekdanji italijanski vojašnici, je bilo v tem času tudi več zborovanj in srečanj.

Ze koncem novembra, in sicer 25., je bil drugi sestanek, sicer pa že 24. po vrsti. To pot je bil sklican šele ob 21. uri zvečer, zaključen pa šele pol ure čez polnoč. Tudi na tem sestanku je bil enak dnevni red. V politični situaciji je bilo povedano, da sta se sestala Tito in Churchill, pogovorili smo se tudi o študiju Kidričeve brošure Boj birokratizmu.

Spomnili smo se pokojnega komandanta slovenske vojske Franca Rozmana-Staneta. Več je bilo govora o raznih delih v bolnici. Skušal sem prepričati ostale, da bi me zaradi širokih političnih nalog oprostili nekaterih opravil, pa sem po prepričevanju doktor Franje od tega odstopil. Dogovorili smo se, da organiziramo proslavo ob obletnici rojstva dr. Franceta Prešerna in smrti Ivana Cankarja. Tudi o miklavževanju smo se dogovorili.

Prvič sem moral predlagati nekatere tovariše za kaznovanje. Dva borca smo opomnili zaradi nepravilnega ravnanja z orožjem.

Ob sklepu smo se še dogovorili o čim dostojnejšem slovesu ob pogrebi preminulih borcev.

Petega decembra zvečer je bilo miklavževanje. Brez daril seveda! Jaz sem bil seveda Miklavž. Tudi spremstvo angelčkov so mi preskrbeli. Z visoko škofovsko kapo (iz škarnicljaja) in z dolgo zakrivljeno palico sem svečano korakal čez dvorišče, mimo vodometa in hotel zaviti čez mostiček, pa sem zgrešil. Miklavž se je znašel v mrzlem potoku. Kaj sem hotel. Tak sem odšel med ranjence in bolnike v barako poleg rentgena. Moja mokra pojava je bolnike še posebno razveselila. Smeha je bilo na pretek. Tak je bil prvi in zadnji in verjetno edini Miklavž v partizanih.

14. decembra je bil že tretji partijski sestanek. Tudi ta se je začel šele ob 21. uri zvečer, trajal je do 23. ure. Dnevni red je bil približno enak. Posebno razveseljav do-

godek tega večera je bil, da smo sprejeli v članstvo KPS doktorja Francija Derganca. Zaradi svoje skromnosti je še enkrat imel pomisleke, da verjetno še ni zaslužil te časti in da njegove zasluge niso takšne, da bi že lahko bil sprejet v partijo. Kako resno in s spoštovanjem je sprejel to odločitev, mi je dokazal s tem, da me je že po osvoboditvi, ko sva se srečala na ljubljanskih ulicah, poklical in mi s posebnim zanosom povedal, da je prav v zadnjih dneh prejel člansko izkaznico KPS.

Precej je bilo kritike in samokritike o nekaterih napakah, tako glede prehrane, kakor tudi zaradi nekaterih ne najboljših odnosov. Občasno je le prihajalo do posameznih osebnih sporov. Večina osebja je imelo omejen krog gibanja, saj niso smeli odhajati iz bolnice, razen v izrednih primerih. Vse te spore smo morali reševati z veliko strpnostjo in največkrat smo morali le pomirjevati, manj pa kritizirati. Zadnji sestanek v tem letu je bil 27. decembra s pričetkom ob 21. uri in zaključkom ob 23.30.

Ponovljene so bile nekatere zadolžitve, posebno hudih in kritičnih pripomb ni bilo, razen nekaterih pripomb na medsebojne odnose. Žal sem moral izreči strogi ukor enemu od članov zaščite.

Pokazala se je potreba delitve organizacije na dve celici, katerih delo bi koordiniral partijski biro.

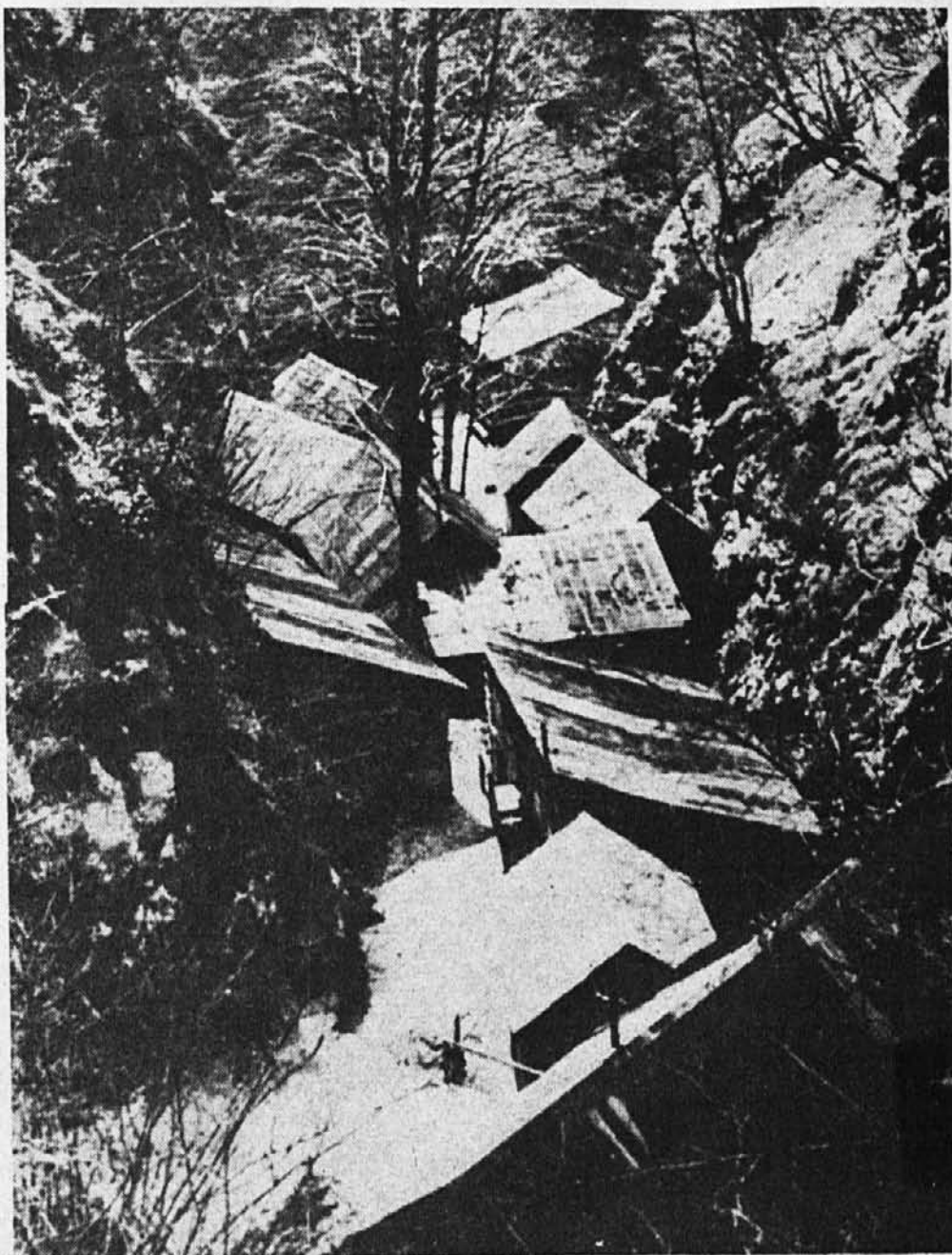
Tako je bil brez velikih posebnosti zaključen zadnji sestanek v letu 1944. Novo

letu je šlo dovolj mirno mimo nas. Sicer smo skušali obuditi spomin na tiste lepe silvestrske večere, ko smo bili še doma pri svojih domačih.

Sestega januarja 1945 je bil prvi sestanek v tem zadnjem letu vojne, ki sem ga preživel v »FRANJI«. Podan je bil predlog, da bi se zamenjalo nekaj osebja med posameznimi postojankami, pa je bil predlog kot neutemeljen zavrnjen.

Sanitetnega materiala je imela bolnica kar dovolj. Sprejet je bil predlog, da se obvesti brigade, da v bližnji okolici ne bi klali krav molznic, da ne bi primanjkovalo mleka za ranjence. Pimanjkovalo je diabetične hrane za nekatere bolnike (kaša in riž). Drugih posebnosti na tem sestanku ni bilo.

V tem času sem poskrbel za manjše presenečenje. Vedno pogosteje sem mislil na svoje dekle — partizanko Milico, ki sem jo pustil pod Kravankami. Zelo so me včasih motile razne opazke na račun deklet-partizank. Odločil sem se, da se z Milico poročim, čeprav ne bova skupaj. O tem sem se pogovoril z dr. Franjo in Bogdanom Osolnikom na Oblastnem komiteju KPS za Gorenjsko. S posebno propustnico je Milica tako prišla v globokem snegu čez Mežaklo. Pokljuko in Jelovico prav v novoletnih dneh do Farjega potoka — na gorenjsko vojno področje. Tu se je sicer nekaj zapletlo in politkomisarju ta zadeva ni bila prav všeč in je celo obljubljal, da jo bo poslal v mornariški bataljon. Na interven-

Slovenska vojaška partizanska bolnica »FRANJA«

cijo Osołnika se je zadeva uredila in 8. januarja je bila v Logu pri Katrci in Metodu partizanska poroka.

Poročil naju je politkomisar Brus. Tudi ustrezne dokumente sva dobila. Milica je ostala v zaščitnem bataljonu Oblastnega komiteja. Sedaj so se moji obiski postojanke v Davči podaljšali še za pot v Farji potok. Milica je bila v ekonomatu pri Jaku Perovšku. Ta moja poroka je spodbudila tudi doktorico Franjo, da se je tudi ona odločila za ta korak. Njen življenjski tovariš je bil v tem času v štabu IX. korpusa sanitetni referent. Srečevala sta se lahko le občasno, vendar so bili po poroki stiki s sanitetnim referentom doktorjem Frenkom pogostejši.

Tako je bilo to dovolj dobro zvezano in obljubo, ki sva jo dala s Frenkom politkomisarju, sva držala do današnjih dni.

Zapisniki nekaterih sestankov so nekoliko pomanjkljivi in je zato nekoliko težje rekonstruirati celotno politično dogajanje, oziroma kaj smo na njih obravnavali.

Iz zapisnika 33. sestanka je razvidno, da se zelo hitro vrstijo vojaški in politični dogodki. Vsakodnevna radijska poročila tako z domačega bojišča kot z vzhodne in zahodne fronte, so bila vsak dan bolj spodbudna. Lahko trdim, da so dobre vesti vplivale tudi na počutje ranjencev in seveda tudi na njihovo zdravljenje.

Prav v tem času smo brali poročila s krimske konference, kjer so se sestali Stalin, Roosvelt in Churchill. Padla je tudi že Budimpešta. Govora je bilo tudi o vključitvi Šubašiča, ministra kraljevske vlade, v jugoslovansko vlado, ki je že delovala na osvobodjenem ozemlju.

Crička smo poslali na pevovodski tečaj. Minka je tovarišicam prebrala brošuro Slovenke pod Kravankami. Goljat je za Milojkom prevzel funkcijo vojaškega vodje in Milojko je postal njegov namestnik. Sprejet je bil tudi sklep, da se bo pobirala partijska članarina, seveda kdor ima denar.

Sestanek 27. februarja je bil krajši in je trajal od 18. do 20. ure zvečer. Počastili smo spomin dveh padlih tovarišev iz ekonomata, ki sta padla v Žireh in spomnili smo se tragično preminulega kuharja Vilija, ki je utonil pod slapom pri dvignem mostu. Po vojni smo na tem kraju vzdali spominsko ploščo. Več pozornosti smo posvetili bližajočemu prazniku 8. marca – dnevu žensk. Seveda na koncu ni manjkalo poziva na še večjo disciplino in požrtvovalnost pri delu vsakega posameznika.

Zadnji sestanek, za katerega sem tudi našel zapisnik, je označen kot 35., in je bil 7. marca. Navzočih je bilo 25 članov. Od sotni so bili le trije. Politična in vojaška situacija je bila izredno ugodna in prav nič nismo slutili, da smo pred težkimi dogodki, saj so Nemci že pripravljali veliko ofenzivo, s katero so nameravali uničiti partizanstvo na Primorskem in sploh v Sloveniji in tako odločilno poseči v zadnje boje za osvoboditev.

Domenili smo se še, da bomo preštudirali Kardeljev referat o glavnih nalogah zaledja. Goljat naj bi pripravil predavanje o vlogi in nalogah vojaka redne jugoslovanske armade.

Tudi ta sestanek se je pričel v zgodnjih večernih urah in je bil zaključen ob pol desetih.

Pričela se je velika epopeja bolnice »FRANJE«. Že več dni pred tem so bila pregledana vsa mitraljeska gnezda, obnovljeni vsi bunkerji za ranjence in pregledano je bilo minsko polje okoli »FRANJE«.

Štab IX. korpusa se je zavedajoč pomembnosti bolnice odločil, da še dodatno oboroži zaščito bolnice. Tudi municije ni primanjkovalo.

Naloga naju s politkomisarjem je bila, da sproti obveščava tako osebe kot ranjence in bolnike o vsakodnevni politični in vojaški situaciji, ki je bila sicer z vsakim dnevom ugodnejša, z izjemo položaja, ki ga je obvladoval IX. korpus.

Toda brezskrbnosti ni bilo, saj smo bili opozorjeni, da se pripravlja ofenziva. Tudi odločitev, da se bolnica ne bo premikala v primeru ofenzive, ni smela vplivati na razpoloženje, še najmanj pa na bolnike in ranjence.

Tistega usodnega dne v začetku ofenzive sva se še enkrat podala s politkomisarjem Brusom v Cerkno. Na najino veliko presenečenje in začudenje sva našla Cerkno prazno in in tudi domačinov sva videla le malo, posebno moških ni bilo nikjer. Končno sva le našla nekoga, ki nama je pojasnil, da se Nemci nevarno približujejo in da so morali vse sledi o partizanski prisotnosti dobro prikriti.

Seveda sva z Brusom zelo pohitela proti Logu in dalje mimo Podnjivca proti »FRANJI«. Srečala nisva prav nikogar. Ko sva prišla do vhoda v bolnico, je bil dvizni most že dvignjen in z malo plezalne umetnosti in s pomočjo stražarja se nama je uspelo povzpeti do prve barake.

Tu je bilo že vse v najstrožji pripravljenosti in zadnje lažje ranjence so še vodili v bunkerje. Večja skupina je bila že v bunkerju nad električno centralo.

Do tu je bilo potrebno veliko pazljivosti, saj se je proti Kladju že lahko videlo nemške kolone. Vsak od bunkerjev je bil dobro utrjen, v njem pa je bilo tudi nekaj oboroženih mož. V bunkerju pod prvo barako so bili najtežji bolniki in ranjenci in vhod vanj je bil dobro prikrit. Zrak je v bunker prihajal po cevi iz smeri potoka. V baraki, kjer sva imela svoje bivališče s politkomisarjem, sta ostala le politkomisar XXX. divizije Janko Rudolf in še nekdo od odgovornjših vojaških funkcionarjev, ki je bil prav tako težko ranjen.

Z dr. Franjo sva se dogovorila, da bom skušal vsak dan pripraviti radijska poročila, da bi bili bolniki in ranjenci sproti obveščeni o vojaškem položaju na vzhodni in zahodni fronti in na jugoslovanskih bojiščih. Imeli smo radijski sprejemnik in tako nam je bilo omogočeno, da smo sproti lahko sledili vsem dogodkom v svetu in Jugoslaviji.

Skušali smo čimbolj pomirjevalno vplivati na vse v bunkerjih, da smo tako lažje in brez panike preživljali tiste najtežje dni.

Svoje mesto sem imel v bunkerju tik nad dviznim mostičkom. Tako sem lahko opazoval prihod prvih Nemcev, ki so se bližali po grapi proti bolnici. Tam je ostala še bunda, ki jo je pustil eden od stražarjev. Prvi Nemci so se pričeli razgledovati okoli sebe in v naši smeri. Videti so bili dovolj brezskrbni. Opazovali so dvizni most. Pričeli so se nekaj dogovarjati.

Tedaj smo se odločili, da jih preženemo. Zaregljal je naš mitraljez in tudi moja angleško brzostrelka sem skušal prav tu prvič preizkusiti. Uspelo nam je in nemška patrulja je »junaško« pobegnila. Žal so s seboj odnesli tudi bundo, za katero nismo vedeli, kdo od stražarjev jo je pozabil.

Ognjeni krst v »FRANJI« sem tako dobro prestal. Bilo je mirno in čakali smo dolgo časa in bili že nestrpni, kaj bo iz tega nastalo.

Čez dobro uro pa se je začelo. Iz smeri Novakov, tam nekje od cerkve, je pričelo pokati v skale nad nami. K sreči Nemci niso vedeli, da so naleteli na vhod v bolnico. Najbrž so bili prepričani, da se je v te skale zatekla skupina partizanov. To smo sklepali po tem, kar so povedali domačini, da so jih spraševali Nemci, kje je bolnica »FRANJA«.

Tako se je pričel prvi dan. Noč je bila mirna in zjutraj smo lahko ugotovili, da se je nedaleč stran od poti proti bolnici vgnezdila manjša nemška patrulja in postavila zasedo.

Bili smo odrezani od vseh in seveda tudi od štaba IX. korpusa. Pospravili smo tudi telefonsko linijo, ki je peljala od Podnjivca. Ta bi nas lahko izdala. Ugotavljali smo, da bo nekaj težav s hrano. Vse smo opozorili

(Nadaljevanje na 18. strani)

TATJANA

VPRAŠANJA

Usmerjen pogled se skriva, čutim bližino Tvojega lika, tisoč zakajev se v meni prebujajo in še sebe v njih ne pozna — kdo si in kje si?

Tvojemu glasu prisluhnem, opazujem tvoje neslišne korake željne srečanja in spoznanja — Tvoje dani so negotove — kdo si in kakšen si?

Izraz negibne megle v očeh, ne more dojeti srca v naročju oddaljenosti kamnitih zidov. Kdo si in čigav si? Odgovor — zagotovo sledi ...

VODNJAK

Ne išči sreče v praznem vodnjaku ... diš pomladi mi valovi v laseh, tišina in hrup si podajata roki, na križišču usode ob raznih poteh.

V prah razpršene besede mladosti in vedno večje hrepenenje ... praznina, globina vodnjaka kliče nemo v neko življenje.

Ostani, kjer si na poti usode in ne išči sreče v praznem vodnjaku ... vredno je le to, kar je nedosegljivo.

PRIDI

Pridi in prebudi v meni mrtvo ljubezen, ki je nič ne zatemni, odkrij mi temo iz oči in pridi.

Pridi — razmišljam tvoj pogled, neizbežen in dolgočasen v oktobrskem večeru.

Pridi in prebudi v meni diš življenja, samotnega srca a ne reci prav ničesar.

Pridi — nevidno in vdano si že blizu moji samotni. V objemu jesenskih trav te čakam ...

FRANCI TUŠAR

Jaz

Jaz sem — kot široka dolga reka; mnogo vode vame se izteka, lahko kot kaplja, potok, reka, pa vendar bolečo sled pusti vsaka kaplja, ki me zapusti. Ugani, kaj si mi bila ti! Saj v žilah moje reke teče kri, ki ni kot voda brez barve, vonja in okusa.

na največjo tišino. Tudi kuhali nismo podnevi. Nekdo, ne vem kdo, je povedal, da ve za bunker s hrano nekje nad Cerknim. Zbrali smo nekaj prostovoljcev in se zvečer skušali pretihotapiti iz bolnice. Kljub zasedi se nam je posrečilo prito do Cerknega. Seveda smo to lahko izpeljali le zvečer v temi.

Imeli smo posebno srečo, da smo našli tudi bunker s hrano. S polnimi nahrbtniki smo se mimo nemške zasede vrnili v Franjo. Tako smo bili preskrbljeni s hrano vsaj za nekaj dni. Velika skrb, da nam bo zmanjkalo hrane, je bila s tem odstranjena.

Kljub tako široki in dolgotrajni nemški ofenzivi smo jo v »FRANJO« kar dobro izvozili. Nihče od Nemcev ni skušal več prodreti v našo sotesko; večje težave so bile le na stražarskih mestih, kjer so se borci morali boriti z ognjem, kjer je zagorelo suho grmovje in trava.

Po nekaj dneh so se Nemci umaknili in zopet smo svobodno zadihali. Domačini in sosedi so bili presrečni, ko smo jim povedali, da smo se iz ofenzive izvili brez žrtev.

Težje je bilo z ostalimi, ki so se morali spopasti s tako ogromnimi nemškimi silami. Žrtve te široke ofenzive so bile velike.

Tudi v naši postojanki v Davči je prišlo do tragedije. Nekdo od nekdanjih ranjencev je še tik pred odhodom Nemcev izdal postojanko. Rešila sta se le eden od ranjencev in bolničarka Anica. Vse ostale so Nemci postrelili.

Z žalostjo smo se spomnili tega dogodka in počastili njihov spomin. Tudi ostali dve postojanki sta imeli dovolj skrbi, posebno postojanka A nad Cerknim, a se je vendar vse dobro izteklo.

Moja prva pot izven bolnice je bila seveda v Davčo k postojankam, kjer sem lahko ugotovil samo to, da je bila novica o tragičnem dogodku še kako resnična. Odšel sem še naprej proti Farjemu potoku, da bi izvedel, kaj je z mojo ženo Milico. Imela je posebno srečo. Skupina, s katero se je umikala ob nemškem napadu, ni šla

proti Poreznu kot ostali, ampak se je srečno umaknila iz obroča. Tako sem se poln težkih vtisov vrnil v Franjo. Tu pa me je že čakalo novo presenečenje. Dobil sem nalogo, da se javim v Zgornji Tribuši, kjer naj bi prevzel mesto pomočnika politkomisarja Spuščališča IX. korpusa.

S težkim srcem sem se poslovil od »FRANJE« in njene upravnice. Težko mi je bilo slovo tudi od ostalih. Vedel sem, da mi bo na to grapo ostal drag spomin.

Doktorico Franjo sem le še prosil, če bi lahko v bolnico med osebje sprejela tudi mojo ženo Milico. Z razumevanjem mi je ustregla in le nekaj dni pred mojim odhodom na novo dolžnost je bila Milica že v »FRANJO«. Tako sem lažje odšel naproti novim slogom in dolžnostim. Znašel sem se v gmajnah nad Idrijo. Tu je bilo delo povsem drugačno. Tudi v to sem se moral vživeti. Večer za večerom smo pričakovali letalske obiske zaveznikov, ki so nam v tem času že pogosteje pošiljali pomoč v hrani, obleki in obutvi. Tudi nekaj orožja je bilo pod nekaterimi padali. Vreče z moško so metali kar brez padal. Ena od takih vreč bi me skoraj spravila na drugi svet. Skoraj bi postal žrtev zavezniške pomoči.

V tem času sem obiskal še bolnico »PAVLO«, kjer je bil politkomisar Ivan Sedej, znanec z Jesenic in eden predvojnih revolucionarjev, ki ga je stara jugoslovanska oblast pregnala na Primorsko — v Črni vrh nad Idrijo.

Toda svoboda se nam je bližala s hitrimi koraki. Nekega dne me je obiskal znani primorski borec Gubec-Puntar in me prepričeval, naj vstopim v OZNO. Nisem se mogel ubraniti, čeprav sem se želel vrniti na Gorenjsko, v domače kraje.

Tako sem doživel vse veličastje zadnjih dni borbe in prihoda v dolino. Prvega maja sem bil v Koprivi, drugega maja pa v Trstu, kjer sem ostal do umika jugoslovanske armade. Šele po daljšem času se mi je uspelo sestati z ženo Milico, ki je odšla z zadnjimi ranjenci iz »FRANJE« v Gorico. Tudi sam se po umiku naše vojske iz Trsta vrnil na Jesenice.

Ostali so mi lepi spomini na »FRANJO« in življenje v njej ter na dobre ljudi s tega koščka Primorske.

ANDREJ KOKOT

NIHČE NIMA POGUMA

*Koliko
samote je steklo iz dogorelih,
trudnih teles,
koliko obupa, skritega,
na bele, uničene liste?
Tega nihče
nikoli ne bo mogel dognati.
Tako stoji zapisano
v obrazih, skritih pod maskami,
ki gredo skozi zimo,
in za njimi roj veselih novic.*

*Koliko gneva
je zakopanega v grobljah
živih teles,
ki gredo v jutrišnji dan?
To se ve, pravijo,
to se dobro ve!
A nihče nima poguma
stopiti po ključ,
skrit pod pragom zavesti,
da bi svetlobi odklenil življenje.*

ŽELJA *Pustite me tu,
na robu večera,
da sonce pospremim
za hrbet Dobrača,
da vidim,
kako življenje
na vasi zamira,
da slišim,
kako se ljubezen
v domove vrača.*

*Pustite mi,
da prislunem molku noči,
da samo za trenutek
stopim iz vrste,
da srečam vse tiste
preproste ljudi,
ki so v zemlji
pustili svoje sledi,
da potipam njihove obraze,
jim sežem v dlani.*

Na pokopališču bolnice »FRANJE« so bili pokopani tudi trije domačini z Jesenic, in sicer:

Ivan Bakovnik z Borovelj, umrl 12. 3. 1945

Polde Trtnik z Borovelj, umrl 2. 1. 1945

Franc Zupan s Poljan — Kočne, umrl 28. 12. 1944

CIKEL ZAGOVARJANJA

I.

Namenila sem to zase,
da nate pomislim le mimogrede,
ker se je vse razbolelo
in je vse dozorelo
do takega sadovnjaka,
kakršen stoji pred mojo hišo.

Pred mojo hišo,
ki ni grad v oblakih,
ki ni sanjska palača
tvojih let.

Mimo so sanjska poslanstva
tvojih sončnih vzhodov.
Iz svoje temnice sem si preuredila
znosno bivališče —
in moj otrok najraje
opazuje življenje v sadovnjaku.

Kajkrat pomešava radovednost
in moje spomine
v najine bajke o kozmosu
ki ga bova razdelila nekoč;
celo tebi sva odmerila delež.

Zrelostna razumnost doraščajočega
me spremlja skozi skupno rast
brez tebe
in pravljičnih božanstev.

II.

Ko ne boš videl sonca,
ne kriči, da ga ni;
ko ne boš slišal pesmi,
ne godrnjaj, da nihče ne poje več;
ko ne boš spoznal obraza,
ne kriči, da si med tujci;
ko ne boš več bral mojih pisem,
ne kriči, da ni več pesnic!

Kadar meni primanjkuje sonca,
se tolažim, da ga drugi bolj potrebujejo;
kadar ne slišim pesmi,
se vsaj bolj sliši srčni utrip;
kadar sem med tujimi obrazi,
se zavedam svoje samotne bogatije;
kadar ne pišem kaj osebnega,
slutim onemoglost vseh ljudi.

III.

Kot za nameček se polotim kdaj
kakega posla
in sinove oči mi ponagajajo:
Kako si otročja,
najraje bi se pač igrala!
Sčasoma le uvidim,
da tako ne gre,
zato se z otrokom podava
v najino bodočnost.

Vse zgodbe so najina bodočnost
in se začnejo tudi tako.
Pravljic in povesti
preteklostnega kova
s sinom ne marava.

Zadnjič sva ugotovila,
da je bolj živahno gledati skozi okno
kot v televizor.

Kmalu bova obhodila tiste hribe,
ki jih gledava skozi okno,
zato se oba veseliva
na moj dopust.

Sama bodočnost je naju.
Eno samo veselje je naju!

IV.

Veš, da so mi zaupali ljudje
na mojem delovne mestu,
kje je tvoj vikend,
da je vse ograjeno
in pri vrtnem vhodu
opozarja tablica
na hudega psa.

Bolje bi bilo,
da tega ne bi izvedela.

Vznemirjam se sedaj,
da ne bi prišel
mimo mojega sadovnjaka
z zadovoljnimi pticami
in razposajenim sinom,
ki se tako rad igra
okoli moje jablanine sence,
kadar imam prosti čas,
najin zlati čed
s sinom.

V.

Predlagam velikana za vodiča
skozi tako mestno življenje,
kjer sem že davno brezobrazna lutka,
in legam vsak večer spat
z odločitvijo,

jutri bom drugače začela,
preden izgubim identiteto
sredi mravljišča.

Zato sem prišla na velikana.
Zdaj me že skrbi,
da velikan ne bi poginil
sredi teh ulic in ožin,
v tej gmotnosti in ihti.

Otrok pa ve za rešitev iz te zagate:
Pritlikavci so bili na mestu,
ki so nekoč malim ljudem
ulivali poguma veličine.

VI.

Pridemo k tebi pit!
je bilo razbrati z vseh oči,
ko je nova natakaraica
nastopila službo —

Vse bomo pospravili,
tvojo pijačo in jedačo,
tvoje oči in ledja,
tvoje besede in roke,
tvoj nasmešek in denar —

drugače bi morali zdrobiti
kozarce in pretepačeve kosti.
Vse bomo pustili pri tebi:
denar in čas, zdravje in ugled,
pamet in strast.

Prihajali so
in odhajali brez denarja,
nekateri pa s policaji.

VII.

Mati naša!
Zakaj moramo moliti Oče naš?
Ko smo sami s teboj, mati naša,
bi raje molili Mati naša.

Mati naša,
zakaj ne odgovarjaš?

Mati naša,
zakaj ne molimo
Mati naša?

Mati naša,
kje je oče naš?

VIII.

Na tekočem uslužnostnem traku
imajo nas vse,
zato, ker nam dobavljajo vse,
ker se njihova proizvodnja
stopnjuje preko viškov;
ker so nam vedno na voljo,
ker jim ne manjka časa,
zlasti tistega časa,
ki jim dela dobiček;
ker vse nam nudijo,
nam svetujejo, nas nadzorujejo
in prevzemajo posle ter obveznosti;
in nam vse priporočajo,
se že v naprej zahvaljujejo
za naše zaupanje.

Naslednji, prosim!

IX.

Izza temnih očal
se pogovarjaš z mano
kakor da bi se skrival
pred tv. kamero.
Ne bo sleparju uspelo
mene razgaliti,
prevotli sta temni krogli.
Preveč rok imaš,
da bi jih spravil
v mirno držo.

Presebičen prizvok tvojega glasu
me oborožuje
z doslednimi odgovori.
V taki zadregi
bi lahko diplomiral
za klovna svetovnega slovesa.
Počakala bom,
kako se boš izmotal
iz lastnih zank in ugank.

X.

V nagrmadenem preobilju
se nam očita:

Tukaj ne bomo več spali,
premekko je,
pretoplo je,
presvetlo je,
prebogato je —
le navadnega ležišča ni!
Tukaj ne bomo več jedli,
preimenoitno je,
presladko je,
prezapeljivo je —
le navadne juhe ni!
Tukaj ne bomo več živeli,
preglasno je,
preurejeno je,
premoderno je,
pretesno je —
le navadnih ljudi ni!

OB 90-LETNICI ROJSTVA JANKA STANA, ŽELEZARJA, IZUMITELJA IN RODOLJUBA

V eni od lanskih številčk Železarja je dipl. inž. Miroslav Nikolič dal pobudo, da bi v glasilu ali v kulturno umetniški prilogi LISTI pričeli objavljati zapise o naših nekdanjih in sedanjih sodelavcih, ki so veliko prispevali k razvoju naše železarne in kraja. Tako začnemo z zapisom o železarju, izumitelju in novatorju Janku Stana, kar nam je bilo omogočeno na osnovi njegovih spominov in drugih zapisov ter dokumentov, ki jih hrani njegov sin Ivan Stana.

Janko Stana

JANKO STANA — koroški Slovenec, je bil svojevrstna osebnost. Mož toplega domovinskega srca, bistrega uma in globoko zvest svojemu rodu, je bil učitelj vsem, predvsem pa pobudnik za delo za napredek svobodne domovine, kljub težki invalidnosti. Bil je 100% vojaški vojni invalid iz prve svetovne vojne — ostal je brez obeh nog. Vedno živahen in razpoložen, kljub težki invalidnosti ni nikdar kazal zagrenjenosti ali svojega počutja, marveč je s svojim optimističnim pogledom znal osvojiti marsikatero omahljivega človeka in ga postaviti na trda tla. Vsi, ki so ga poznali, so občudovali njegovo življenjsko energijo, njegov optimizem in dobroto.

Rojen je bil 10. julija 1893 v Libeličah ali natančneje na Libeliški gori nad Dravogradom na južnem Koroškem. Sin srednje velikega kmeta se je moral že v rani mladosti seznaniti s trdim delom, saj hribovita in borna zemlja ni rodila dosti, če ji nisi znal streči. Tudi po 16 in več ur na dan je prek poletja trajal njihov delovni čas, tako da so se otroci med seboj komaj videvali. Živeti takrat kot hribovski kmet ni bilo lahko, saj o mehanizaciji v današnjem smislu takrat še sanjali niso. Človek in volovska vprega sta bila edina mehanizacija in če sta ta dva odpovedala, ni bilo čez leto dosti kruha pri hiši.

Do 14. leta je obiskoval osnovno šolo v Libeličah, kake pol ure pešačenja od doma. Vse predmete so se učili na kmetem jeziku.

slovensko so govorili učitelji s šolarji le ob učni uri slovenščine in to eno uro na teden. To je bila vsa njegova slovenska osnovnošolska izobrazba. Bil je odličen učenec, saj je osnovno šolo končal z odliko (takrat ocena 1), razen verouka, ki ga ni maral, zato je za ta predmet dobil le oceno dobro (3).

Njegov oče, Ivan STANA, kmet in slovenski župan Libelič ter odbornik podružnice Družbe Sv. Cirila in Metoda, je bil izredno inteligenten kmet, pogumen in zvest svojemu sicer maloštevilnemu, toda velikemu slovenskemu ljudstvu, katerega narodnostna svoboda je bila na Koroškem za časa avstroogrškega cesarstva zvičajno in nezaslišano teptana. Oče Ivan je vse to spoznal, sprevidel in se postavil tem krivicam krepko v bran. Nacionalne pravice in krivice, ki so prizadele koroške Slovence, so bile tudi socialne. Vsi njegovi otroci, med njimi tudi Janko STANA, so sledili očetovemu zgledu. V času plebiscita, dne 10. oktobra 1920, ko so bile Libeliče krivično dodeljene Avstriji, se je njegov oče kot večina vaščanov odločil, da z vsemi močmi sodeluje pri upor in boju za dokončno osvoboditev Libelič, kar jim je po dveh dolgih letih velikega trpljenja, odpovedovanja in večnega strahu pred »nemškutarji« končno 1. oktobra 1922 uspelo.

Razumljivo, da tudi sin Janko ni ostal ob strani in je že leta 1912 ob začetku balkanske vojne pobiral po vasi prostovoljne prispevke za srbski rdeči križ, poleg tega pa s klici »živela Srbija«, »dol z Avstrijo« in podobno v vasi podžigal nacionalno zavest. To pa avstrijskim oblastnikom ni ostalo prikrto in leta 1914 je Janko Stana »einrückal« kot avstrijski soldat z opazko »politisch verdächtig«, kar je pomenilo stalno izpostavljenost na fronti. Drugega novembra 1914 je bil v Galiciji težko ranjen in je zaradi šrapnela izgubil obe nogi. Zajeli so ga ruski vojaki, ga kot ujetnika zdravili kot svoje ranjence in imeli do njega enak odnos kot do svojih ranjencev. Tega Janko STANA ni nikoli pozabil in kadar je nanesla govorica na te dogodke, sicer najtragičnejšega dela njegovega življenja, se je Rusov vedno spominjal le v lepem. Pa tudi ruščine se je nekaj naučil, kar mu je kasneje prišlo zelo prav.

Leta 1915 se je vrnil iz ruskega ujetništva kot 100% vojni invalid, ker je bil takrat med Rusijo, Nemčijo in Avstroogrsko sklenjen sporazum o izmenjavi za nadaljnje bojevanje nesposobnih vojakov, koncem leta 1916 pa je bil odpuščen iz vojske in odposlan domov.

Po krajšem okrevanju doma v Libeličah je začel iskati službo in 1. aprila 1917 nastopil službo pri takratni Kranjski industrijski družbi na Blejski Dobravi, ki je prav takrat začela graditi veliko novo elektrodno tovarno. Na začetku je moral opravljati delo vsega obračunskega poslovanja, ki ga pač zahteva takšno podjetje, poleg tega pa je moral prevzeti skrb za nabavo hrane za tovarniške delavce.

Kot uslužbenec KID in novinec v vasi se je nastanil v hotelu pri Kamensku, kateremu so domačini pravili hotel Štajnar (Stein). Pred prvo svetovno vojno je namreč Dobrava živila zaradi svoje alpske lege in soteske Vintgar predvsem od turizma. V vasi sta bila sezidana poleg že obstoječih manjših vaških gostiln še hotela Kamenshek (Štajnar) in Zajec. V hotelu Kamenshek je Janko spoznal sobarico Ivanko Tersoglav, hči progovnega delavca iz Zasipa in se z njo kasneje tudi poročil.

Po razpadu avstroogrške monarhije je kmalu po rojstvu takratne Jugoslavije Kranjska industrijska družba odkupila od lastnikov oboja hotela in vanj vselila svoje delavce. Tako je Stana še naprej ostal v tem hotelu, toda ne več kot gost, ampak kot najemnik tovarniškega stanovanja pri Kamensku oz. Štajnarju. Zaradi tega se je tudi njega prijel ime Štajnarjev Janko. To ime so domači Dobravci uporabljali tudi za vso njegovo kasnejšo družino.

V elektrodni tovarni na Blejski Dobravi je bil J. Stana zaposlen vse do njene likvidacije 1936. leta, ko je KID tovarno prodala Nemcem. Tovarno so porušili, vse uporabne stvari je KID prepeljal v svoje obrate na Jesenice in Javornik. Tako je Janko v tej tovarni delal od njenega rojstva pa vse do njene smrti.

Svoje delo v elektrodni tovarni na Blejski Dobravi je opravljal vestno, brez dneva bolezenske odsotnosti in z redkimi dnevi dopusta. Kljub zahtevnim pravilom komercialnega značaja, personalnih zadev, obračuna plač in ostalih del je skrbno spremljal tudi proizvodni proces, kar vse mu je zelo koristilo, ko je po osvoboditvi leta 1945 prevzel odgovorno delovno mesto obratovodje šamotarne v Železarni.

Kljub zahtevni in odgovorni celodnevni službi na Dobravi je veliko prostega časa posvečal družbenemu življenju na vasi. V avgustu leta 1927 sta z vaškim učiteljem in upraviteljem osnovne šole Ivanom Lahararjem, udeležencem fronte na Dobrudži in kasneje solunskim borcem, ustanovila telovadno društvo SOKOL z vsemi njenimi sekcijami in vanj vključila veliko vaščanov, predvsem pa delavsko mladino. Dobravski Sokol je bil absolutno pod vplivom jeniškega proletariata, to je levo usmerjen. Njeni organizatorji, predvsem pa njen idejni vodja J. Stana, so se z gledališči pri Matiju Sušniku z Jesenic, Francetu Rakarju iz Javornika ter po pripravi njima podobnim. Dobravski Sokol pa med svojimi člani ni razvijal samo narodnostne zavesti in telesno vzgojo, ampak je širil tudi kulturno in prosvetno dejavnost. V to dejavnost je vključeval vse tiste, ki so bili sposobni in obenem pripravljeni delati tudi v gledališki sekciji. Poleg vsakoletnih telovadnih nastopov v vasi in drugih bližnjih krajih je Janko organiziral tudi razne prireditve kot, na primer, gledališke predstave, razne akademije, pa tudi veselice in tombole, ki so društvu za njegov obstoj navrgle kakšen dinar.

S svojo prirojeno inteligenco, prizadevnim delom v tovarni in svojim človeškim odnosom do vaščanov si je prav kmalu ustvaril zaupanje med tovarniškimi delavci in vaščani. Dvignil je kulturno življenje na vasi na zavidljivo raven. Deloval je na celotnem družbenem področju, se zanimal za življenje vaščanov in kaj kmalu postal pravi Dobravec, čeprav svoje Koroške ni nikdar zatajil.

V okviru Sokola je, kakor že rečeno, ustanovil dramsko sekcijo, katero je na začetku tudi sam vodil in bil režiser. Zaradi obilice drugega dela pa je to vlogo postopoma prenašal na druge člane sekcije. Med temi je bil najspodobnejši Janez Oman, tovarniški delavec, ki je postal ne samo dober igralec, ampak tudi dober režiser. Največ navdih za gledališko dejavnost je Janko dobil od Jakoba Špicarja iz Radovljice, koroškega rojaka in osebnega prijatelja. Ta mu je pri organizaciji dramske sekcije velik pomagal in sekcija je s svojimi odrskimi predstavami pred vedno polnimi dvoranami, zdaj v osnovni šoli,

zdaj v pisarnah bivše elektrodne tovarne, v kulturnem življenju kmalu našla svoje pravo mesto. Poleg Nusičevega POKOJNIKA so uprizorjali tudi Špicarjeva dela: POGUMNI TONČEK, ODLOČILNI MOŽJE in PASTIRČEK MAKŠ in dela drugih avtorjev kot, na primer: VDOVA ROŠLIKA, ŽIV POKOPAN, TRIJE VASKISVETNIKI itd.

Z nastankom in razvojem radiodifuzije pri nas na Slovenskem si je Janko omislil leta 1927 radiosprejemnik na slušalke — izdelal mu ga je še živeči elektromojster dobavne tovarne Praprotnik. Kasneje si je kupil običajen radiosprejemnik, kar je bilo za vaščane v tistih časih velika senzacija, še zlasti za mladino, ki sprva v ta »čudež« kar verjeti ni mogla. Ker vseh vaških otrok ni mogel povabiti v svoje stanovanje, da bi jim razkazal to »čudo«, je radio prenašal na okno svoje sobe, da so se mimoidoči lahko na lastne oči in ušesa, čeprav od daleč, pričeli o resničnosti tega »čudesca«. Še pred tem je kupil gramofon z velikim zvočnikom, podobnim veliki trobenti.

Ukvarjal se je tudi s fotografiranjem in je s »kamero na luknjico« oziroma na začetku na steklene plošče posnel vsa pomembna takratna dogajanja. Nekatere slike so še danes ohranjene. Poleg naravnih posnetkov kraja in okolice, kot na primer Bleda, slapa Vintgar, Babjega zoba, Bohinjskega jezera, Kamnite babe na Poljanah in drugih naravnih lepot Gorenjske, je slikal tudi delavce pri delu v tovarni, kmete, igranje otrok, vaje dobavskih gasilcev, birmance in njihove botre, skratka vse dogodke, ki so takrat predstavljali bistvo življenja na vasi in mnoge od teh otel pozabi.

Z likvidacijo dobavne elektrodne tovarne je bil junija 1936. leta premeščen v novo zgrajeno šamotno tovarno na Jesenicah, kjer se je na njihovo željo zaposlila tudi ostala večina delavcev bivše elektrodne tovarne. Tam je prevzel delo računovodje. Na tem delovnem mestu je ostal vse do konca vojne.

Tudi med okupacijo mu ni bilo priznane. Z namenom, da ga izselijo v Srbijo, je bil z ženo Ivanko in najmlajšim sinom odpeljan v Sentvid nad Ljubljano, od koder so ga po nekaj tednih bivanja v zbirnem taborišču po vsej verjetnosti zaradi invalidnosti iz prve svetovne vojne prepeljali nazaj na Jesenice. Njegovo stanovanje na Jesenicah so v tem času popolnoma izropali in v njega vselili gestapovsko družino, njemu pa dodelili drugo stanovanje. Vse to se je dogajalo že julija 1941. leta.

Vso vojno je organizirano sodeloval z Osvobodilno fronto ter na vse možne načine podpiral narodnoosvobodilno gibanje. Ta pomoč se je odražala v hrani, perilu, obleki, obutvi; posredoval pa je tudi avtentična poročila o svetovnih dogodkih in o gibanju okupacijskih sil, ki jih je sprejemal prek radiosprejemnika na slušalke, montiranega v kletnem prostoru svojega stanovanja. Ta radiosprejemnik je izdelal že pokojni električar Ludvik Oblak, ki je bil zaposlen v obratu šamotarne, iz tovarne na njegov dom pa mu ga je ilegalno prenesla pri njem zaposlena Anica Bučar z Jesenic. Radiosprejemnik je hranjen v tehničnem muzeju Železarne. Poleg navedenega je deloval tudi kot povezava za odhod posameznikov v partizane. Bil je dober propagandist, ki je znal ljudem vlivati vero v skorajšnji konec vojne.

Po osvoboditvi je prevzel odgovorno delo obratovodje šamotarne. Bivša KID je zgradila na Jesenicah svoj obrat šamotarno z zelo omejeno zmogljivostjo. Proizvodnja šamotnih izdelkov je bila predvidena samo za kritje lastnih potreb, predvsem za izdelavo ognjevezdrnega materiala za vlivališča v obratih. Z osvoboditvijo leta 1945 pa je potreba po ognjevezdrnih ma-

PATENTNA ISPRAVA

Br. 18458

P. 307/1953

Na osnovi Zakona o prenosilnosti i tehničnim usavršenjima izdat je patent za izum: **Postupak za pripravo mase za kisel ognjevezdrno oblogo ponova v vlivališćih martinov, elektropećeh, plavāh ili slično.**

Priloge:

Janko Stana, Jesenice, Jugoslavija

PATENTNA ISPRAVA

Br. 18459

P. 308/1953

Na osnovi Zakona o prenosilnosti i tehničnim usavršenjima izdat je patent za izum: **Postupak priprave bazićnih ognjevezdrnih loncov za taline**

Priloge:

Janko Stana, Jesenice, Jugoslavija

terialih ne samo na Jesenicah, pač pa v vsej državi zelo narasla, tako da je pravzaprav jeseniška železarna predstavljala edini vir za te materiale, še zlasti glede na to, ker uvoz takoj po osvoboditvi sploh ni bil mogoč.

Postavljen pred tako pomembno nalogo, kakor je bila izdelava ognjevezdrnega materiala, še zlasti za potrebe vseh železarn v državi, je Janko Stana moral postaviti vse svoje sile in sposobnosti, da se je proizvodnja ognjevezdrnih izdelkov dvignila do take višine, da je omogočala kolikor toliko normalno obratovanje. Na njegovo pobudo in predloge se je obrat razširil in povečal toliko, kolikor je dopuščala lokacija na že tako utesnjemem prostoru. Kljub malenkostni razširitvi obrata se je že leta 1947 proizvodnja povečala glede na leto 1940 za več kot 100 %.

Kot že rečeno, je šamotarna morala prevzeti tudi vso izdelavo specialnih izdelkov, ker uvoza ni bilo. To pa je zahtevalo od obratovodje Janka ogromno dela in skrbi, še toliko bolj, ker za proizvodnjo teh izdelkov ni bilo na razpolago nobenih navodil, niti kakršnihkoli osnovnih podatkov, kajti vsi specialni ognjevezdrni izdelki so se v stari Jugoslaviji uvažali iz Nemčije.

Še pred težji problem pa je bil Janko Stana postavljen leta 1948, ko so zaradi informbirojevskih dogodkov vse vzhodnoevropske države našim železarnam ustavile prodajo tega materiala. Kajti jeseniška železarna je za svojo proizvodnjo šamotnih izdelkov morala večino surovin uvažati s Čehoslovaške. Prenehanje uvoza teh surovin je pomenilo nepredvideno katastrofo ne samo za jeseniške ampak za vse obrate črne metalurgije, ker brez ognjevezdrnih izdelkov ne morejo obratovati. Ogroženo je bilo vse delo in proizvodnja v metalurških in z njimi povezanih obratih.

Rešiti problem surovin za izdelavo ognjevezdrnega materiala v takratnih razmerah ni bilo enostavno delo. Toda Janko je z lastnim študijem, sposobnostjo, znanjem in s svojo predanostjo delu in novemu družbenemu redu prešel brez vsakega oklevanja na uporabo surovin domačega izvora. Namesto dragih uvoženih surovin je začel za izdelavo ognjevezdrnih materialov uporabljati domače surovine. Šamotno opeko je pričel izdelovati iz črnogorskega boksita ter glin iz Srbije, Hrvatske in Slovenije. Ta poskus je bil sicer precej tvegan, ker so vse znanstvene razprave do tedaj prikazovale boksit kot nepriporočljivo sredstvo za izdelavo šamotnih izdelkov.

Toda imel je srečno roko, kajti črnogorski boksit ni le popolnoma nadomestil tujih surovin, temveč jih je po kvaliteti celo prekašal; seveda je bila potrebna pravilna odmera materialov in pravilna obdelava. Najtežji problem je bil s tem rešen. Jeseniški železarni je bilo zagotovljeno obratovanje, s tem pa tudi ostali jugoslovanski železarni.

Danes boksit predelujejo v vseh domačih šamotarnah in tudi izvažajo v druge države, kjer ga prav tako uporabljajo za ognjevezdrne izdelke, predvsem pa za šamotno opeko.

Enako preč problem se je pojavljal tudi pri nabavi surovin za izdelavo silika opeke, to je kvarcita, ki so ga tedaj uvažali iz drugih držav. Tudi tukaj je Janko Stana poskušal nadomestiti uvožene surovine z domačimi. Začel je s poskusi in namesto uvoženih začel uporabljati domače surovine in tudi tukaj je uspel. Našel je namreč izvrstne kvarcitne rudnike na Dolenjskem in na Pohorju, ki so kvalitetno uvoženih kvarcitov celo presegali in tako je jeseniška

(Nadaljevanje na 22. strani)

železarna lahko začela z izdelavo prvo-vrstne silika opeke iz domačih surovin.

Zaradi izjemnega prizadevanja in ne-utrudnega dela je Janku uspelo izključiti ves uvoz surovin za izdelavo ognjevdzdržnih izdelkov iz šamotnega in silika materiala, s tem pa je Železarni in celotni jugoslo-vanski družbi prihranil ogromno deviz.

Iz popolnoma domačih surovin je izdelal phalne mase, ki se predvsem uporabljajo pri obzidavi ponev v vlivališčih v martinar-nah, elektropečeh in plavžih. Ta phalna masa je bila v primerjavi z opeko, ki se je uporabljala prej, za več kot polovico cenejša, poleg tega pa je bila vzdržljivost phalne mase še enkrat večja kot šamotne opeke. Tudi jeklo, ki teče skozi s phalno maso obzidane ponve, je precej čistejše in kvalitetnejše. Tudi v tem primeru so zna-šali letni prihranki milijone dinarjev. Nov postopek za pripravo bazičnih ognjevdzr-žnih ponev za talilne peči in nov postopek za pripravo phalne mase za ognjevdzdržno oblogo ponev je Janko Stana 20. maja 1955 patentiral pri Zveznemu uradu za patente v Beogradu.

Stana na področju ognjevdzdržnega ma-teriala ni delal samo za železarno Jesenice. Z uspehom je pomagal tudi drugim to-vrstnim podjetjem v Jugoslaviji, predvsem v času njihove izgradnje in prav zaradi te njegove strokovne pomoči in nasvetov marsikatero podjetje po njegovi zaslugi še danes uspešno obratuje.

Konkretno je sodeloval z naslednjimi delovnimi organizacijami oz. delovnimi or-ganizacijami v izgradnji:

- Institut za elektrovezve, Ljubljana, Celovška c. 207 (vlivanje talilnih loncev - 23. 5. 1953, 25. 6. 1953);

- Institut za industrijska istraživanja Ministrstva industrije NR Hrvatske - dr. Barić Ljudevit, naučni saradnik (priredji-vanje ugljenih štapova za električno svi-jetlo - 28. 6. 1950);

- Fabrika za silika vatrostalni material v izgradnji - Skopje (osnutek gradnje tovarne za izdelavo silika opeke v Gosti-varu - 14. 5. 1953);

- METAN DD Zagreb (izgradnja to-varne elektrokvarcitnih ugljena);

- Pregled in organizacija bivše elek-trodne tovarne na Bl. Dobravi in formi-ranje izgradnje nove tovarne za elektrodne šipke itd. - 7. 10. 1954;

- Navodila za izdelavo krtačk - inž. Miroslav Nikolić - 11. 5. 1948;

- Industrija šamota - Darosava;

- ZMAJ - tovarna baterij, Ljubljana;

- Fabrika šamota, Arandjelovac - inž. Milivoje Vitković - 14. 6. 1956;

- Sodelovanje z ostalimi slovenskimi železarnami - Gregor Klančnik;

- EISENWERKE FELTEN Comp. GUILLCAUME, BRUCK a/d Mur - 17. 6. 1957;

- METAL INDUSTRY I. M. KOUGIO ULIS LTD - ATHENS - Greece - 5. 4. 1957;

- Odločba o nagradi na novatrstvo - racionalizacija železarna Jesenice - 7. jan. 1956.

Svoje eksponate je tudi razstavljajal na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani.

Kot samorastnik in samouk se je Janko STANA dokopal do nadpoprečnega zna-nja, katerega je vsestransko nudil razvoju in napredku naše socialistične domovine. Njegove zasluge na tem področju so iz-jemne in je le malo ljudi v državi, ki bi se lahko primerjali z njegovo upornostjo in žilavostjo, še zlasti glede na to, ker je bil 100 % vojaški vojni invalid brez obeh nog.

Za svoje izredne zasluge je bil 1. maja 1948 odlikovan z visokim priznanjem orden dela II. stopnje.

Janko Stana je pisal tudi spomine iz svojih otroških let, ki jih v obliki krajsih črtic objavljan KOROSKI FUZINAR. Tako mu je uredništvo KOROSKEGA FU-

ZINARJA v številki 3-4, letnik IV, z dne 1. maja 1954 objavilo črtico z naslovom SPOMINI NA TOLSTI VRH z naslednjim posvetilom uredništva tega ravskega glasila:

»Prejeli smo in objavljamo pismo, ki je kakor pozdrav našemu kraju. Toliko za-nimivosti pove in v tako lepi domači besedi. JANKO S T A N A je čudovit človek. Stoodstotni invalid svetovne vojne, brez obeh nog, pa je prišel s fronte in bolnic po veliki volji in prizadevanju mimo raznih služb do znanja in položaja obratovodje. Odločen rodoljub in aktivist med okupacijo je na svojem strokovnem polju vključil vsej invalidnosti veliko prispeval k izgradnji do-

movine, prejel vrsto priznanj in odlikovanj ter visokih nagrad udarnika, racionaliza-torja in novatorja državnega merila. Ve-likemu domoljubu in rojaku vračamo ko-roški pozdrav.»

JANKO STANA je umrl zaradi možgan-ske kapi 2. septembra 1961. leta v in-validskem domu v Strunjanu, kamor ga je invalidsko društvo z Jesenic poslalo na okrevanje.

PRIPIS: Vsi njegovi trije sinovi: Ivan, bolj znan kot Hani, Roman, ki je bil tudi obratovodja šamotarne - oba že upoko-jena in Vasilij, ki je še aktiven - so železarji.

Franci Črv: Karavânke

Franci Črv: Na robu gozda

SONČNI OTROK, KI MU JE BIL IME CVETKA.

Tri leta pred začetkom zadnje vojne je neke lepe sončne julijske nedelje v vasi sredi prijaznega hribovja tik za nasilno jugoslovansko-italijansko mejo prikukala, na svet srčkana deklica. Novorojenček kot vsak drug.

Bila je deseta po vrsti in najstarejši brat je bil tedaj že pri vojaki. Skopa hribovska domačija je z njo dobila nova lačna usta, ki jih je bilo že tako veliko in preveč. Zato od bratov in sestra pred rojstvom ni bila nič kaj preveč zaželena. Starejši so očeta in mater, ki sta bila dobrodušna človeka, zaradi tako pogostih »štorklinih« obiskov gledali že po strani.

Vendar je prihod majhne in lepe punčke to sončno nedeljo črnoledost v hipu razgnal. Kot veter razpodi moreče megle. Zdaj je bilo z njo v družini pet fantov in pet deklet.

A ne le to: deklica je prinesla s seboj tudi izjemno pšenično svetlo, kot pena rahle in na gosto skodrane laske. In kakšne očke! Dve mali modrozeleni kroglici. Njena glavnica je bila kot živ, lep šopek. Bratje in sestre so se potem od materini porodniški postelji prerivali, odpirali in tekmovali, kdo bo najmanjšo, svetlo in lepo kodrolaso bitje, pobožal prej. Vsi ostali so namreč imeli temne lase in svetle oči. Ona je bilo živo nasprotje.

In zunaj je sijalo nedeljsko julijsko sonce!

Po poševnih njivah je zorela in se rumenila težka pšenica! V zibki ob mami pa je ležalo dekletce s prav tako barvo las, kakršno je dobivala pšenica!

In čudno! Že od prvega dne z njo ni bilo sitnosti. Tudi jokala ni, smehljati pa se je znala prav kmalu.

Toda kljub svoji majhnosti je dekletce povzročilo dosti skrbi. Predvsem, kako naj ji bo ime?

In še huje: prav pod njihovo kmetijo je hribovje rezala tista krivična državna meja, tako da je bila njihova hiša pod Mussolinijevo Italijo! A na povsem slovenskem ozemlju! Od tod je bilo še dve uri hoda do mesta z živosrebrnim rudnikom, ki je bilo tudi pod Italijo in tudi čisto slovensko.

Vsi so seveda potihoma in na glas že poprej razmišljali in ugibali, kako naj bo ime novorojenčku, a zdaj ni ustrezalo nobeno izmed zamišljenih. Saj deklica z milim in lepim obrazkom, ki so ga krasili tako pšenično-zlati lasje, vendar ni mogla dobiti kakršnegakoli imena? Ugibali so vsak zase, ugibali skupaj in večina je hotela, naj jo imenujejo kot Sonček. »To ne gre. Ime bi že bilo lepo, a ni za človeka,« sta jih zavračala oče in mati, čeprav jima je bil otroški predlog tudi povšeči. Kajti s punčko, desetnico, zadnjo in tako lepo je ob vseh skrbih prišla v hišo taka praznična svetloba, kakršne ni zmoglo tudi najlepše sončno jutro!

In ker sta bila globoko verna, sta se zahvaljevala: »Bog naju je zdaj nagradil še s tem sončnim otrokom! Kdo ve, kaj bo še doživel?« Deseti je, »nista pozabila na vraga. Bila sta ponosna na sončno deklico in prav nič ju ni skrbelo, kako bosta nahranila tudi ta usta!

Dekletce torej mora dobiti ustrezno ime. Pomeniti mora nekaj lepega, svetlega. Pa so naštevati: Lenka, Metka, Jelka, Justa, Malka, Nežka, Cilka, Helena, Pavla. Mesta imena jim niso bila všeč.

Nazadnje je desetletna Štefka kot mimogrede znila:

»Cvetka, Cvetka naj bo! To je še najbolj podobno našemu Sončku!« In tako je novorojenka dobila ime Cvetka!

Zdaj je bilo treba rešiti še drugo, še bolj nerodno vprašanje: kdo bo botra in še bolj, kako bo z botrom?

Botra je bila hitro izbrana, toda boter! Znano je namreč bilo, da je vsakemu desetemu otroku, tudi v slovenski družini, pod Italijo botroval sam Mussolini, Duče! Njihova družina pa je bila tako zavedno slovenska, da otroci tudi v italijanske šole niso hodili. Prek meje so, kot »švercarji«, uhajali v slovensko šolo na slovenski strani! To je bilo znano okolici. In zaradi tega so starši imeli z italijanskimi oblastmi veliko sitnosti.

»Ne,« so rekli v en glas, »ta tiran pa že ne bo boter naš Cvetki, našemu Sončku!«

Oče pa je dodal: »Četudi bi nam s to botrino črtali davke, tega nikoli ne bom dovolil! Z Dučejem, ki nas tako preganja, v botrino nikoli!« je zabelil odločitev s kletvico, kar so iz njegovih ust slišali redkokdaj.

Boter je postal mamin brat, prav tako pokončen Slovenec, kot so bili oni sami.

In Cvetka je postajala nova Slovenka. Ljubljena od vseh, a tudi ona je bila prijazna z vsemi. Le do hudobnežev in surovežev je že od najrosnejših let čutila odpor. To ji je bilo nekako prirojeno.

Bila in ostala je sončni otrok in večkrat so jo klicali s Sončkom kot s Cvetko! Igrala se je z otroki, a tudi ona jim je bila igrčka. Vsakomur se je znala prilagoditi. Dar božji, so rekli. A tudi če je bila sama, se je znala zabavati, igrati. Ni sitnarila in igrčke si je zelo hitro znala narediti kar sama: iz cunjic. Iz kakega krompirja, repe, kosa lesa, iz peska, ki ga po dvorišču ni manjkalo.

Njena največja prijateljica sta bila pes Skok in konj Lisko. Na svet so prišli v istem mesecu in skupaj so rastle, se igrali in prijateljevali. Karkoli je Cvetka naredila enemu ali drugemu, vse sta vzela za dobro, vse je bila igra.

Toda Skok in Lisko sta v dveh letih odrasla. Skoka so privezali in mu postavili uto blizu hleva, Lisko pa je moral vsak dan več voziti, delati. In tako je za igro ostalo le malo priložnosti. Poleg tega sta živali postali resnejši, Cvetka pa le nekajletni otrok, ki je in bi še kar naprej lazila za njima. Toda še vedno so ostali prijatelji. Nerazdružni vselej, kadar je bilo le mogoče. Kuža se ji je smilil, ker je moral biti privezan, zato je bila pogosto pri njem. Lisko pa še bolj. Kajti od napornega vlačanja po strmih hribovskih poteh je večkrat imel ožuljen vrat, umazane in ranjene noge, razkuštrano grivo, razmršeno dlako in neurejen rep. Cvetka ga je v prostem času neprestano brisala in česala z velikim glavnikom, ki ga je vzela bratom. Ker je bil Lisko velik, je morala nanj nekako splezati. Tudi prek jasl. Vsi so bili del domačije, del življenja, ki je pri njih teklo tako preprosto, vendar neugnano.

Ko je prišla vojna, so bili Cvetka, Skok in Lisko, stari po slaba tri leta. Vse se je nekako spremenilo, potemnelo. Okoli hiše so začeli hoditi različni vojaki. Skok je pogosto z lajanjem odkrival prikrite obiskovalce, Cvetkin obrazek, njene oči in njeni lasje pa so kljub temu vedno bolj žareli.

Cvetka je vedela vedno več. Vsi so jo poučevali, a tudi sama je bila presenetljivo opazovalec. Najprej je vedela za italijanske vojake. A te, ki hodijo po meji in bunkerjih ob njej, je poznala že pred vojno.

Potem so prišli bolj zeleni in še bolj odurni, ki so proti njim lajali še ostreje kot Skok proti njim. To so bili Nemci, je zvedela. Vsi ti so prihajali podnevi.

Čez kako leto pa je nekega večera, ko ni mogla zaspati, odkrila neke nove vojake. Potihoma se je spustila po stopnicah in v zatemnjeni kuhinji opazila skupino moških, ki so se bolj potihoma in prijazno pomnkovali z materjo in očetom. Vmes so segali v skledo po žgancih in mleku. Takoj je ugotovila, da to morajo biti tisti skrivnostni partizani, o katerih so pri njih že večkrat govorili z velikim spoštovanjem. Odrasli so pač računali, da mala Cvetka tega še ne razume in da je bolje, če ne ve, kako je s to rečjo. Kajti za partizane, ki so jih Nemci zmerjali z banditi, ni smel zvedeti nihče nepoklicani. Presenetljivo je ugotovila, da so tudi oboroženi, da pa niso tako enotno oblečeni kot drugi vojaki. In kar je bilo najbolj novo in opazno: na kapah so nosili rdeče zvezde! Všeč so ji bili zaradi prijaznosti in domačnosti, všeč, ker so se upirali tujcem. Kmalu za tem je z griča z ostalo družino opazovala velik požar, ki se je vzpenjal v nebo v sosednji vasi. Domači so potem govorili, da so tam belogardisti ubili gospodarja in ranjenega partizana, ki se je skrivaj zdravil v tisti hiši. Odtlej je ime »belogardisti«, »ta beli« vedno vzbujalo grozo. Vedno so se bali njihovega prihoda. Pred njimi je divjal črni strah, ker so prinašali udarce, ki so puščali črnic, za seboj so puščali črne zidove in črno smrt. Zato Cvetkina glavnica nikakor ni mogla dojeti, kako se taki ljudje morejo imenovati »beli«?

In potem so tudi okoli njihove hribovske domačije začeli vohati »ta beli«. Nekajkrat so jih videli že čisto blizu hiše, vendar zaenkrat vanjo še niso stopili.

Prišel pa je tudi nevarni črni dan. Spet je zorela pšenica in po senošetih so kosili zadnje seno. Bilo je toplo, kot takrat, ko je Cvetka ugledala ta nemirni svet. Ponoči so k njim prišli partizani, obveščevalci in intendant, ki jih pa Cvetka in tudi ne njeni nekaj let starejši bratci in sestrice niso ne videli ne slišali.

Zaradi opravkov so se partizani zadržali pri njih tudi še naslednje jutro. Bilo je vse tiho in mirno, zato jih je prijazna mama nahranila kar v kuhinji. Tedaj jih je videla tudi Cvetka, ki je takrat dopolnila šest let. Partizanov je bila že vajena kot vsi v hiši. Zato je že vedela, da o njih ne sme govoriti nikomur, najmanj pa kakim Nemcem ali belim. Sproščeno se je igrala s prijaznimi fanti in ogledovala njihove kape. Medtem je na senošet pod vas šla grabiti seno starejša sestra Mici. Bolj zaradi opazovanja in obveščanja kot zaradi dela, pravzaprav pa zaradi obojega. Bili so se nepričakovanih nemških ali belogardističnih obiskov. Nosila je rdeč predpasnik in rumenkasto ruto.

Naenkrat je na poti, ki se je vzpenjala proti njihovi domačiji opazila kolono vojaških postav. Pogledala je bolje! Belčki, jo je obslo. Med njimi je bil tudi znanec iz sosednje vasi. Opazili so jo. Kaj je ne bi! V rdečkastem predpasniku in z rumeno ruto! Ona pa je grabila kar naprej. A le še nekaj minut. Toliko, da so se zgubili za robom. »Očitno gredo k nam!« se je prestrašila. »Obvestiti moram naše in partizane, naj se umaknejo!«

Pognala se je naravnost navzgor in med grmovjem po bližnji hitela navkreber. Le tako je bilo še upati, da bo belčke, ki je tudi ne smejo opaziti, prehitela.

Uspelo ji je. Privihrala je v hišo in bolj dahnila kot rekla, kdo se bliža. Zdaj je zadevo prevzela mama in rekla partizanom v kuhinji: »Hitro pri zadnjih vratih ven! Da ne boste kaj pozabili.«

To se je zgodilo bliskovito, kajti skupinica partizanov je bila premajhna, da bi napadla dolgo kolono belogardistov. In blizu domačije zaradi prebivalcev tudi niso hoteli. Škodovali bi jim. Komaj so se partizani zgubili v gozdu nad hišo, so se pod njo že prikazali prvi belčki. Puške so že nosili v rokah. Mama z dekleti je delala v kuhinji in po hlevu, kot da v hiši ni bilo nikogar razen domačih.

Mici pa je naglo pomislila: »Prej so me tam doli videli in vedo, kako sem oblečena.« Kaj storiti? Stekla je v kamro, hitro slekla rdeči predpasnik, namesto rumenkaste rute pa je spustila kito, ki jo je imela zvito pod pokrivalom. Hitro je pograbila samokolnico in z njo odšla v hlev izpod živine kidat gnoj.

Ko so belčki priropotali v hišo, se je vsak izmed domačih »ukvarjal« s svojimi opravki in »hitela«, kar se je dalo. Belogardisti so začeli stikati po hiši in skednju, vmes pa zastražili domače. Zahtevali so, naj povedo, kje so partizani, ker jim je znano, da imajo zveze z njimi. A nihče ni »vedel prav nič« o njih. Cvetka se je pred durmi medtem zavzeto igrala s peskom in škatlico od loščila.

Mama, starejši sestri in najmlajši brat so trepetali, kaj bo iz tega, kajti eden je sumljivo motril Mici in potem dognal: »Ali nisi ti še pravkar tam doli grabila seno?«

Mici pa je pokazala na gnoj in prepričljivo zmajevala z glavo. Toda še vedno je bila zadihana od napornega teka v breg, zato ji je srce sunkovito razbijalo v prsih.

»Kaj pa če lažeš in si nas prehitela ter obvestila partizane o našem prihodu? Ali ni tista senožet tam spodaj vaša?«

Vprašanje je bilo nevarno! Mici ali kdo drugi bi se lahko spozabil. Samo pritrdil naj bi glede senožeti, pa bi jo imeli. A naredila se je nevedno: »Kdo pa ve, odkod in kje ste prišli, da bi vas videli? A tam spodaj imamo nekaj senožeti vsi vaščani!«

Lahko bi se tudi naivno zagovorila, če bi rekla, da je ona tam spodaj nosila rdeč predpasnik in rumenkasto ruto, a vojna jih je že izučila.

Vroče julijsko ozračje se je naekrat nepopisno zgostilo in napelo kot še nikoli dotlej?

Mala Cvetka pa je, ne da bi sama vedela, kaj jo je obšlo tedaj, dvignila pločevinasto škatlico in veselo rekla: »Tu notri!« ter hkrati z okroglim prstkom pokazala na škatlico. Napetost v ozračju je v trenutku popustila! Belogardistični poveljnik je spremenil barvo in pokazal, kakšen je. Cvetki je primazal trdo klofuto in hkrati zavpil: »Na, smrklja, za tvoje norčevanje!«

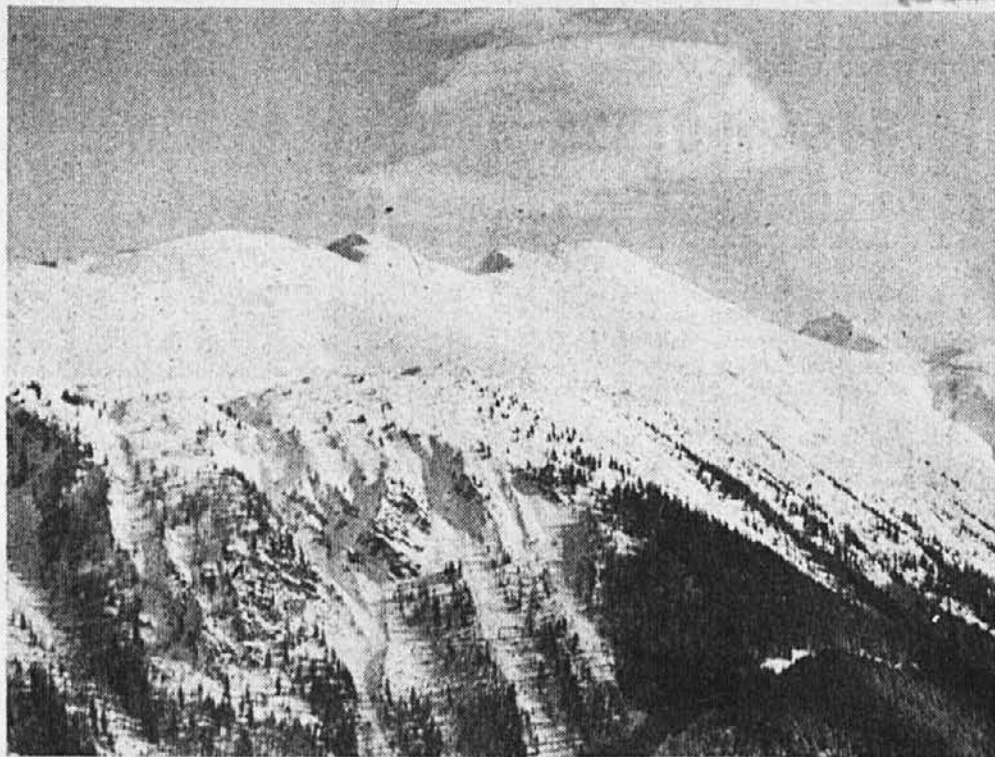
Cvetka se je zvrnila po tleh, škatlica pa ji je z ropotom zletela v pesek. A Cvetka ni zajokala, le začudeno je suroveža pogledala s svojimi modrozelenimi očmi, da je za hip obmiroval. Nato je revsnil: »Zberite se! Gremo!« A to ni bilo vse.

Mama se je zdaj brez strahu pognala k Cvetki, počepnila k njej in vzkliknila: »Oh ti naš Sonček!« ter jo stisnila k sebi. »Ali te hudo boli?« Tudi pes Skok, ki se je do tedaj potuljeno stiskal v uti, ni več vzdržal. Ko je belogardistični surovež udaril njegovo malo prijateljico, se je renčec pognal iz ute, da bi zgrabil mučitelja. Toda prekratka veriga mu tega ni dovoljevala. Preostalo mu je edino to, da se je divje trgal na verigi ter razbesnjen renčal proti belogardistu.

»Marš!« se je le-ta jezen, ker mu ni nič uspelo, zadril proti Skoku in mu pokazal, naj zgine nazaj v uto.

Skok pa se zdaj ni mogel umiriti in je še kar naprej renčec silil proti belogardistu, ki je snel brzostrelko in v Skoka spustil dolg rafal. Pes je zacvilil, se povaljal pred uto ter krvav obležal. Mrtev!

»Gremo!« je še enkrat zavpil belogardistični poveljnik in zagrozil: »Drugič se ne boste zmazali!« Potem se je njihova kolona prek roha oddaljila od domačije.

Franci Črv: Karavanke

Cvetka pa je še dolgo objemala svojega mrtvega prijatelja Skoka in nihče ji ni mogel ustaviti solz!

Pokopali so ga ob njivi za hlevom tako, kot bi bil član družine. Surovih belogardistov ne Cvetka ne vsi njeni niso mogli nikoli pozabiti!

Ko je naslednje poletje spet zorela

pšenica in so spet kosili seno, ni bilo več vojne, ne meje. Dober mesec za tem je Cvetka začela hoditi tudi v šolo. Zelo rada. Pa ne le to: njeni pšenični lasje so se začeli spreminjati v črne! Nekaj nenavadnega! Še vedno pa so ostali rahli, valoviti in mehki. Mehki, kot je mehka ostala Cvetka.

Franci Črv: Potok

Franci Črv: Kozolec

ODLOMEK IZ ROMANA JULIJAN O.

PODATKI o trikotniku Julijan-Svetlana-tovariš Jelovšek: Julijan je o Svetlani in o Jelovšku nekoč zvedel od Svetega goslača. Seveda ničesar otipljivega: samo namigi na skakanje čez plotove. O možnih učinkih te informacije: če bi Julijan temu verjel, bi mu Svetlana zato lahko postala zoprna. Recimo, lahko bi se mu začele vsiljevati odurne predstave njunih ljubkovanj na kakšnem stopnišču ali pa v Alfonzovem avtomobilu. To bi mu lahko postalo nezno, do te mere nesprejemljivo, da bi začel odvrčati svoje misli od Svetlane. Lahko pa preprosto ne bi verjel Goslačevim namigom.

Zgodilo se je nekaj tretjega: Julijanov odnos do Svetlane odlej dalje vseskozi ostaja na ravni predpriprav. »Njuna srečanja nosijo pečat skrivne prebujajoče se ljubezni. (Prav tako se lahko zapiše.) Previdno otipavanje dveh duš, zapisano večnemu odlašanju. Nekaj, kar se izživlja v približevanju in hkratnem oddaljevanju. Kar bi lahko bilo, pa ni. Te vrste odnosi sicer sploh niso značilni za J. Podbevška.

O **NADALJNJEM** razvoju odtujenosti med Julijanom in Jasno (marec-april 1978). Sredi razprav in premišljevanj o avtomobilski nesreči (ki je ni bilo), se ju je polotila prava obsedenost. Vseposods (ne samo v postelji) sta počela ali poskušala početi tisto. Največkrat seveda tam, kjer je najbolj priročno, se pravi v hotelski sobi, kasneje, po vrnitvi z morja pa seveda doma. Ta nešteto krat spet in spet obnavljana telesna bližina, skupno lastništvo tega-kar-je, toplote, užitka, pogreznosti v bit, zapiranj v temo in prihajanja ven na hlad, vse to ju pripelje do določenih (začasnih) iluzij. Pogosto se pozabita vprašati, do kod sega Jasna, kje se začne Julijan. In tako Julijan, ne vedoč, kam bi še lahko napredoval v tej smeri, spregovori o svojem starem utopičnem projektu, o davnih sanjah, ki jih morda deli z vsem človeštvom (le da bo ta hip prav on tisti, ki jih bo, v imenu vseh sanjajočih, prinesel na dan): o možnosti ljubezenskega razmerja, ki ne bi bilo zaprto in zamejeno, ki bi vključevalo vse po duši lepe in kvišku hrepeneče osebe; tiste, ki bi jih kar tako po naključju srečeval, razen njih pa morda tudi tiste, ki bi jih v svoj projekt vključeval nemara po kakšnem umnem načrtu. Treba je živeti prosto kot ptica pod nebom, pravi biblija, in treba je biti zviti kot kača. Jasna je v tem pogovoru v glavnem molčala, svoje mnenje o projektu je ohranila zase. Le z nekaj vrašanji je postavila na preskušnjo utopičnost (neuresničljivost) Julijanove vizije: kako si Julijan predstavlja to in ono? Pokazalo se je, da Julijan nima pripravljenih odgovorov.

Sicer pa ni pokazala, da bi jo to kaj prizadelo. Po tem pogovoru sta se še lep čas udajala opiju potapljanja-v-bit, razpoka, ki je takrat nemara nastala, se ni takoj pokazala.

Pač pa je kasneje začelo prihajati do izpadov, bili so neopazni, bili pa so tudi vedno pogostejši in vedno daljši. Kadar jima ni svetila luč pohote, sta občasno nehala biti drug za drugega. In kadar je prišlo do tega, sta eden kot drugi pokazala nepričakovano pasivnost: od kod tako neomajno prepričanje, da bo tisti drugi vstal in napolnil nič z brnenjem električne biti? In da se moraš, če se to ne zgodi, preprosto zapreti vase?

Nekje na koncu tega procesa (sprožene na avtomobilski cesti) je Jasnin

odhod na avto, ki jo bo odpeljal proti jugovzhodu. Odšla je zaradi nekakšnih izpitov (za kar je dobila izredni dopust), med njima pa je bilo rečeno, da je zdaj čas za poskusno ločitev, za začetek obdobja, ki ga bo mogoče kazalo potem podaljševati.

Že pred Jasninim odhodom pa je Julijan začel sam od sebe prevzemati nočne in nedeljske šihite, čedalje manj sta bila skupaj.

TU BI lahko omenili še neko Julijanovo domnevo: da je Jasna, ko je tako brez besed poslušala Julijana, ko ji je govoril o Erosu, ki naj bo kot sveti Duh, ki naj torej veje, koder hoče, imela pred očmi določeno (prav nič zaželeno) osebo: Svetlano. Vendar med stavki, izgovorjenimi na njen plahi in spravljivi način in prekanimi z mehkiimi germanskimi r-i, ni niti enega, ki bo to izrecno potrjeval.

16. 6. 1978

Mistika tega romana: davi, nekaj minut potem, ko sem prišel domov, je dala ena izmed lokomotiv na postaji zvočni signal. Čisto na kratko in ne preglasno je zahupala. Strojvodja je najbrž hotel nekoga opozoriti nase – ali na svoje vozilo. Nekaj mističnega je v tem, da sem tako navadni zvok občutil kot sestavni del teksta! Nisem ga slišal zunaj v prostoru, slišal sem ga »tue«, v romanu.

Kje sem bil takrat – verjetno sem stal tam v dnevi sobi napol sklonjen, pripravljen na predklon. Hotel sem se malo razgibati. Predstavljam si tako samega sebe, spomin mi pri tem ne deluje preveč zanesljivo. Prav ta miselna odsotnost, to je tisto, o čemer zdaj govorim. Govorim o »mistiki« in se prav nič ne sprenevedam: seveda sem ohranil vso zmogljivost kritične presoje, seveda ločim to, kar vidim in kar slišim od svojih romanopisnih naklepov. In natančno vem, do kod sega ujemanje med enim in drugim svetom, med tem-kar-je in tem-česar-ni. Občutek pa vztrajno trdi svoje: dizlova lokomotiva se je oglasila v romanu.

Tisto hupanje sem torej slišal tako, ko da odmeva v ušesih nekoga drugega: nekega Julijana Podbevška.

Franci Črv: Stol

Goslača po vrnitvi iz Graščine še nisem srečal. Kdo se izogiba, on ali jaz? Sicer pa se tudi nisem odločil, da bom šel na tisti naslov v Ljubljani – Opekarska cesta toliko in toliko. Vse to izogibanje bi se lahko izkazalo kot smotno: najbrž se le bojim, da bi katera izmed mojih oseb s svojim obnašanjem zmotila predvideni potek romana?

Saul Bellow je zdaj povedal, kar je imel povedati. Hočem reči, da sem **Humboldtovo** oporoko ponoči prebral do konca. temu romanu kar precej dolgujem: dal mi je, kajpak, zavest, da je to, kar pišem, tudi »en tak roman«, ki bi utegnil biti natisnjen. Julijanove dogodivščine so podobne dogodivščinam Bellowovega junaka, tudi Julijan ima svojega Humboldta. Ime mu je Lucij Bego.

Napetost v **Humboldtovi** oporoki vzdržujejo neskončne junakove jeremijade, kako se mu premoženje drobi pod prsti, kako ga eksistenčno ogrožajo ženini advokati, kako ga ogrožajo gangsterji, ki so mu razbili njegov lepi beli mercedes. Kot ga je nekoč ogrožal Humboldt, ki je znal vleči iz njega denar. Beli zobje, ki jih kaže junak, ko se nam venomer po ameriško smehlja, so samo lep videz. V resnici je junak jezen na ves svet.

In potem tista glavna ironična poanta: junak bo po vseh polomijah spet prišel na konja, kako? – s pomočjo zamisli za filmski scenarij, ki mu jo je Humboldt v oporoki zapustil. Tudi tu lahko potegnem lepe vzporednice. Preden se je Julijan lotil romana, se mu je življenje kazalo kot nepopisan list. Seveda, ko je pa čisto pozabil, da ima tudi sam svojo, precej temna, opolzko in grozljivo preteklost. To je torej njegov kapital, dediščina po Humboldtugospodu Luciju: odkritje, da je preteklost umazana, torej bogata.

Kako naj pojasnim okoliščino, da se Julijan prej ni takorekoč ničesar spominjal? Mogoče ni imel časa za to, zdaj, ko se je znašel na preskušnji samote, pa prihaja to in ono na dan? Bolj verjetno se bo slišalo, če rečem, da se je Julijan zdaj osamosvojil. Zdaj mu ni več toliko do tega, da bi izpadel lep (ne-umazan), zdaj se mu fučka celo to, da bi lahko izpadel neznačen. Ga to spoznanje o lastni brezbriznosti – ki morda še ni čisto dokončno! – vsaj kaj zabava? V romanu bi to podmeno težko opravičil. No, junak lahko vseeno nekje zapiše, »da ga je vse skupaj začelo zabavati«. Nikjer ni rečenč, da mu je brallec dolžan verjeti.

Ko je gospod Lucij s svojim hipnotizerskim posegom sprožil pravo pravcato

(Nadaljevanje na 26. strani)

čutno poželenje — poželenje, čigar predmet naj bi bil on sam, g. Lucij, živahni starček z gizdavo počesanimi zalizki in ganljivo krivim nosom — gre za prizor, ki sem ga opisal v kratki skici pogovora na kavarniškem vrtu — je omenjenemu poželenju sekundiral tudi gnus, gnus posebne vrste, pa čeprav tega v skici nisem omenil. Gnus posebne vrste, znan iz Sartrovega romana. Tam — v Sartrovem Gnusu — je junak poskusil spati s svojo stalno priležnico, pa se mu je izjalovilo. Dajmo to malce precizirati. Nekaj v junakovem telesu se je zganelo, ko da ni njegovo. V obeh primerih: pri Sartru in na kavarniškem vrtu. Gre za znani neprijetni občutek, — kot če bi ob polni zavesti videl, kako se premika truplo. Ali pa, da se mimo tvoje volje premika roka, ki si jo pustil mirno ležati na robu kavarniške okrogle mizice. Sploh ni potrebe, da bi za zgled jemali tako izjemen in tabuiran organ, kot je penis.

Iz tega naj zdaj potegnem kak nauk. Pametni ljudje se izogibajo ljudem Lucijeve sorte, homoerotikom, spiritistom, hipnotizerjem. Julijan bo takim naukom prisluhnil, se malce zamislil, potem pa šel mirno po svoji poti naprej: tako smo si pač zamislili njegov roman.

Od vsega začetka sem sklenil, da bom v dnevnških zapiskih govoril samo o tem, kar se dogaja tu in zdaj, se pravi o tem, kako sem ponoči slonel za receptorskim pultom, pa o zmečkanih rjuhah na Jasni nem ležišču, o šumih ceste. Sem mogoče že omenil, da so tiste rjuhe umetno pomečkane, Jasna je kajpak pospravila za sabo.

Praksa je zdaj te sklepe dokončno postavila na laž, vse se je spreminjalo. Mogoče, mogoče sploh to sodi k eksperimentu. Ne: krivo je to, da ne znam več prav ločevati med tistim, kar je znotraj, in tistim, kar je zunaj. Preveč se zapiram vase, preveč se izogibam drugim ljudem; predvsem Goslaču.

OGIBATI se ljudem: ta besedna zveza je v Julijanovem dnevnškim zapisu 16. 6. — proti koncu tega zapisa — kar dvakrat uporabljena. Prvič v zvezi z g. Lucijem, ki se mu mladi Julijan v svoji nespameti ni znal izogniti, drugič pa v zvezi s Svetlim goslačem, ki naj bi se ga Julijan po vrnitvi iz Graščine izogibal.

(V resnici gre samo za to, da mu ni telefoniral že prvi dan.)

Tokrat smo, menda prvič, postavili dva svetnika — Lucija in Albina, torej svetega Lucija in svetega Albina, v isto vrsto.

Poglejmo, kaj imata Goslač in Lucij skupnega, v čem sta si podobna sedanjemu Sveti goslač in nekdanji gospod Lucij. Oba sta malce čudaška. (O Julijanovem čudaštvu ne govorimo posebej.) Poglejmo, kakšna sta v odnosu do naše glavne osebe. Kaj je tu za Julijana najbolj pomembno — nemara to, da izžarevata nekakšno magično moč, ki se ji Julijan skuša odtegniti? No, ne gre le za magično moč, te stvari so konec koncev zelo neoprijemljive. Mogoče bi lahko rekli, da mu lahko oba nekaj ponudita? Nekaj takega, kar mu je hudo potrebno? Oba — g. Lucij in Sveti goslač — sta se v določenem času ukvarjala s spiritizmom, okultizmom, teozofijo in podobnim, resda čisto privatno, kot čista amaterja, in ne da bi pri tem zapadla pod zakon o združevanju v društva. Vendar očitno z željo, da ustanovita vsak svojo neformalno šolo: in Julijan naj bi bil njun prvi poskusni učenec.

Julijan naj bi bil prvi, ki se ga bo posvetilo, ga sprejelo med izbrance. G. Lucij je nekoč v preteklosti uvidel, da si ni izbral pravega: Julijan ni primeren za med izbrance, ni človek za v elito. Preveč je demokratičen, preveč plebejski, nagiba se k odpadništvu. Vsak guru bo prej ali slej dvignil roke in ga odslovil, sam pri sebi in na tihem, saj slovesne odslovitve in izob-

Franci Črv: V gozdu

čenja ne more biti, kjer ni bilo prav tako slovesnega sprejema. Za Julijana pa je kajpada pomembno to, da bo odpadel, preden bo odslovljen. Tako se odpadništvo v nekem smislu kaže kot prehitevanje zgodovine.

BITI ODSLOVLJEN: to besedno zvezo sliši Julijan prvič iz ust g. Lucija, vendar ne v zvezi s samim seboj. Ni bil on tisti, ki so ga odslovili, pač pa kipar Podlasek.

Ob neki priložnosti je Julijan potožil g. Luciju, da ga je Podlasek prejšnjo noč v kavarni »prav pobalinsko napadel, ga zmerjal kot psa«. (Gre za dogodek, ki smo ga v dnevniku-romanu že obravnavali.) Na Julijanove pritožbe, ki bi se jih dalo razumeti tako, ko da je g. Lucij naščuval Podlaska proti Julijanu, pa g. Lucij hladno odvrne: Podlaska sem že pred časom odslovil. Julijanu se tako sploh ni posrečilo, da bi »zadevo razčistila«, kakor je sprva nameraval.

BESEDO »ODPASTI«, pravzaprav »pasti preč«: to besedo je Julijan prvič slišal s čisto druge strani. Sliši jo, ko stoji z nekaj sto drugimi študenti v zboru na ulicah zasneženega mesta: pomladi 1952. leta, v času velikih ametov. Pred brigado stoji visokorasli brkač, njegovo obnašanje kaže, da mu take situacije (stati pred brigado) niso tuje. Ta brkač jih je torej postavil v zbor, da bi jim povedal, kje in kako naj zastavijo svoje mladostne moči.

Julijan v tem času komajda sluti, kaj pomeni, če lahko o kom rečemo, da je rojen voditelj. Brkačevo preteklost komajda sluti, o njegovi imenitni prihodnosti ne more ničesar vedeti. Sicer pa se načelno ne zmeni za vse te klavnoblesče kategorije, kot so slava, moč, oblast, ugled. Morda dovoli skrivnim tipalkam svoje podzvesti, da jih lahko otipavajo in spravljajo v bunker spomina? V zraku je slutena brkačeva

pomembnost, ki kakor potok žubori iz preteklosti v prihodnost. Njemu in nekaterim drugim, ki stojijo z njim ramo ob ramo, prihajajo na misel besedne zveze kot veseli veter in veter iz host. Brkač pa jim pove dovtip o kurbi, ki se je s stanovsko kolegico pogovarjala o nekem fejsť fantu: ta da je imel na kožici utetovirano besedo ADAM. Ne, pravi druga, mlajša in sočnejša: ne, tam ne piše ADAM, ampak AMSTERDAM.

Nadaljujmo z opisom dogodka, ki je ostal našemu junaku skozi desetletja v spominu. Varno: spravljen v bunkerju? Bi lahko rekli, da se tu v mehko in sprejemljivo možgansko snov odtiskuje nekaj novega, vračje življenjskega? To novo je izrečeno nekaj trenutkov zatem, ko se je podelgel smeh po razpotegnjeni in nabrekli besedi AMSTERDAM. Brkaču z ozko glavo se očitno mudi v gostilno, s pogledom preleti vrste mladcev in pravi: pa da ne bo kdo preč padel.

NADALJEVANJE DNEVNKA (16. 6.)

Tipkam zvečer, in glede na to, da nocoj nimam šihata, se lahko zavleče pozno v noč. Popoldne sem spal.

Ob enajstih sem pil pivo v bifeju samopostrežne trgovine. Tam je bil tudi tovariš Jelovšek, s črnim trakom na zavihu suknjiča. Prav bedno je zgledal: se pač ne znajde! Znajti se v takem, pomeni, da znaš odigrati predpisano vlogo. Se pravi, imeti natanko taka čustva, kakršna so predpisana za ta primer — ali pa: jih znati pravilno posneti. Zdi se, da je to še najbolj preprosto: biti povsem brez čustev in samo kazati ustrezne znake. Od Jelovška pa pravzaprav tega niti ne pričakujemo! Če bi se Jelovšek na vsem lepem začel obnašati po vseh predpisih, bi s tem pokvaril predstavo, ki smo si jo o njem ustvarili. V to mesto je prišel nekaj let pred mano, prav tako iz Ljubljane.

Drugo vprašanje pa je: ali je vse to sploh res? Je Jelovšek res tak, je srenja res taka? Ali pa se le oprijemljem priljubljene teorije, Jelovšek pa mi po sili prilik služi za primer? No, lahko bi bil vsaj uporabil modno besedo, ki sem jo slišal zadnjič v Ljubljani: **image**, izgovorjeno po angleško. Slišal sem jo kajpak od Stefana L. Stefan zna kup jezikov, angleščine pa ne. Zato sprva sploh nisem razumel, kaj hoče, ko mi je govoril o nekakšnem imidžu. Važen je tvoj imidž, je rekel, koga sploh briga, kakšen si ti v resnici!

Imidž. Potem sem se spomnil, da mora biti to beseda kot **imago**, ta beseda bi bila podobna Stefanu, če bi bil rekel imago, on, ki zna grško in latinsko, bi ga bil takoj razumel. Ne morem ga pa razumeti, če mi pravi imidž, ko pa vem, da z angleščino nima **blage veze**. Tudi na tem primeru se lepo vidi, kako mi unaprejšnje predstave, predsodki o ljudeh, idealizem itd. — kako mi vse to onemogoča, da bi zares razumel ljudi.

Nekaj časa je trajalo, da sem dojel: imidž je pač modna beseda in kot tako je lahko uporabljata tudi nekdo, ki je v angleščini popoln začetnik. Torej tudi Stefan L. Ah, ti misliš imago, sem vzkliknil, prevajajoč pri tem v možganih zapisano besedo v izgovorjeno in izgovarjajoč jo po črki. I-m-a-g-e. Dobri Stef se ni dal zmesi, takoj se je prilagodil in začel — posebej zame — tudi sam izgovarjati besedo tako, kot je napisana. Saj ni važno, glavno je, da me fant razume, si je mislil: naj bo torej imago.

Z Jelovškom nimam takih kratkih stikov. Sporazumeva se praviloma še prej, preden pride do verbalizacije. Tako je bilo tudi zdaj: ni mu bilo do tega, da bi ga spraševal, zakaj nosi ta črni trak, zato sem o tem gladko molčal. Vedel sem, zakaj ga nosi: zato, ker misli, da je to zdaj pač obvezno.

Pripovedoval mi je o svojem zadnjem srečanju s Svetlano. Vsekakor jo je moral srečati nekje v istem koncu Ljubljane, kjer sem jo srečal jaz, mogoče celo natanko na istem kraju, pred mercatorjevo trgovino. Svetlano vodijo njeni kurirski posli vsak dan po istih poteh, razen tega pa je stanovanje Jelovškove matere v isti ulici kot Henčkovno stanovanje. Nič ni rekel, ali je tudi njega povabila v svojo novo sobo. Sicer pa niti približno ne vem, kako Svetlana v resnici gleda na Jelovška. Se ji smili, se mu posmehuje, se ji zdi zanimiv ali človeški? Z Jelovškom se pogosto pogovarjava o njej, ti pogovori so pravzaprav zelo enostranski: eden od naju — bodisi on bodisi jaz — pove kaj novega o Svetlani, na primer o tem, kako pri tej puncu pogrešaš tisti nevidni odbojni zid, ki onemogoča, da se čuti telesna bližina; drugi to posluša in kima in tako sploh ne pride do

kakšne izmenjave mnenj, do kakšne priporočne izkušnje.

Pustil sem ga torej, da je povedal svoje, — in to bom zdajle zapisal (ker je morda uporabno v romanu).

Dobil sem vtis, da bi se obema — Svetlani in tovarišu Jelovšku — zdelo povsem normalno, če bi se tam na pločniku pred Mercatorjem brez pomislekov objela, se držala za roko in gladila po bokih. Vendar tega nista storila. Prav to pa mi je Jelovšek hotel povedati, prav to me je hotel vprašati: kako je mogoče, da ljudje ne počnejo tega, kar je edino normalno? Po njegovem se je Svetlana malo zredila, kakor da bi bila noseča? Razločno je čutil, da bi se tudi njej zdelo povsem normalno isto, kar se je zdelo njemu. Mogoče se je glede Svetlanine normalnosti motil, mogoče se tudi ni. Kakšen je zgledal, ko mi je o tem pripovedoval: učinkoval je malce zanemarjeno, njegovo obnašanje je pričalo o tem, da je poln nečesa. Poln česa? Živega spomina na dogodek, o katerem mi je pripovedoval? Ali pa je govoril o Svetlani le zato, da bi me odvrnil od spraševanja o črnem traku (česar pa se mu pri meni zares ni bilo treba bati)?

V Svetlaninem obnašanju pa je moralo biti nekaj zares azzivalnega. Bilo bi ji podobno. Prav zato, ker sta bila na cesti in vsemu svetu na očeh: tako se ji ni bilo treba bati, da bi se dotikanje in prijemanje razvilo v kaj bolj resnega.

Njegov nasladno otožni pogled izza naočnikov — tokrat jih ni snel — je pričal o globoki zavzetosti za medčloveško poštenost. Le zakaj si ne bi smel priznati, da ga je tam na pločniku prevzelo čisto preprosto poželenje po ženski? In le zakaj ne bi zdaj tega povedal nekemu, ki, kot vse kaže, deli z njim te občutke, čuti poželenje po isti ženski (Svetlani)? Ni mu bilo mar, da bi lahko izpadel smešen. Preveč je bil prepričan v veljavnost tega, kar čuti, v veljavnost tega, kar je vendar preprosto res; kako bi se torej mogel ozirati na nekakšno smešnost ali neumestnost resnice?

Okrog naju je bilo tisti hip polno drugih ljudi, kdor bi le hotel, bi ga lahko slišal. Razen tega ga obiskovalci bifeja vsaj na videz poznajo. Pa nič ni kazalo, da bi poslušali, prej bi lahko rekel, da so tudi vsi drugi govorili na podoben način, glasno, brez zadržkov, v polnem prepričanju o veljavnosti tega, kar čutijo in kar pripovedujejo. Vse teče kot po maslu, da le ustrezaš imidžu, kot bi rekel Stefan L.

Vseeno pa se mi zdi čudno, da ni pomislil: tale človek (namreč jaz, Julijan P.) vendar tudi pozna Svetlano in mogoče ve o njej še kaj več, tako, da se mi lahko po tihiem smeje? Kakorkoli že, Jelovšek je v tem mojem prikazu izpadel malo preveč patetičen. Mogoče spet poenostavljam.

Moral bi bil sproti, ob vsaki njegovi besedi, ob vsakem gibu opisati tisoč odtenkov, ki sem jih zaznal, ali ki so se mi ponujali.

ZAKAJ med Julijanom in tov. Jelovškom nikoli ni zdravega in naravnega moškega odnosa, ki je sicer med prijatelji v navadi? Zakaj nikoli ne primerjata izkušenj, zakaj vedno eden govori, drugemu pa je prisojena vloga poslušalca?

JULIJANOVA PRAPODOBA »zdravega in naravnega moškega odnosa«: S sošolcem, pravzaprav z vrstnikom, ki hodi v paralelko, se umakneš v grmovje, da lahko primerjata penisa. Polak — tako je sošolcu ime — potem strne svoja opažanja v ugotovitve: da poznamo velike penise (ali Polakove penise) in srednje (ali Podbevškove); razen tega še razred majhnih penisov, kamor se uvrščajo vsi drugi.

Nekako v tem slogu se Julijan desetletja kasneje pogovarja s Stefanom L., seveda ne o primarnih spolnih znakih, pač pa o njihovih nadomestkih; na primer, o pravih mislih: o najpravišjih mislih, (ki so Stefanove), o manj pravih Julijanovih ... itd. itd.

S tovarišem Jelovškom pa se ne da pogovarjati v tem slogu.

Mogoče smo prej ustvarili videz, ko da ne Jelovšek ne Julijan ne jemlje resno svojega tekmeča. (Zdaj ne utegnemo razpravljati o umestnosti tega izraza.)

Stvar ni tako preprosta. Lahko bi jo obrnili: da nobeden od njiju samega sebe ne jemlje resno: in ne samo kot možnega Svetlaninega ljubčka, ampak tudi nasploh, v smislu obstojnosti. Kakor ne jemlje resno skrajno neobstoje snovi, recimo vodikovega hiperoksida ali pa majskega snega. O sebi torej nista navajena misliti tako, kot mislimo o vodi, o kamnu, o zlatu, o steklu ali vsaj kot o odvrženih polivinskih vrečkah, ki preživijo prenekateri letni čas. Pač pa, kot rečeno, podobno kot o vodikovem peroksidu ali o ozonu ali o tekočem dušiku (ki ga čez nekaj trenutkov tako ali tako več ne bo).

Od kod zdaj to, da Julijana in Jelovška dajemo v isto vrečo? Mogoče smo doslej premalo povdarili neko njuno skupno potezo: manjka jima, enemu in drugemu manjka — povezanost z množicami.

ŠE ENA prapodoba. Julijan Podbevšek kot šestnajstletni pripadnik avantgarde nenadoma začuti potrebo po tem, da bi se izločil, da bi odpadel, padel preč — že nekaj let pred zborom brigadirjev, na katerem je visokorasli brkač šaljivo omenjal preč-padanje. Se nekaj mesecev pred tem je kazalo, da bi Julijan utegnil postati zgleden skojevec; ko je bilo rečeno, da mora priskrbeti pol kilograma bakra, ni odkimal, samo malo prestrašeno je gledal, saj se mu ni niti sanjalo, kje bi lahko dobil baker. Za skojevca ni nič nemogoče, se je reklo. Kasneje se je na baker (ki ga ni bilo) pozabilo, kot se je k sreči pozabilo tudi na mnogo drugih direktiv.

Pač pa je potem nastopil čas, ko je bilo treba pisati plakate in transparente. Tega Julijan nikakor ni zmoget. Najti baker, čeprav bakra ni, storiti kaj nemogočega, to že. Kar zadeva pisanje transparentov, pa bi bilo treba upoštevati, da je bil Julijan pravi mazač: ne pri štirinajstih, ne pri šestnajstih, ne pri osemindvajsetih letih ni bil zmožen spraviti skupaj pismenega izdelka, ki ne bi bil opremljen s packo. Organizacija mladih komunistov seveda ni mogla tolerirati take osebnostne poteze pri fantu, ki je izhajal iz malomeščanske družine. (Julijanov oče je bil trgovski potnik.) Terjala je od njega celo to, da mora redno voditi nekakšno blagajniško knjigo. (Nadaljevanje na 28. strani)

Franci Črv: Na smučišču

Edina revolucionarna naloga, ki jo je Julijan opravil brez posebnih odporov in zapletov, je bilo »predlaganje novih kandidatov«. Predlagal je sošolca, ki si je očitno želel biti predlagan: Julijan je bil tu samo transmisija sošolčevih želja. Kasneje, ko Julijana že ni bilo več zraven, je bil predlagani sošolec sprejet; in ostal je zvest, naveki veren, kot bi rekel Stalin.

V času, ko je Julijan samega sebe predlagal za odpad — ko so njegove mlade nosnice pručile zavohale v zraku omamni vonj odpadništva — je bila ura, ki ni bila prav nič primerna za take ekshibicije. Pisalo se je leto 1948. Julijanu, ki tudi pri tej zgodovinski uri ni bil na tekočem, tako, kot ni bil na tekočem tudi ob vseh literarnozgodovinskih ur, kadar so odbile nastop nove smeri, ni mogel niti sanjati, kakšne dvome je zbudil v srcih zaupnih, kolj ali manj zvestih mladih mož, ko jim je naznanil, da se umika iz bojujočih se vrst. Se je mar umaknil v znak protesta proti revizionizmu Titove klike? Kdo bi mogel pomisliti na kaj takega: Julijan tega žargona sploh ni obvladal, politična resnica pa se, kot lahko vidimo prav na tem primeru, zunaj žargona ne more znajti. Julijanu očitno ni bilo sojeno, da bi bil politik, bil je preprosto tako neroden in neuk, da ne bi mogel stati ne na tej ne na drugi, ne na pravi ne na napačni strani. Ni imel slabega političnega instinkta; sploh ga ni imel, nobenega. Vendar so ga ure in ure spraševali: zakaj? zakaj? zakaj? in očitno niso mogli ničesar razumeti. Saj jim tudi Julijan sam nikoli ne bi znal pojasniti, kakšno omamno prostost si obeta onkraj osovražene blagajniške knjige, onkraj minijevno-rdeče barve in dletasto prirezanih trsk, s kakršnimi so pisali transparente.

V TISTI omamni prostosti tam spredaj (ali pa, če že hočemo, spodaj: v prepadu časa) je bilo, na kratko povedano, vse. Bit kot taka, življenje, kakršno naj se uresniči, z vsemi rekviziti vred. Med temi rekviziti je bila tudi knjiga, presunljivo podobna tisti, ki ji je hotel uiti: knjiga gostov v recepciji nekega zakotnega hotela.

PRAPODOBA Julijanovega romanopisja so scenarji za samomor, ki jih že desetletja sestavlja v glavi, ne da bi jih skušal tudi prenesti na papir. O tem, kako in zakaj je sploh začel sestavljati te scenarije, bo nemara čas spregovoriti v kakšnem drugem tekstu. So pa to dejanska scenariji za primer nezgode. Seveda tu ne govorimo o scenarijih v filmskem, ampak v futurološkem pomenu te besede. Če bi Julijan začel kdaj v kakšno zagato, iz katere se ne bi dalo drugače uiti, mu je bilo treba poiskati zasilni izhod. Človek, ki si je v svesti takega skrivnega zasilnega izhoda, bo postal sčasoma čez uro mero predrzen in — če ni bil tak že od vsega začetka.

Spočetka so ti scenariji po svoji zasnovi naivno-romantični, z leti pa se krepili Julijanov smisel za realizem. Vedno bolj se posveča podrobnostim v izvedbi. Vedno več je v njih stvarnega upoštevanja človekovih danosti. Rok izvedbe se čedalje bolj odmika. Slejkoprej pa morajo ti nikoli napisani spisi ustrezati trem prvotno postavljenim zahtevam: zahtevi po snažnosti, zanesljivosti in diskretnosti. Ne gre za diskretnost v programiranju in v izvedbi, pač pa naj bi bile diskretne posledice: na obličju zemlje naj ne bi ostali kakšni sledovi. Tu se kaže Julijanov skriti perfekcionizem, značajska poteza, ki je pri njem sicer ni mogoče opaziti.

Julijanovi zapiski za roman so tem scenarijem komplementarni in se razraščajo v nasprotno smer. Namesto perfekcionizma se v njih uveljavlja fragmentarnost, namesto diskretnosti klepetavost. Posledica je — namesto dokončne gotovosti — absolutna negotovost o vsem.

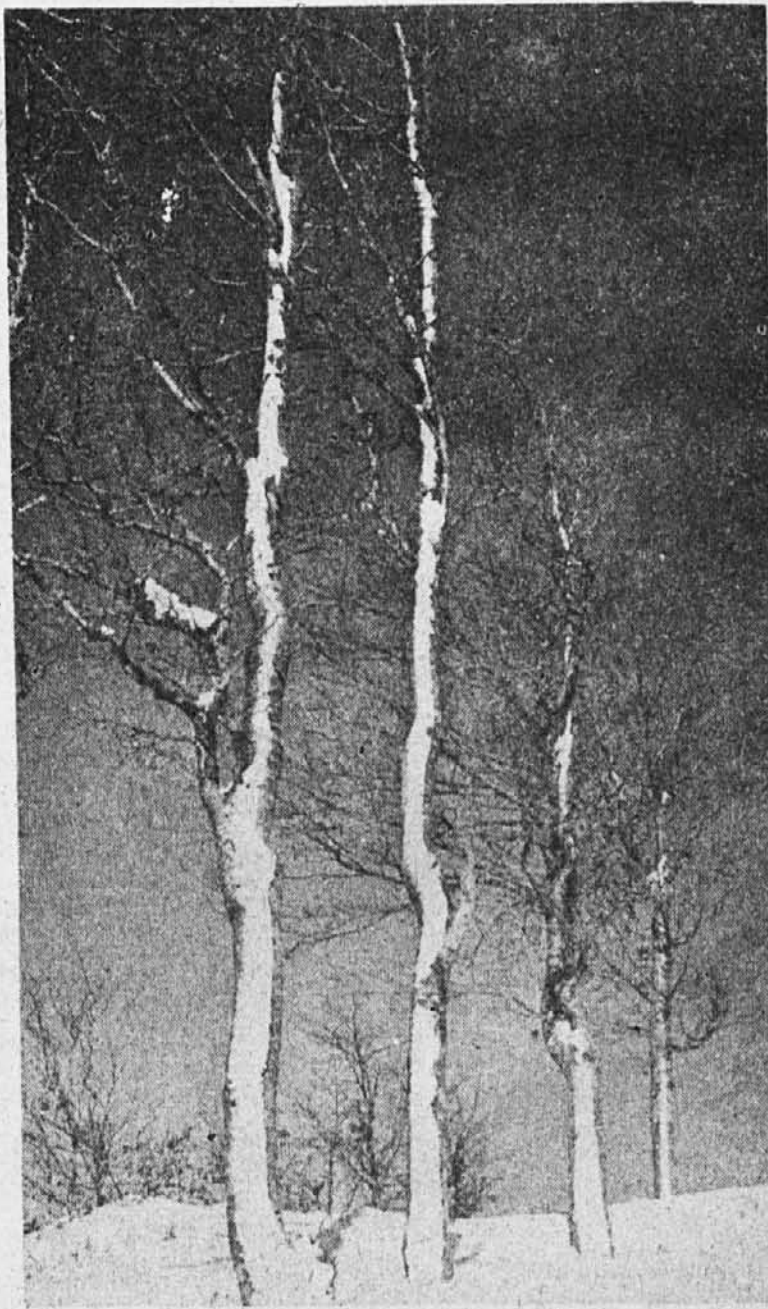
Na dan, ki je sledil noči, polni pogovorov s Svetim goslačem, je Julijan zapisal svoj kratki pogovor s tovarišem Jelovškom: pogovor ob pivu. Niti z besedo pa ni omenil noči.

Prejšnji popoldan je Julijan telefoniral k Mateji, zahteval Svetega goslača in ga uprašal: kako se kaj počuti in ali bi mu prišel ponoči delat družbo v hotel: kot mu jo je že nešteto krat. Sveti goslač je brez slepomišljenja izjavil, da pride ob desetih. To je bila ura, ob kateri je navadno zapuščal hišo žensk — hkrati pa ura, po kateri Julijan navadno ni več imel pravega dela. Biti pa je moral tam.

Sveti goslač mu je kar precejkrat pomagal vztrajati na tej mrtvi staži; po Julijanovem prepričanju sploh ne iz golega človekoljublja, pač pa predvsem zato, ker se mu ni preveč mudilo domov. Bilo ga je (kot je domneval Julijan) malce strah tiste sobice s posteljo na sredi, tako podobne vežici z mrliškimi parami. Pri Mateji po deseti ni bil več zaželen. (Julijan je nekoč poznal podrobnosti o tej aferi — kako je nekdo Goslač predolgo ostajal pri svojih ženskah in kako so mu potem postavile nekakšen ultimat — vendar jih je pozabil.) Res je tudi to, da je Sveti goslač, ki sicer ni bil kadilec, rad pokadil v (Julijanovi) družbi svojo Maričko in svojo Ivanka. Tako ju je imenoval v Julijanovi navzočnosti, ne enkrat ju je tako klical po imenu, ki je bilo vedno isto — za prvo tako in za drugo drugačno — pri čemer je puščal Ju-

lijanu povsem prosto pot glede tega, ali si bo to dvojico imen kako razlagal: recimo, da bi uporabil špansko obliko teh domačih (za cigarete vsekakor zelo neprimernih) imen. Nakoli ni kazal nagnjenj, da bi kadilski užitek delil z Julijanom, se pravi, ni ga zapeljeval v naslado, ni ponujal ene izmed svaljčic — če je že imel, kot pravimo, dve — Julijanu: preprosto prižgal si je. Potegnil iz žepa in prižgal, najprej eno, kasneje potem še drugo. Vse kaže, da je bil ob tej uri potreben natanko dveh: toliko si jih je privoščil, toliko si jih je odmeril. Smo mar pozabili povedati, da je pri Svetem goslaču v glavnem vse tako odmerjeno?

Goslaču pa se nikakor ni bilo treba bati, da bodo v zvezi s tem padle kakšne pripombe; ni se mu bilo treba bati, da se bi Julijan utegnil spotakniti bodisi ob pregerešno razvado kot tako, bodisi ob eksaktnost v odmerjanju, bodisi ob Goslačev egoizem. Na splošno Julijana ne bi mogli obdolžiti pretirane taktčnosti v občevaranju, v tem primeru pa je bil vsekakor precej takten. V resnici morda sploh ni šlo za taktnost, ampak za taktiko. Julijanu bi bilo nad vse zoprno, če bi imel občutek, da ga njegov nočni obiskovalec v zvezi s tem sumi potrebnega ali nepotrebnega strahu, še bolj se je bal suma, da ni na tekočem. Julijanu se je zdelo, da bi spoznal vonj indijske konoplje in sorodnih zelišč; da bi ga znal razlikovati od vonja drugih eksotičnih cigaret. Verjetno pa bi bil v zadregi, če bi moral dajati podrobna pojasnila o

Franci Črv:
Zimski čas

svojih zadevnih izkušnjah. Kaj se ve, mogoče sta bili tisto čisto navadni cigareti, mogoče je Sveti goslač namenoma zavajal prijatelja, ko je namigoval — zelo spretno in neoprijemljivo — da pravzaprav kadi marihuano? Sploh pa je v takem primeru najbolje nič vedeti. Lahko bi kdaj naneslo, da bi bil Julijan po službeni dolžnosti dolžan dajati kakšna pojasnila organom za notranje zadeve? Tako, kot je moral občasno dajati v upogled seznam gostov? Če bi bile razen tega zaželenne še kakšne ustne informacije, gotovo tudi ne bi molčal, prav tako pa si tudi ne bi želel lagati. V takem primeru ni dobro preveč vedeti — in, če vednost ni zaželena, zakaj bi potem človek spraševal?

Situacija je bila v nekem pogledu podobna tistemu nekdanjemu mižanju na obe očesi spricho domnevnih Lucijevih erotičnih nagibov. Podobno se je Julijan vedel v zvezi s pristržno toplimi Lucijevimi stiski rok. Vsakdo lahko končno kadi, kar hoče; vsakdo ima lahko take ali drugačne erotске želje; in končno, vsak organ sekretarijata za notranje zadeve ima pravico do določenih informacij. Svojega resničnega ali možnega deleža pri vsem tem Julijan nikakor ne bi hotel povezovali ne s homerotiko, ne z ovaduštvom, ne s kakršnimkoli drobnoburžujskim zgražanjem. Svojega deleža v vsem tem si ni bil v svesti. Kvečjemu kasneje, post festum, ampak to je že druga zadeva.

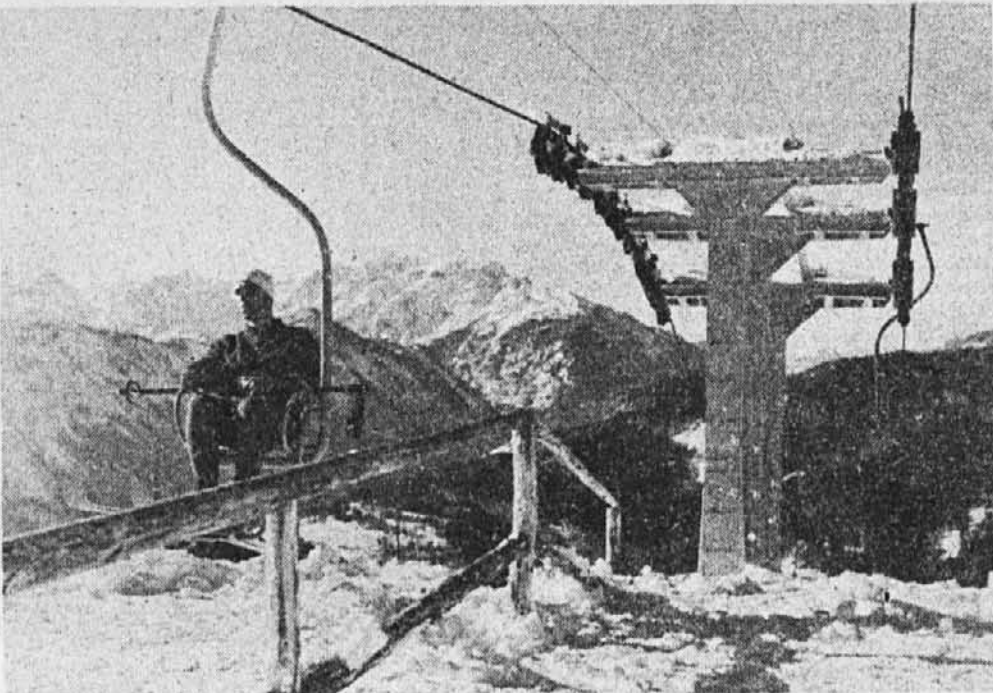
Koliko kratov mu je Sveti goslač dajal moralni poduk, koliko kratov mu je napol za šalo prijateljsko bral levite! Ali ne bi bila zdaj, ob Marički in ob Ivanki imenitna priložnost, da mu to povrne? Julijan pa ni čutil potrebe po takem povračilu, kakor bi že bilo povsem naravno, če bi na namige o alkoholiziranju odgovoril na namige o fiksiranju in zasvojenosti. Nasprotno, molčal je in ob tem na tihem užival. Sveti goslač se je — po njegovi sodbi — oprjel Marički in Ivanki na določeni stopnji svojega duhovnega razvoja. Ko je bil zadošči blizu popolnosti (pa vendar še povsem v oblasti zemeljskih sil), je začel odklanjati vsakršne direktne in mehanične manipulacije z lastnim telesom. Za nekoga, ki se je dokončno podal na strmo in samotno pot, je bilo povsem nesprejemljivo, da bi si segal med noge iz želje po nasladi. Ne smemo pozabiti: govorimo le o Julijanovih domnevah, o izhodiščih njegovega molka in njegovih tihih užitkov. Na Goslačevi Maričko in Ivanko je gledal nekako tako, kot je gledal vrli Alojša Karamazov na Zosimove piškote.

Obudimo v spominu to afero: mladi Aljoša, kajne, je tudi imel svojega Humboldta, temu Humboldtu je bilo ime starec Zosima. Ta starec je bil nekakšen svetnik, kljub svetništvu pa je prav rad grizljal piškote. Zosimovi sobratje so se nad tem zgražali, Aljoša pa je piškote dopuščal, jih človeško razumel in ni zastavljal nepotrebnih vprašanj. Enako tudi Julijan v podobnem položaju. Le da je Julijan k temu dopuščanju in razumevanju dodal še nekakšne »tihanje nasmehe«.

Ni se nasmihal sam, nasmehe je prepuščal predmetom. Ko si je Sveti goslač v rahlo tresočo se roko našteval svažitico, so se začeli po vrsti nasmihati: predalčki z dokumenti, ključič s hruskastimi obeski, zastrite luči. In seveda niso bili izmuzeti oblaki dima, ki so se počasi pomikali proti priprtih vratom recepcijske pisarne, kakor jim je pač veleval preprič: podobno kot se je smejalo morje v neki Kettejevi pesmi.

Toliko o dogodkih, ki so se večkrat — spet in spet — ponavljali.

Pod tu in zdaj nam ostane opis Goslačevega profila, enako ostrega in galskega kot vedno. Pravzaprav se je tokrat zdela Julijanu ta ostrina malce ublažena. Goslačeva desna roka je obvisela na robu predalčnika z dokumenti, malce neodločno je obstala tam, saj Goslač nikakor ni imel

Franci Črv: Na vrhu

namena, da bi se tu česar koli dotikal. Kadar je bil na obisku v »Julijanovic« recepciji, senačetno ni dotikal ničesar razen zunanjih površin pohištva. Vendar se je v spletu teh kit prav gotovo skrival nekakšen pritajen drget, ki je pričal o nenadnih nagibih, da bi se poseglo po kakšnem izmed dokumentov, ki so ždeli tam, nesramno nedolžni v svoji (navidezni?) nedotakljivosti.

O neodločnosti Goslačevih gibov in o ublaženi ostrini profila pa govorimo tokrat zgolj zato, ker se zdi, da so se za temi malenkostmi skrivali določeni namigi. Sveti goslač se je ta večer — bolje rečeno: to noč — pokazal Julijanu v spremenjeni luči. Kakor da ga je del njegove samozvesti zapustil. Zdi se, da je bil pripravljen spregovoriti tudi o svojih težavah, potem, ko sta se skupaj nekaj časa posvetila drugim, manj akutnim, pretežno umišljenim težavam pri Jelovškovih in pri Mateji. Ni pa prišlo tako daleč, da bi se Sveti goslač obrnil na Julijana s kakšno prošnjo za pomoč ali za razumevanje. Do tega ni prišlo — bilo pa je v zraku. Julijan je bil kar malce presenečen. Vzemimo na primer Goslačeve besede, »da so ljudje hudobni,« in pristavek k temu, ki se je dobesedno glasil: vendar njihovo hudobijo poznamo in se ji tudi lahko izognemo, njim samim, namreč hudobnežem, v prid.

Ali pa, ko je spregovoril o časih, ki da so prav taki in prav nič drugačni, tako, da ne bi moglo biti slabših — tu je na svoj način, čisto nekrtežijansko uporabil visoki Krležev slog. To o »časihi« je bilo tako tipično njegovo, Goslačevo. Julijan je ob tem spet na skrivaj užival: kako more tako govoriti o casih nekdo, ki bi si moral šteti v čast, da soustvarja prav te čase? Spet smo zašli v opisovanje dogodkov, ki se ponavljajo, ki bi jih torej lahko zabeležili tudi ob kakšnem izmed prejšnjih moževanj v recepciji. Tu in zdaj-tu in zdaj pa je Goslačeva neodločnost, ki je pustila viseti desnico na robu predalčnika, čeprav bi jo Sveti goslač ob kakšni drugi priložnosti prav zagotovo položil drugače, prejkone vzporedno z lastnima stegenicama, skratka, nekam v os pogovora.

Ivanka je medtem tlela med kazalcem in sredincem levice, iztegnjeni palec pa se je kakor kakšna damska pištola narahlo dotikal senc, zdelo se je, da Svetemu goslaču ni prav nič mar, koliko dragocenega dima bo odhitelo v prostor, medtem ko on molče in ne da bi kadil, zbrano čaka, kaj bo imel Julijan povedati na njegovo priombo o časih.

In desnica ne ve, kaj dela levica, je rekel Julijan.

To seveda z Goslačevimi tožbami ni imelo nobene zveze. Vendar Goslač ni pokazal, da ga kaj moti, ker se je Julijan kar tako oddaljil od teme. Zdaj, je nemudoma vprašal — ko da je ves čas čakal samo na to priložnost — zdaj? Mislim, da tega nikoli ne ve. Ti je mogoče znano, je previdno dodal, kaj so menili stari Egipčani o levi in o desni strani?

Iz njegovega plahega tona se je dalo razbrati, da ga skrbi, ali ni ob tem Julijan kaj prizadet v svoji nevednosti.

Julijan, ki je v Goslačevem palcu očitno videl podobo na sence namerjene pištoli, v navidez lagodno stegnjeni desnici, ki se je naslanjala na predalčnik, pa slutil skrito željo po brskanju za hotelskimi skrivnostmi — za skrivnostmi gostov, ki se ta hip v svojih sobah vdajajo bogve kakšnim pregreham ali pa se premetavajo po žimnicah, ker so se zatekajo sem v nesmiselnem begu pred lastno usodo, — je s skrajnim naporom sledil toku Goslačevih misli. Kaj naj jemlje v poštev, levico, desnico, Goslačev glas?

Povej mi kaj več o tem, je rekel.

Sveti goslač je žal takoj zaznal prijateljevo raztresenost. Nima smisla, da bi te poučeval o starih Egipčanih, je rekel: ko si pa tako ali tako ničesar ne zapomniš. Razen tega sem prepričan, da te v resnici vse to bolj malo zanima, je dodal.

Julijan je na to nedoločno zmignil z rameni. Upal je, da se da ta gib razumeti kot izraz plahosti in zadrege, in seveda rahločutnosti. V resnici Goslačevim bleščečim izvajanjem, sestavljenim iz dolgih etimoloških verig, ni mogel prav slediti. Še manj je lahko upal, da si jih bo kolikor-toliko eksaktno zapolnil — da bi jih potem s pridom uporabil v romanu. Seveda: lahko bi si sposodil — pa čeduti od Goslača samega — kakšno knjigo, ki govori o tem predmetu, kar pa seveda ne bi pripeljalo do enakega literarnega učinka: tudi če bi si v knjigah nabral morje ustreznih besed, jih ne bi znal uporabiti na Goslačev način. Nikoli ne bi znal z njimi ponazoriti trenutka. Trenutek Goslačevega poduka pa je bil kakor lastavičji let, ostro zarisan, vendar takorekoč neponovljiv. Enako nesmiselno bi bilo, če bi si pri obnovi pogovora z Goslačem pomagal s slovarjem — ali pa, če bi, ko bi hotel prikazati drzni lastavičji polet, začel s tem, da bi pobiral s tal odpadla ptičja peresa.

(Nadaljevanje na 30. strani)

Nekaj časa sta molčala, Sveti goslač je nalahno vlekel dim iz svojega čika. Povej mi kaj o svojem romanu, je končno rekel: da ne bom samo jaz govoril.

Julijan ni imel ničesar proti, vendar se je obotavljal. Kako naj spregovori o tem, ne da bi pri tem še bolj skazil navidezno in zasilno razumevanje? Kako naj pove Goslaču na primer tole: da je glavni vzvod romana v tem, kako je junak pripravljen plačati poljubno ceno za to, da bi lahko še in še spal z določeno žensko? Seveda, če bi se iz tega dalo izpeljati moralen poduk, če bi se dalo vse skupaj zasukati na faustovsko vižo (s to razliko, da se ta Faust ne bi zapisal Mefistu, ampak Marjetici), potem bi bila zamisel tudi za Goslača morda sprejemljiva. Vendar Julijan ni mogel tako prikazati svojega romana, ni se mogel tako naravnost lagati. Tu ob Svetem goslaču vendar sedi nekdo, ki svoje enkratnosti, svoje neumrljive duše ne more občutiti drugače, kot skozi vsesplošno in dokončno priznavanje telesnih potreb. Kako naj bi kaj takega dopovedal Svetemu goslaču? V tem primeru bi vendar moral Goslačeve čisto drugačne težnje označiti kot nekakšno bedno tolažbo? Kako bi mu lahko rekel, kdaj si zadnjič spal s svojo Matejo? Ali pa: zakaj se ti Mateja ne pusti fukati zvečer v ateljeju? Kako ti lahko Marička in Ivanka nadomestita vlažno in po prepotenosti ohlajeno Matejino polt?

Kar zadeva ti dve, Maričko in Ivanko, sta zdaj njuna ostanka ležala na dnu velikega hotelskega pepelnika. Ni ju bilo moč ločiti od drugih ogorkov, ki so jih čez dan vanj pomečkali drugi kadilci.

Bojim se, da mojega romana po človeški plati ne boš mogel sprejeti, je rekel Julijan. Pa saj si mi sam že večkrat rekel, da takih romanov sploh ne bereš? Ne boš mi verjel, prav zato se me loteva nekakšna negotovost. Mislim, da romana sploh še ne bom tako kmalu dokončal. Mogoče ves čas že iščem rešitev, ki bi postavila vse skupaj v drugačno luč?

Kaj mi torej lahko poveš o tem romanu, je vprašal Sveti goslač.

Ti boš v njem ena glavnih oseb, je rekel Julijan. Le brez strahu: ne boš se mogel prepoznati. Vendar je v romanu nekdo, ki ima natanko to vlogo, ki jo imaš ti v življenju.

Ne vem, ali je to tisto, kar me zanima, je rekel Sveti goslač. Povej mi — povej mi, iz česa je narejena tekstura?

Julijan je za hip otrpnil. Le kam meri Goslačevo vprašanje? Je mar mogoče, da ga zares ne zanima to, da bo v romanu on sam, s kožo in kostmi, da bo tam tudi Mateja s hipijevsko ogrlico, da lahko tam vidiš in otipaš rahli vdolbinici nad njenima ritnicama? Ne zanima ga, da je v neko točko tega romana umeščen trenutek samoumevnosti, ko se Julijanu, čigar obraz je samo nekaj pedi proč, niti ne zdi potrebno, da bi stegnil desnico in z mehkim gibom pogladil puh na Matejinem križu?

Tekstura, je ponovil za Goslačem. Razumem, kaj hočeš. No, povedal bom takole: roman bo napisan v obliki samogovora. Junak se sprašuje... sprašuje...

Sveti goslač je razumel, preden se je Julijanu posrečilo povedati do konca. To mi je všeč, je rekel. Roman, ki je ena sama vertikala, črta, potegnjena čez prepadno steno: od vznožja do ledenikovega roba. Vsak odmik s tega kurza ti je onemogočen s težnostjo, težnost — ali bolje rečeno protitežnost — ti je prvo in zadnje določilo. In potem pogled, ki je pogled iskalca: ta pogled drsi po risu od spodaj navzgor, kača protibliška, ki konec koncev prežge ledenik in se zapiči v medlo neodločnost neba.

Veselo me bo, če boš ostal pri tej zamisli, je dodal čez nekaj časa.

Kakor da sploh ni opazil Julijanove potrnosti? Julijana so dajali slabi občutki.

Franci Črv: Zima v gorah

Le zakaj je izrekel tisto bedasto laž o samogovoru? Njegov roman bo vse, bo karkoli, samo to ne bo nikoli, kar si zamišlja Sveti goslač, (ko govori o kači, ki bo zapičila zobe naravnost v tolsto božjo rit).

Goslačeva vertikala pa je vsekakor slikovita in uporabna, si je mislil Julijan: samo ne pozabiti Goslačevih besed: ključne besede so tu »kurza«, pa »težnost in protitežnost«, pa »protibliška«. In seveda tisti finale: »...se zapiči v medlo neodločnost neba.«

Se bolj uporaben (za roman) se je zdel pogled Goslačevih globoko vsajenih oči: bil je hkrati mefistovski in strog, in spet mu ni manjkalo prtajeno iskrenje se hudomušnosti.

Goslač se je namreč kljub svoji nepojenljivi strogosti ves čas tiho nasmihal nečemu v sebi, nekakšni podobi, ki se mu je kazala. Julijan je pomislil, je mogoče, da razbira in primerja med izgovorjenimi in

neizgovorjenimi besedami? Je mogoče, da bere moje misli? Potem je lahko prejele videl, kako se je njegova podoba odprtega neba transformirala v obsceno karikaturu božje zadnjice.

Si tudi ti pomislil na isto kot jaz, je vprašal.

Na božjo zadnjico? Sem, se je nemudoma odzval Goslač. Ampak, da veš, meni se ta podoba ne zdi prav nič obscena. To, o čemer se zdaj pogovarjava, ima svoje ime: temu bi se reklo, no, sveta nespodobnost: ne bom te moril z latinskimi izrazi, sveta nespodobnost dovolj ostro odslika ta pojem.

Goslačeva hudomušnost je zdaj naenkrat ugasnila, tudi strogosti ni bilo več čutiti. Postal je ves medel in majhen, prijatelja sta si bila v hipu zelo blizu. Tako zelo, kakor da je tudi Julijan pokadil eno izmed marihuanskih svaljčic — pa ju zdaj družijo skupna omamljenost.

EDO TORKAR

ZLATOLASJE

V Čemažah, majhnem zaselku visoko v poljanskih hribih, imam hišo. Pred leti sem jo za majhen denar kupil od dalnjega sorodnika, ki se je bil preselil v mesto. Hiša je majhna in vegasta, a zame kar pravšnja. Tudi Solženicin ni imel boljše, ko je še živel v Rusiji. In Solženicin je, kot vsi vemo, slaven pisatelj.

Ne bi se primerjal s Solženicinom in njegovo literarno slavo — toda, v kolikor bi držalo, da ima slava najraje tiste, ki se najmanj trudijo zanj, potemtakem tudi jaz ne bi bil povsem brez možnosti, da postanem kdaj slaven pisatelj. Če vas bo pot kdaj zanesla v Čemaže in se boste oglasili pri meni, me ne boste nikoli zalotili za pisalnim strojem. Zdaj kaj berem, zdaj kaj brkljam po vrtu ali okoli hiše, največkrat pa ležim v travi pod drevesom in štejem oblake. Največ oblakov naštejemo

takrat, kadar na vsem nebu ni niti enega samcatega. Za lenarjenje sem mojster.

Hiša, v kateri živim, stoji na samotni pod hribom, toda v njej sem le redkokdaj sam. Že zgodaj popoldne se natepejo k meni vaški pobalini; varni pred budnimi očmi očetov in mater se tod vadijo v streljanju s fračami in zračnimi puškami, v pretepanju in skakanju po senu; in če so zraven tudi punce, jih šlatajo in jim kažejo pimpeke.

Ob večerih prihajajo možakarji iz vasi; pijemo kavo, srkamo šnopsek, mečemo karte, vmes pa rečemo kakšno pikro o ženskah, vremenu in politiki.

Kdaj pa kdaj me obiščejo tudi prijatelji iz Ljubljane; ti so domala vsi po vrsti nekakšni pesniki in pisatelji, s katerimi v nedogled prelevamo kulturniške otrobe, si vzajemno hvalimo naše najnovejše stvaritve, ali pa kar tjavendan filozofiramo o ničemer.

Ženskih obiskov imam malo. Včasih pa vendarle. Na primer, zadnjič: prišla je Elka, moja dobra prijateljica iz Kranja, s katero greva včasih v Kekca na štrklje ali v Creino na ples ali pa kar tako kamorkoli nekam.

Ne verjamem v iskreno prijateljstvo med moškim in žensko, in če rečem, da je Elka moja prijateljica, je to samo zato, ker mi je doslej še ni uspelo napraviti za ljubico.

Elka ni prišla sama; s seboj je pripeljala tudi sodelavko iz špedicije, kjer je zaposlena.

»To je Marina,« mi jo je predstavila. »Probleme ima. Ali bi smela ostati nekaj dni tukaj?«

In že se je oglasila Marina: »Veš, moj mož... Nisem več držala pri njem. Zdej mi že zjutraj ne da več miru, ta zlodaj. Danes zjutraj... saj me je sram povedati... Pijan je prišel domov, ob štirih zjutraj me je zbudil, in... Do kraja je poživnil... Zahteval je... nekaj je hotel od mene... Neko svinjarijo... sram me je povedati, kaj. In ko mu nisem ustregla, me je premlatil... Z električnim kablom me je, kar iz likalnika ga je izpulil. Še naprej bi me mlatil, pa je bila na srečo ura že čez pet in je moral v službo. — Pa nikar ne misli, da sva že končala,« je še rekel, preden je šel. »Popoldne se kar privpri, bova začela tam, kjer sva zdaj nehala...« — Nisem ga čakala. Med malico sva šli z Elko k meni domov, zmetali sva nekaj najnujnejšega v tole torbo... Elka mi je povedala zate, rekla je, da bi lahko prišla za nekaj časa sem... Veš, saj ne za dolgo, samo toliko, da...«

Dekleti sta se hitro opomogli od začetne zadrege in se rezkomotili. Elka je skuhalo kavo in postregla s keksi, ki jih je bila prinesla s seboj, Marina pa je sedla na klop (stolov namreč nimam) in si prižgala cigareto.

In tako smo kadili, srkali kavo, prigrizovali kekse, poslušali glasbo in klepetali, Marina o svojem perverznejšem možu, Elka o svojem zadnjem pohodu na Triglav (je namreč navdušena planinka), jaz o... Pozabil sem že o čem, vsekakor nič pametnega... V ženski družbi nisem nikoli znal govoriti kaj drugega kot neumnosti.

Bil je petek in zvečer je prineslo Dodo, mojega znanca iz Ljubljane, svetovnega popotnika in novinarja, ki se je s svojimi puhlimi potopisi, polnimi zlagane romantike in cenene eksotike, pravkar začel uveljavljati na straneh nekaterih vodilnih slovenskih časnikov in revij. Dodo je bil nekaj mlajši od mene — kuštrav, tršat štirindvajsetletnik z večno razpeto srajco in zavihanimi rokavi, ki se brez predsodkov vživi v sleherni situacijo — in tudi v to se je. Ker je nekako dognal, da je Elka »moja«, se je brž zaletel v Marino: »A mož da te pretepa — tako nežno deklico? Daj da te malo pocrkljam. — A da ti ni do crkljanja? — Pa zakaj ne? — Pa daj, no! — Veš, sem bil v Afriki, tam je svobodna ljubezen; ženski samo pomežikneš in že gre s tabo...«

»Veš, prijateljček, tukaj pa nismo v Afriki,« je rekla Elka. Dodotova roka se je medtem po vsej sili hotela polastiti Marininega kolena. Odrinila ga je, a Dodo se ni dal ugnati. Še kar naprej je silil z roko pod njeno krilo, dokler ga ni krcnila po prstih in se presedla na drugi konec klopi. Dodo se je užaljeno našobil in pokazal jezik. Še ves je dišal po otroku, ta moški — kljub svojim štirindvajsetim letom in prvim nastavkom pleše na temenu. Ves tak je bil, kot so ponavadi prav majhni otroci, ki se ves čas neutrudno smejejo in čeblijo (pa če jih kdo posluša ali ne), se na debelo stiskajo k mamic (pa tudi h komu drugemu, če mamice ni zraven), lulajo, kakajo, žvečijo palec, migajo z nožicami in ročicami — in jih je sploh eno samo ljubo telesce, ves čas razgaljen in pripravljen na dotike.

Tudi obe dekleti sta ga že koj na začetku sprejeli kot otroka; kot otroka, ne kot moškega; kot otroka, ki se z njim igramo in mu tudi dopuščamo, da se on z nami igra — a z jasno izoblikovano zavestjo, da meje igre nikakor niso prestopljive v kakšno novo kvaliteto.

Dekleti sta se umaknili pred njim na postelo, a Dodo ne bi bil Dodo, če jima ne bi sledil. Ugnezdil se je k njima in ni ga bilo mogoče več spraviti proč. Pogledoval je zdaj eno zdaj drugo, z zadovoljnim nasmeškom na ustih, s svetlimi, a neumnimi očmi domačega psa. Samo še rep mu je manjkal, da bi mahal z njim od veselja. Dekleti sta se nehali bati, nagajivo sta jo počegotali, to živalco, in še bolj so se ji zasvetile oči, še bolj veselo je jela sukljati rep. (Zdaj si že nisem mogel kaj, da si ga ne bi predstavljaval z repom.)

»Sel!« je vzkliknil Dodo in se primaknil čisto zraven. Dekleti si nista dali dvakrat reči — vsaka s svoje strani postelje sta planili nanj in ga ščegeteli in ščegetali, tako da se je Dodo onemoglo zvijal pod njima in umiral od smeha.

»Joj, ali vaju lahko počesem?« mu je šinilo v glavo, ko so se nehali ščegetati in sta si dekleti, še obe zadihani in skuštrani od ruvanja, prižgali cigareti. In že je izlekel glavnik iz žepa in ga jel nestrpno zvijati med prsti — kot krotilec bič, preden stopi v kletko s tigri.

»Ja, ja!« sta se dekleti takoj veselo odzvali.

»Katero bom najprej?«

»Mene!« je rekla Marina.

»Mene!« je skoraj hkrati vzkliknila Elka.

Dodotu se je skoraj zmešalo od veselja, ko se mu je tako na lahek način posrečilo tako prijetno podjetje. Toliko las! — mladih, dišečih, dekliskih — Marininih kratkih, nagajivih, kot smola črnih (pozneje sem zvedel, da se v njenih žilah pretaka tudi nekaj ciganske krvi), in Elkinih dolgih, svetlih, kot zlat slap razlivajočih se ji po ramenih.

Dodo, ta žival (če rečem žival, si pod to besedo predstavljajte velikega, kosmatega, dobrovoljnega psa — naj mu torej spet podelimo moško dostojanstvo), je po tem razkošju las kar naprej brodil s prsti, jih prekladal s šapami, vtikal svoj vlažni smrček vanje; — dekleti pa sta pripirali oči in vzdihovali malone kot pri ljubezenskem aktu; zlasti Elka je skorajda omedlevala od zadovoljstva: »Sel!« je vzklikala. »Še globlje! — Nič se na boj, še globlje z glavnikom! — Prav do kože! — Tako, ja, tako... Ah, ko bi imela koga, da bi me vsak dan takole crkljal... Ah, ah!«

Uživala je Elka in užival je Dodo — ta pes! Kako so se mu bleščale oči, kako mu je tekla slina od gobca, kako je mahal z repom! Elkini lasje, Elkina koža, Elkino dihanje, vonj po Elki — in vse to... Dodo — ta pes!

Sedel sem na klopi in se prisiljeno smehljaj. Nisem bil ljubosumen na Dodota (moški je ljubosumen r.a. moškega, ne na domačo žival), a vendar sem globoko v sebi ves čas obupano vzdihoval. O, ko bi bil na njegovem mestu, z glavnikom v roki v bližini Elkinih las! Le kako, da se že prej nisem spomnil na to! Tako pa jo čese Dodo — ta pes! Kako hitro se je znašel!

Dodo je navijal (moje) plošče, kadil (moje) cigarete, Dodo je nalival (moje) vino, Dodo je pražil (moje) zrezke, odpiral (moje) konzerve in rezal (moj) kruh. Dodo je dvoril Marini in česal Elko. Vsa hiša ga je bila polna, povsod je donel njegov smeh, potočki besed so se mu brez konca in kraja zlivali iz ust.

Ni čudno, da sem ga bil kaj kmalu do grla sit. To je bilo konec koncev povsem naravno; moja, nekoliko komplicirana, vase pogreznjena nprav se je nagonsko zoperstavila temu hrupnemu, živannemu, na golo čutnost poenostavljenemu stvoru.

Po večerji smo plegli po postelji: Marina in Dodo na eno, midva z Elko na

drugo stran; kljub temu, da je bila postelja prostorna in bi Dodo lahko udobno stegnil noge, si ni mogel kaj, da jih ne bi vtaknil prav pod Elkino zadnjico.

»Daj proč te smrdljive tace!« ga je odrinila Elka — a že naslednji trenutek jih je imel že spet tam kot prej. Elka je demonstrativno zapustila posteljo, Dodo pa se je neumno zarežal in si vtaknil prst v usta. Pa ni dolgo zdržal pri miru. Zdaj ko se mu je ponesrečilo pri Elki, se je ves posvetil Marini: po pasje vdano jo je gledal in se stiskal k njej kot neboljen otroček. Marina je obupano zavila oči k nebu, češ, sam bog in sveti duh naj ti pomaga.

»Pa kaj je to, če se malo stisnem k tebi... Veš, v Afriki...«

»Nehaj že enkrat s to tvojo Afriko!« sem ga prekinil. »Poln kufer jo imamo že!«

Vstal sem in šel ven, da bi si pomiril živce in nadihal svežega zraka. Ko sem se čez pol ure vrnil, sem one tri našel natanko tako, kakor sem jih bil zapustil: ležeče na postelji, zavite v oblak cigaretnega dima.

»...Nekdo me mož štiri mesece ni pustil domov k staršem,« je pripovedovala Marina. »Neke noči se mi je sanjalo, da mi mama z roko maha iz odprte krste in me kliče. Zbudila sem se od groze in začela jokati...«

Spet drugič se mi je sanjalo, da polivam bencin okoli mozeve postelje, da bi ga v spanju zažgala. Prasnala sem z vžgalico, takrat pa se je mož zbudil, ves v plamenih je začel teči za menoj...«

Ura je bila že več kot polnoč, mi pa smo še kar naprej oblečeni poležavali po postelji, praznili kozarce in polnili pepelnike. Na koncu pa je bilo vendarle treba odgovoriti na vprašanje, ki je že ves večer viselo v zraku: namreč, kako bomo spali. In ustrelil sem največjega kozla, kar sem jih mogel ustreliti: »Midva z Elko ostaneva tukaj, vidva pa kakor hočeta.«

Vsi so umolkni. Dodo in Marina sta oba hkrati pogledala Elko. Požrl sem slino. Od nje je bilo zdaj vse odvisno.

»O, to pa ne!« je rekla Elka.

Zmedel sem se in kri mi je udarila v glavo. »Sem hotel reči: vidve z Marino tukaj v tej postelji, Dodo v kuhinji na kavču...«

»Kje pa ti?« je rekla Elka.

»V skednju, na senu,« sem odvrnil.

»Aha, gospod so užaljeni...«

»Nikakor. Kadar pridejo gostje, se jim zmeraj umaknem na seno. Balkanska gostoljubnost pač. Za gosta zmeraj vse najboljšo... Lahko noč!«

Pograbil sem odeje in baterijsko svetilko. Vendar nisem šel.

»Veš, nisem mislil tako... s tistim...« sem zajecjal med vrati.

»Ah, dedci... Vsi ste enaki,« je zavzdihnila Elka.

Prijel sem jo za roko in jo skušal poljubiti. Sunkovito se mi je iztrgala.

»Si mar domišljaš, da sva že nekakšna zaljubljenca ali kaj?« mi je zabrusila. »Tako kot onadva tamle?« je namignila proti Dodotu in Marini, ki sta sedela na postelji in se držala za roke; pravzaprav je bil le Dodo tisti, ki si je ves čas prizadeval, da bi ujel Marinino roko, ona pa mu jo je ves čas izmikala in zraven vzklikala: »Daj mi mir!« in »Joj, si siten!«

Jaz pa sem se še kar naprej silil pri Elki in nisem bil prav nič boljši kot Dodo napram Marini: »No, samo en poljubček!« sem prosjačil.

»Nič!« me je rezko zavrnila.

»Pa zakaj ne?«

»Zato, ker ne. Poljubčki se ne delijo tako kot bonbončki.«

»Že prav,« sem se naredil užaljenega in šel.

»Lahko noč! — pa dobro spi,« je Elka zaklicala za mano.

»Kaj je?«

»Lahko noč, sem rekla.«

(Nadaljevanje na 32. strani)

»Nič lahko noč,« sem ji zabrusil nazaj. »No, potem pa – IZGINI – če ti je to ljubše. Zgini, zgini, zgini!«

Bil sem zadovoljen. Ta njen »Zgini!« je bil dobro vedno izhodišče za učinkovito jutranjo predstavo. Spati pa kljub temu nisem mogel. Nimirno sem se premetaval po senu, prisluškujoč glasovom, ki so prihajali iz hiše: zabavni glasbi iz radia, Dodotovuemu in Elkinemu smehu. Poškili sem skozi rezo med deskami: v hiši je še zmeraj gorela luč. Kadarkoli sem pogledal – zmeraj je gorela luč. Tudi ob dveh zjutraj. Tudi ob treh. Tudi ob štirih. Šele ob petih zjutraj je luč ugasnila in so glasovi utihnili. Takrat pa se je že svitalo.

Zaspal sem, ko je prva jutranja zarja pozlatila sneg na Blegoš in Ratitovcu. Ko sem čez nekaj ur ves premražen vstal, sem našel hišna vrata zaklenjena in zavese na oknih zagrnjene. Popadel me je bes: Mojo lastno hišo mi zaklepajo! Le kako si drznejo! Z vso močjo sem brcnil v vrata. Nobenega odziva. Spet sem brcnil. Nič. Že sem se pripravljaj, da bi vdrl skozi okno, ko se je prikazala na pragu Marina – skušnjavi las in vsa krmežljava. Dodo in Elka, pa sta še zmeraj spala, skrčena kot dva zarodka v maternici.

»Zakaj pa ne spi v kuhinji?« sem namignil na Dodota.

»Vso noč sva ga podili ven, pa ni hotel iti,« je rekla Marina, kot da bi se opravičevala. Potem se je tudi ona zrinila nazaj pod odeje.

Zakuril sem v štedilniku in pristavil mleko za puding. Nebo zunaj je bilo sivo in cunjasto, zračni tlak nizek, zato se je iz peči kadilo. Dim se je v debelem sloju nabiral pod stropom. Odprl sem vrata, tako da je splaval na prosto.

Nalil sem vročega pudinga v skodelice in postavil na mizo.

Puding se je že zdavnaj shladil, oni trije pa so še zmeraj spali.

S pestjo sem udaril po stranici postelje nad Elkinovo glavo. Elka je vsa prestrašena šinila kvišku.

»Kaj je, za božji čas?«

»Vstani,« sem rekel. »Deset je že ura.«

»Lahko bi me malo bolj nežno zbudil.«

»Si nisi zaslužila tega.«

»Bi se rad prepiral, a?«

»Ja,« sem rekel, »rad bi se.«

»Potem pa se kar daj. Samo ne z mano.«

Demonstrativno se je obrnila proti zidu in se z odejo pokrila čez glavo.

Sel sem se umiti. Ko sem se vrnil, sta Dodo in Marina že sedela za mizo in jedla puding. Elka pa je še zmeraj ležala. Listala je po Strindbergovi Bedakovi izpovedi, ki jo je bila našla med kupom knjig na okenski polici.

Sedel sem na posteljo in ji vzel knjigo iz rok. Še zmeraj mi je obračala hrbet. Prijel sem jo za ramo in jo obrnil k sebi.

»Samo šalila sem se... sinoči...« se je skušala braniti.

»Šalila, praviš? – Zaradi te tvoje šale nisem celo noč zatisnil očesa...«

Za hip sem umolknil, da bi počakal na učinek.

»Ne verjamem, da si tako občutljiv.«

»Mogoče pa le sem...«

Požrla je slino in povesila pogled. Pa se je takoj nato spet zbrala: »Rad bi se prepiral, saj vem...«

»Misliš?«

»Oh, saj te poznam.«

»Zdaj sva razčistila... In spet sva lahko prijatelja, če hočeš.«

»Do večera, kaj? ... Zvečer si boš pa že spet kaj izmislil.«

»Trapa!« sem se zasmeljal in ji z očetovsko kretnjo popravil pramen las z obraza.

Bil sem zadovoljen s svojim nastopom: zadovoljen, da sem se Elki končno enkrat pokazal zares kot pravi možiki. Trd, a občutljiv. Rahločuten, a neizprosni. Ran-

ljiv, a ponosen. Moški, ne pa kot Dodo – ta slinavec!

Vse je šlo kot po maslu. Zdaj, ko sem jo prizadel, jo lahko začnem tolažiti. Prinesel sem ji puding v posteljo. Olupil sem pomarančo in ji jo krhelj za krhljem znosil v usta. Elka me je ves čas gledala s svojimi velikimi vlažnimi očmi, kot da bi zaslutila simboličen pomen tega obreda.

Ko je Elka vstala, sem legel jaz. Čez glavo sem si poveznil blazino, da bi na najmanjšo možno mero skrčil zunanje vplive. Že napol v spanju sem kot iz velike daljave prisluškoval glasovom, ki so prihajali iz sobe: glasbi iz radia, ropotanju posode, loputanju z vrati, govorjenju Elke, Dodota in Marine, škripanju podne pod njihovimi koraki. Potem so se glasovi (razen tistih iz radia), oddaljili. Oni trije so šli namreč h koritu za hišo pomivat posodo. Čez čas so se koraki vrnili – tokrat so bili koraki enega samega človeka: tihi, oprezn, obotavljivi. Poškili sem izpod blazine: bila je Elka. Pretegnil sem se in zazdehal, kot da se prebujam iz globokega spanja.

»Se še jeziš name?« sem rekel.

»Ne-e« je zategnila.

»Ne verjamem ti.«

»Res se ne!«

»Se zdaj ti ne verjamem.«

Zdaj je razumela. Hitro se je sklonila nadme in me poljubila na usta. Slap njenih zlatih las me je vsega zasul. Hotela se je odmakniti, pa sem jo zadržal. Kljub temu ji je nekako uspelo, da mi je izmaknila usta. Z licem se je podrgnila obme in mi nastavila uhelj. Poljub na usta – to bi bil konec koncev še zmeraj lahko zgolj brezspolni, prijateljski poljub... Ampak to, da mi je nastavila uhelj, da mi ga je malone potisnila med zobe – to je bilo pa že nekaj popolnoma drugega. To njeno dejanje je bilo povezano z nekim drugim oddaljenim časom; slučajno sva se srečala na kranjski pošti in potem sva šla skupaj v Evropo na večerjo in potem še v disko na ples. Oba sva bila že malce okajena in med plesom sva se stiskala bolj kot se spodobi za prijatelje. Ne vem, kaj vse sem ji žlobudral tisti večer, gotovo pa sem ji rekel tudi to, da ima »pohoto vzbujajoča ušesa...« Več kot leto dni je že minilo od tistega plesa, Elka pa si je to mojo pripombo na račun svojih ušes očitno zapomnila. Ženske nekaterih stvari ne pozabijo kar zlahka... In če je zdaj... No, zdaj sem vsaj vedel, kam pes tace moli...

Poldne je že zvonilo spodaj v vasi, ko se je sonce končno le prebilo skozi oblake. Dodo in Marina sta v kuhinji cmarila kosilo (Dodo: »Veš, v Afriki...«, Marina: »Kar pojdi v Afriko in jej tiste tvoje krokodilje zrezke in zebrino pečenko...«), jaz sem šel v drvarnico cepit drva, Elka pa je vzela knjigo in cigarete in se šla sprehoditi po okolici.

Ob dveh popoldan je bilo kosilo gotovo, Elka pa se še zmeraj ni vrnila s sprehoda. Povzpel sem se na hrib nad hišo, celo onstran hriba, ob potoku sem jo iskal, Elka pa kakor da se je pogreznila v zemljo. Po kolovozu sem se napotil v vas. Povprašal sem gručo fantov, ki so se na travniku podili za žogo. Niso je videli. »Pusti jo, bo že sama prišla nazaj,« so mi prigovarjali.

Ubogal sem jih in se vrnil domov. Ogenj v štedilniku je ugasnil in po Elkinem kosilu so se pasle muhe. Dodo in Marina sta se šemila v stare obleke, ki sta jih bila našla v skrinji na podstrešju in sta bila sploh zelo zaposlena drug z drugim – Elke pa še zmeraj ni bilo nazaj.

Sele pozno popoldne se je vrnila. Vzšla je izza hriba kakor sonce, kot oblak, ki ga je veter prignal na vrh neba. Nič ni rekla, ko nas je zagledala, ni se na vrat na nos zapodila po strmini navzdol; spustila se je počasi, z dostojanstvenim korakom kraljice in veter ji je zdaj zanašal zdaj spet odnašal lase z obraza.

»Kje si bila?« sem jo vprašal.

»Tam, kjer me ti nisi iskal.«

»In kje je to?«

»Spodaj ob TISTI cesti, tam za TISTI-ovinkom, v TISTI travi, za TISTI-MI hloidi, nasproti TISTE skale.«

»In kaj si počela tam?«

»Nič. Sončila sem se. In knjigo sem brala.«

Izkazalo se je, da Dado Marini niti ni tako zelo zoprn, kot je kazalo na začetku. Zvečer je sedla v njegovo katro in potem sta se skupaj odpeljala »malo naokoli«, še prej pa je nama z Elko diskretno namignila, da ju mogoče sploh ne bo tako kmalu nazaj.

Tako sva z Elko ostala sama v hiši. Pila sva vino, se šla »Človek ne jezi se« in klepetala. Potem je razpustila lase, mi potisnila krtačo v roko in rekla: »Ná, počesi me.«

Kot da bi hodil po dišeči poletni travi, kot da bi plaval daleč na odprto morje proti sinjemu nebu, se mi je zdelo, ko sem česal njene lase. Na glas pa sem rekel: »Prav tako se počutim, kot da bi znova izgubil devišstvo...« Elka se je zvonko zasmejala in vrgla glavo vznak. In res: ženske sem doslej ljubil, česal nisem še nobene. In česati njo, Elko, je bilo sploh nekaj posebnega, saj je imela res zelo lepe lase: zlatodišeče, gladke in voljne, tako da je krtača tekla skoznje malone brez odpora.

Elka je predla kot zadovoljna mucka. Zmeraj bolj je pripirala oči, zmeraj bolj je nagibala glavo vznak. Nisem se mogel več premagovati: z roko sem ji odmaknil lase in jo poljubil na zatilje. Delala se je, kot da nič ne čuti, kot da zmeraj bolj spi... pa ni spala: pod rokami sem začutil, kako ji silovito bije žila na vratu. Še naprej sem jo poljubljal: po vratu, po laseh...

»Si me že počesal?« je dahnila kakor v sanjah.

»Ne še,« sem rekel.

»Ali me boš kmalu?«

»Saj sem te komaj začel...«

To noč je bila Elka prvič moja; in prve besede, ko se je zjutraj zbudila, so bile: »Zdaj pa nikoli več ne bova mogla biti prijatelja.«

»Bova pač ljubimca,« sem se zasmeljal.

»Na-a, midva pa že ne,« se je našobila.

»Zakaj pa ne?«

»Zato, ker ne. – Sicer pa dobro veš, da ljubim B.-ja. (Njena velika, dolgoletna, a žal neuslišana ljubezen).

S poljubom sem ji zamašil usta in potem še nekaj časa ni nič več rekla.

Ne verjamem v platonično prijateljstvo med moškim in žensko. Ne verjamem in nikoli ne bom verjel – sploh pa ne zdaj, ko je tudi to z Elko šlo že čez vsake spodobne meje.

V 57. številki LISTOV sodelujejo: Marko Hudnik, Ivan Jan, Matjaž Kmecl, Franc Konobelj-Slovenko, Andrej Kokot, Janez Meterc, Valentin Polanšek, dr. Janko Prunk, Milan Strmec, Tatjana, Franci Tušar, Edo Torkar in Ivan Vovk-Živan.

Dokumentarne slike je prišpeval tehnični muzej Železarne, oddelke za delavsko gibanje in NOB, umetniške fotografije pa član foto kluba Andrej Prešeren Franci Crv.

LISTI izhajajo kot priloga tednika Železar – glasila delovnega kolektiva SOZD SŽ ŽELEZARNA JESENICE. Ureja kulturno umetniški klub pri DPD Svoboda Tone Čufar Jesenice, glavni in odgovorni urednik Joža Varl.